

Open Monumentendag

programma Antwerpen

11 september 2016

Open Monumentendag

11 september 2016

Open Monumentendag

programma Antwerpen

11 september 2016

Inhoud

Voorwoord	7
Open Monumentendag is binnen kijken in meer dan 55 locaties: 7 tips voor een fijne dag	8

Deurne Dorp

Inleiding	14
Wandelplan	20
1. Het Huis van Deurne (districtshuis) ingang Unolaan 	22
2. Sterckshof Multitude Hooftvunderlei 160	24
3. Rivierenhof Openluchttheater Turnhoutsebaan 232	26
4. Villa Cimarosa Turnhoutsebaan 313 	34
5. Galerie/Kunstuitleen Dijkstra Turnhoutsebaan 277 	36
6. GO! Atheneum Deurne Frank Craeybeckxlaan 22 	38
7. Sporthal Expo Te Couwelaarlei 95 	40
8. Bib Couwelaar Te Couwelaarlei 120 	42
9. Volksmuseum Deurne Koraalplaats 2	44
10. Wandel door de wijk met je smartphone + Café den Witten Hert Turnhoutsebaan 2 	46
11. Vrederecht van het twaalfde kanton Antwerpen Cogelsplein 46	48
12. Sint-Fredeganduspastorij Lakborslei 31	50

Het Zuid

Inleiding	54
Wandelplan	62
13. Den Bell Francis Wellesplein 1 	64
14. Openluchtexpo: Het Zuid van burgerij naar artistieke hotspot 	68
15. Apotheek Muylaert Brederodestraat 63 	70
16. Privéwoning Dendermondestraat 6	72
17. Sint-Michiel- en Petruskerk Amerikalei 165a 	74
18. Konhef vzw Gijzelaarsstraat 7-11	78
19. Huisbrouwerij 'T Pakhuis Vlaamsekaai 76	80
20. Bank J.Van Breda & C° Ledeganckkaai 7 	82
21. Atelierflat Jozef Peeters De Gerlachekaai 8/32 	86
22. Hof van Beroep en Arbeidshof Antwerpen Waalsekaai 35a 	90
23. M HKA Leuvenstraat 32 	94
24. Zuiderpershuis Waalsekaai 14 	98
25. Veilingzaal Bernaerts Verlatstraat 16-22	102
26. Wandeling: Het Zuid, de nieuwe entree van Antwerpen 	112
27. Stand Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen Leopold De Waelplaats 	113
28. Universiteit Antwerpen Campus Zuid Schildersstraat 41 en De Vriëreststraat 36	114
29. Woning De Passer Tolstraat 85 	116
30. Thomas More Campus National Kronenburgstraat 58-68 	118
31. Haringrokerij Kronenburgstraat 34	120
32. Sint-Walburgiskerk Volkstraat 41 	124

Tentoonstellingswijk

Inleiding	128
Wandelplan	130
33. Kristus Koningkerk ingang Jan De Voslei 	136
34. Familiezoektocht: Help architecte Isa om het mooiste huis te bouwen 	138
35. Campus De Tandem en Stedelijk Lyceum Pestalozzi Pestalozzistraat 5 	142
36. Woning Schmook Volhardingstraat 70 	144
37. Woning Van Hoof Volhardingstraat 72 	148
38. Woning Stappaerts Volhardingstraat 74 	148
39. Architectenwoning Léon Stynen Camille Huysmanslaan 85 	148
40. Openluchtexpo: Van Tentoonstellingswijk in de jaren dertig tot moderne buitenwijk van de stad 	160
41. Woning Eugène De Bock Van Varickstraat 4 	164
42. Teletijdmachine Mastvestbrug: flits terug naar 1930 	166
43. BP-building Jan Van Rijswijcklaan 162 	168
44. Kunstsite deSingel Desguinlei 25 	170
45. Wandeling: De Tentoonstellingswijk, Modernistisch Antwerpen 	174
Boeiende monumenten in de binnenstad en er buiten	178
Verklarende woordenlijst	180
Op de hoogte blijven van het Antwerps onroerend erfgoednieuws?	188
Literatuurlijst	191
Colofon	192
	194

Aan het woord

Frank Mercelis kleinzoon van Jozef Schellekens, architect van het Openluchttheater	28
Peter Bernaerts manager van de veilingzaal Bernaerts	106
An Vermoesen architecte en bewoonster van de Tentoonstellingswijk	154

Legende

	informatiepunt
	vooraf inschrijven
	voor kinderen
	activiteiten
	toegankelijk voor rolstoelgebruikers
	verklarende woordenlijst

Voorwoord

Eén keer per jaar maakt Open Monumentendag het mogelijk om binnen te kijken achter de schermen van heel wat Antwerpse historische gebouwen. Telkens opnieuw gaan enkele tienduizenden geïnteresseerden op pad om het Antwerps erfgoed te verkennen, dat speciaal voor die gelegenheid opengesteld wordt. De belangrijke monumenten in de Antwerpse binnenstad trekken daarbij doorgaans heel veel bezoekers.

Maar Open Monumentendag is meer dan een bevestiging van het gekende. Daarom treden we in 2016 met het officiële programma enigszins buiten de gebaande paden en willen we u als bezoeker uitnodigen en prikkelen om nieuwe parels aan de Antwerpse erfgoedkroon te ontdekken.

Aangezien onze stad een enorm aanbod heeft aan monumenten in privé en publiek eigendom, kozen we er dit jaar voor om drie bijzondere wijken in de kijker te plaatsen. Een kwart van de deelnemers participeerde nooit eerder aan de Open Monumentendag. Deze panden zijn dus voor het eerst publiek toegankelijk.

Het woord 'wijk' komt van het Latijnse 'vicus', in de Romeinse oudheid een relatief kleine nederzetting, terwijl in de middeleeuwen de term 'vicus' gebruikt wordt voor een nederzetting met handelskarakter. In het hedendaags taalgebruik is een wijk een min of meer duidelijk begrensde deel van de stad met een eigen ontstaansgeschiedenis en gemeenschappelijke architecturale kenmerken.

Het Antwerpse programma van Open Monumentendag focust op drie clusters: de wijk rond de historische kern van Deurne en hoe die uitdijde in de lintbebouwing langs de Turnhoutsebaan, het strak geometrische stratenpatroon en de herenhuizen die het 19de-eeuwse Zuid typeren en de Tentoonstellingswijk als modelwijk uit de jaren 1930.

Naast deze bijzondere selectie, die door de lokale stuurgroep werd opgemaakt, zijn er nog talrijke andere locaties die hun deuren op eigen initiatief open zetten en daarmee het programma verrijken.

Ik wens u alvast veel plezier tijdens deze achtentwintigste editie van Open Monumentendag en wellicht ontmoeten we elkaar tijdens een bezoek aan één van de deelnemende locaties.

Rob Van de Velde
schepen voor onroerend erfgoed

7 tips voor een fijne dag

Open Monumentendag is binnenkijken in meer dan 55 locaties

Tip 1: Zo veel keuze, hoe begin ik er aan?

Stap 1: Bekijk eerst het volledige programma en kies jouw favoriete locaties uit.

Stap 2: Duid jouw favorieten op de plannetjes aan en stippel een route uit.

Wist je dat:

- alle locaties gratis te bezoeken zijn?
- er voor sommige locaties vooraf ingeschreven moet worden? Hou er ook rekening mee dat je 10 minuten voor aanvang van de rondleiding aanwezig bent.
- niet alle gebouwen open zijn van 10 tot 18 uur? De openingsuren vind je in deze brochure per locatie terug.
- de locaties niet vlak naast elkaar liggen? Voorzie voldoende tijd om van de ene naar de andere locatie te gaan.
- de stad Antwerpen inzoomt op drie wijken waar je in de tijd terug kan reizen? Daarnaast zijn er tal van andere locaties die je kan bezoeken. Deze vind je op www.openmonumentendag.be en achteraan in deze brochure.

Tip 2: Privéwoningen, hoe kan ik mij vooraf inschrijven?

Het Antwerpse programma omvat heel wat interessante erfgoedlocaties gaande van privéwoningen tot grote monumenten. Een aantal gebouwen kunnen maar een beperkt aantal bezoekers ontvangen, daarom moet je hier vooraf voor inschrijven. Je herkent deze locaties aan het potloodje.

Inschrijven doe je door te bellen naar het contact center 03 22 11 333. Je kan per persoon per locatie maximum 4 plaatsen reserveren. Bij de inschrijving geef je jouw naam, telefoonnummer, de locatie en het tijdstip van de rondleiding door. Mocht er iets veranderen, dan contacteren we je.

Toch nog een vrije plaats bemachtigen op 11 september? Naar jaarlijkse traditie zijn de meeste inschrijvingen de dag zelf volzet. Aan de locaties hangt een affiche waarop je kan lezen of er nog vrije plaatsen zijn. Laat aan de Open Monumentdagmedewerker van deze locatie, te herkennen aan de Open Monumentdagbadge, weten dat jij de vrije plaats wilt innemen en hij/ zij schrijft je in. Indien er geen vrije plaatsen meer zijn, kan je een locatie in de buurt bezoeken.

Wist je dat:

- alle locaties hun deuren vrijwillig openen? De eigenaars geen professioneel ontvangstteam zijn, maar erfgoedliefhebbers die voor jou de tijd willen nemen om hun woning te tonen. Wees respectvol.
- aan de privéwoningen schoenhoesjes worden uitgedeeld, gelieve deze aan te doen?
- je niet meer binnen mag als je te laat bent? Om de andere bezoekers en eigenaars niet te storen, vertrek zeker op tijd en plan je bezoek realistisch.

Tip 3: Hoe maak ik er een leuke dag van met kinderen?

Op een aantal locaties, voornamelijk in de Tentoonstellingswijk, worden extra activiteiten voor kinderen voorzien. Je herkent ze aan vlieg.

Bekijk zeker het programma van de Tentoonstellingswijk in deze brochure of ga op Open Monumentendag naar het informatiepunt aan de Kristus Koningkerk, Jan De Voslei.

Tip 4: Hoe herken ik de deelnemende gebouwen?

Aan de meeste opengestelde locaties staat een Open Monumentendagvlag (blauwe vlag met gele tekening). Bij de locaties waar je vooraf voor moet inschrijven staat geen vlag. Daar hangt een affiche.

Tip 5: Hoe verplaats ik mij?

Wil je locaties bezoeken die niet op wandelafstand van elkaar liggen? Kijk dan vooraf op www.delijn.be. Hier kan je opzoeken welke bus of tram je best kunt nemen. Raadpleeg slimnaarantwerpen.be om een overzicht te krijgen van parkings en hoe je de stad vlot kan bereiken.

Tip 6: Kan iemand mij op weg helpen?

Op zondag 11 september kan je tussen 10 en 18 uur met al je vragen over het programma terecht in de informatiepunten:

- Den Bell, Francis Wellesplein 1, 2018 Antwerpen
- Kristus Koningkerk, ingang Jan De Voslei, 2020 Antwerpen
- Visit Antwerpen, Grote Markt 13, 2000 Antwerpen

Je herkent ze op de plannetjes aan . Hier vind je naast de programma-brochure ook handige wandelplannen per wijk.

In Deurne staat aan het Huis van Deurne, ingang Unolaan, een informatiekubus met een overzicht van het Deurnese programma.

Tip 7: Waar vind ik het volledig Open Monumentendagprogramma?

In deze brochure zijn alle Antwerpse locaties opgenomen die zich voor 1 juni inschreven. Deelnemende locaties kunnen zich tot 2 dagen voor Open Monumentendag inschrijven. Op www.openmonumentendag.be vind je het volledige programma.

Deurne Dorp

A photograph of a city street in Deurne Dorp. On the left is a tall, modern building with many windows. In the center background is a tall, light-colored building with a tower and antennas on top. To the right of the center is a brick building with a red roof. On the far right is a tall, thin industrial chimney. The sky is blue with white clouds. The text "Deurne Dorp" is overlaid in a white box on the right side of the image.

Deurne Dorp

We wandelen rond op en rond de Deurnse Turnhoutsebaan, van Deurnebrug - nu het Cogelsplein - tot aan de Schotensesteenweg. De monumenten en het landschap vertellen het verhaal van een dorp dat ontstaat, groeit, pubert en uiteindelijk urbaniseert als stadsrand.

Een trage start in de Middeleeuwen

Het verhaal van de Turnhoutsebaan begint ergens in de Middeleeuwen als de Benedictijnen een wandelijk lietten aanleggen van de Kipdorppoort over de stuifzandheuvelds – o.a. Stuivenberg en Kattenberg... – naar de ‘kerk op den bergh’ – nu Sint-Fredeganduskerk – in Deurne. Aan legendes en verhalen was er geen gebrek, maar we weten eigenlijk bitter weinig over de geboorte van Deurne. Sint-Fredegandus zou een Benedictijnse monnik uit de 7de eeuw geweest zijn, die in de buurt van de Deurnse Schijn zou hebben gepredikt. ‘Zou...’ We moeten wachten tot de 12de eeuw voor we echt geschiedenis kunnen schrijven. En dan nog. Een kerk, opgedragen aan Maria en een handvol parochianen, vooral boeren kunnen we nauwelijks een dorp noemen.

Steeds meer een deel van Antwerpen

Boeiend werd het pas in de 16de eeuw. Borgerhout en Deurne lagen al een

tijdje in de Vrijheid van Antwerpen, wat wil zeggen dat het stadsrecht* ook hier van kracht was. Maar stadsrecht of niet, als je Antwerpen wilt aanvalen, dan zet je je tentje op aan de rand van de stad. Dit maakte dat Deurne een erg kwetsbare positie had.

Maarten van Rossem was de nachtmerrie van de hele bevolking met zijn lijfspreuk ‘Blaken en branden is het sieraad van de oorlog’. Karel V liet Antwerpen omwallen. Binnen de drie weken na het edict* werd een bufferzone van 717 meter rond de omwalling onteigend en kaalgeslagen. Dit was ongeveer waar nu de districtsgrens tussen Antwerpen en Borgerhout ligt. Bovendien werden de Deurnse brouwerijen ook aangeast nu grondspeculant Gilbert Van Schoonbeke een nieuwe brouwerij – het Water- of Brouwershuis – liet bouwen in de Nieuwstad, het huidige Eilandje. De spanningen tussen de staatsgezinden en de Spanjaarden liepen op. Op 2 maart 1579 liet Alexander Farnese, met hoofdkwartier in het Sterckshof, zijn 5000 man sterke voorhoede vanuit Deurne

doorstoten richting Antwerpen. Het Staatse leger verdedigde zich dapper, maar moest zich na een uur of twee terugtrekken. Ook Farnese trok zich uiteindelijk terug. Later bleek dat de slag bij Deurne een schijnbeweging was om de aandacht af te leiden van zijn troepenbeweging naar Maas-tricht. Dit liet Deurne en Borgerhout geplunderd en in de as achter.

De verhoudingen tussen Deurne en Antwerpen bleven vanaf dan altijd gespannen omdat de stedelingen telkens weer hun economisch of militair strategisch profijt probeerden te halen. Dit gebeurde vaak op de

rug van de dorpen uit de buurt. Als er in de 19de eeuw een nieuwe versterkingsmuur ‘De Brialmontgordel’ rond de stad werd gebouwd, dan lag Deurne letterlijk in het schootveld. In de jaren 1980 moest burgemeester Dequeecker, zien hoe de ondertussen volledig geurbaniseerde gemeente een district werd van Antwerpen.

De identiteit van Deurne

Deurne heeft geen herkenbare kern, maar wel verschillende identiteiten die doorheen de geschiedenis zijn gevormd.

Handelaars uit het Oosten kwamen langs de Turnhoutsebaan

Op de heuvelrug naast de Schijn streken in de 16de eeuw handelaars en neringdoeners* neer. Hun blik was niet alleen op Antwerpen, maar ook op het oosten en op de handelsreizigers uit Duitsland en Italië gericht, die onderweg nood hadden aan bed, brood en bier. In 1562 werd op verzoek van de 'oosterlingen' de Turnhoutsebaan geplaveid. Twee eeuwen later werd het oorspronkelijke tracé -langs de Schotensesteenweg en de Ertbruggelaan - meer naar het Zuiden verlegd, dwars doorheen Ruggeveld – de huidige August van de Wielelei.

Deurne was in de 16de eeuw een belangrijk handelscentrum met meerdere brouwerijen, maar moest al snel inbinden door de exploitatiebeperkingen die door Antwerpen werden opgelegd.

Lusthoven en boerderijen aan de rand van Antwerpen

Tot in de 19de eeuw was Deurne, op de kleine dorpskern na, een land van boeren en adel. Rond het dorp stonden de 'hoven van plaisantie'* bijna op een hoopje: **Sterckshof**, Ter Rivieren, Couwelaar, Papenhof en Bisschoppenhof. Verder van het centrum ging het zo voort: Gallifort, Venneborg, Boterlaar, Zwarte Arend, Ertbrugge, Drakenhof, Boekenberg, Ravelsberg, te Boelaar, Muggenberg. Deurne was letterlijk bezaaid met hovingen – grote boerderijen – waarvan sommige in de loop van de tijd plots torentjes en tierlantijnen kregen en evolueerden naar echte kastelen, terwijl andere steeds kleiner werden

onderverdeeld in arbeiderswoningen. Het gros bleef gewoon boerderij, al moeten we daar vandaag de dag nog het verst naar zoeken. Tegen de Bosuilwijk staat Hoeve Den Uyl. Hemaal in het oosten vind je nog de hoeven van Covens, Sitters (prachtig gerestaureerd) en Vleerakker (volledig verwaarloosd).

We kunnen ons afvragen of boer en landman vaak naar de Turnhoutsebaan afzakten. Op zondag voor de hoogmis allicht. Tenzij de adel in haar eigen parochie in Antwerpen ter kerke ging. Hadden de boeren een markt in Deurne? Leverden zij gerst en mout aan de brouwerijen? Of gingen ze hun waar toch voornamelijk in de stad slijten?

De 'kerk op de berg', toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw van Toevlucht en gerund door de Witheren van de Antwerpse Sint-Michielsabdij, kent in haar geschiedenis alleszins een grote toeloop. Het waren ook de Norbertijnen die in de 17de eeuw het huidige kerkgebouw en de pastorie bouwden. Maria moest plaats maken voor de populaire lokale **heilige Fredegandus**. Zijn miraculeuze genezingen, zoals die van Mathilde Rozen en Maeike Joost, maakten van de nieuwe kerk een geliefd en wellicht lucratief bedevaartsoord. Als in de tweede helft van de 19de eeuw drie keer op rij cholera in de Deurnse straatjes woedt, kreeg Onze-Lieve-Vrouw van Toevlucht een plek op de hoek van de Burgerplaats en Turnhoutsebaan om het dorp te beschermen.

Zowel adel als clerus waren de schiet-schijf als de Fransen met *liberté, égalité* en *fraternité* hier de plak zwaaiden. Zij installeerden de raadkamer en het bureau van de 'maire' in herberg Den Arend - aan het einde van het Arendspad, nu Stalinsstraat - terwijl pastoor Seerwaert de kerkschatten naar veiliger oorden versaste en vervolgens zelf moest onderduiken.

De Witten Hert, herinnering aan de gloriëtijd van bierbrouwen

De Borgerhoutse beenhouwerstraditie breidde zich in die tijd ook uit naar Deurne. Maar vooral de bierbrouwerij kreeg in de tweede helft van de 19de eeuw een nieuwe boost. De Ridder bouwde een groot, quasi industrieel complex op stoomkracht met mouterij, brouwerij, maalderij, magazijnen en stallen. De 16de eeuwse herberg Den Hert werd afgebroken en in de plaats daarvan kwam café De Ridder als etalage van de achterliggende brouwerij. Hoewel het nu opnieuw '**Den Witten Hert**' heet, draagt de gevel nog steeds het familie-embleem van de brouwer. De Ridder was niet alleen: verschillende bierbrouwers werden actief langs de Turnhoutsebaan. Nu burgemeester en schepenen niet meer op café maar in een gemeentehuis vergaderden, hoefden ze niet ver om nadien hun dorst te lessen. Een kroegentocht van aan de brug over de Vesten tot aan de Leeuwlantstraat telde op een

gegeven moment zesentwintig stopplaatsen.

Dagloners en diamant

De meestal losstaande huizen en hoeven die we op de Ferrariskaart (1771 – 1778) ontdekken, werden begin 19de eeuw omgevormd tot **daglonerswoningen**. Het huidige stratenplan met smalle rechte straten en steegjes, kleine binnenplaatsen, gemeenschappelijk sanitair en waterpomp ontstond rond deze tijd. Er werden arbeidershuisjes bijgebouwd, oorspronkelijk meestal in hout, erfdienstbaar aan de Brialmontvesten. Ze werden bewoond door werknemers van de brouwerijen en slagerijen, maar ook door diamantslijpers, die in kleine achterhuisjes voor eigen rekening werkten.

Tuinwijken en sociale woningbouw vredig naast elkaar

Wie in 1900 Deurne Dorp oostwaarts verliet, liep nog langs een met bomen omzoomde kasseibaar tussen de velden. Links kwam je voorbij de molen op het Molenveld, rechts langs de boomgaard van kasteel Ter Rivieren. Dan liep je ter hoogte van Ruggeveld door de bossen om terug tussen de weilanden van de Wijnegemse boeren terecht te komen.

Pas in het interbellum* verschenen aan de noordzijde van de Turnhoutsebaan mooie eengezinswoningen met

een voortuintje. Er stonden echte art deco juweeltjes tussen van gerenommeerde architecten: Marstboom, Janssen, Bossaerts en Ottelohe. Maar ook de Engelse cottagestijl en zelfs de Nieuwe Zakelijkheid lieten zich zien. Wie het geld had, bouwde een **herenhuis op de Turnhoutsebaan** of in de rustigere Venneborglaan. Bescheidener, maar ook fraai zijn de gevels in de Plankenbergstraat en enkele zijstraten.

Tegelijk ontstond na alle oorlogselende sociale woningbouw. Tussen 1926 en 1930 werden in Deurne 3.739 bouwvergunningen voor woningbouw afgeleverd. Bestaande wijken werden dichtgebouwd en nieuwe gronden - de vroegere kasteeldomeinen - bouwrijp gemaakt. De landbouw verdween volledig van het toneel. Aan de Ter Rivierenlaan werd Heldenstad gebouwd voor oorlogsveranen of hun nabestaanden. Elders in Deurne verschenen de wijken Conforta voor de havenarbeiders en Unitas voor de bedienden of 'witte collen'. Op de Frank Craeybeckxlaan bouwde Van Steenberghe het **Koninklijk Atheneum**.

Na de Tweede Wereldoorlog bleef de bevolking aangroeien en werden de eerste flatgebouwen neergezet. Deze ontstonden niet alleen uit sociale overwegingen, zoals bijvoorbeeld de Jos Van Geellaan en Arena van Renaat Braem, maar ook uit een nieuwe, modernistische manier van denken. In de jaren 1960 gingen ook welstel-

lende lieden in torens wonen, zoals in de 'Amelinckxblok' (1965) op de Frank Craeybeckxlaan of op de Bosuil. Heldenstad ging al snel weer tegen de grond om plaats te maken voor de 'sjiekere' flatgebouwen.

Het Rivierenhof

Hoewel het kasteel, de spiegelvijver en nog enkele relictten uit de 18de eeuw dateren, bestond het Rivierenhof zoals we het vandaag kennen, ook pas sinds het interbellum. Het was als de provincie het 144 hectare grote domein in 1921 aankocht dat het in de loop der jaren een recreatieve invulling kreeg. De grote vijvers in het Zuiden werden uitgegraven om de rest van het park droog te houden. De vervallen kasteelhoeve Sterckshof kreeg in de jaren 1930 zijn huidige neorenaissancevorm. De Sterckshoeve aan de overkant van de Hooftvunderlei werd in 1944, nog geen jaar na haar restauratie, door een V-bom volledig vernield.

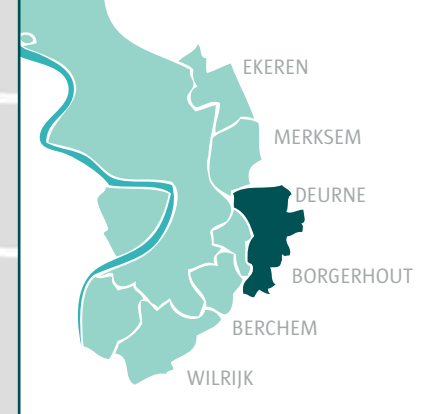
In het park werd ondertussen lustig gebouwd: een school in art deco stijl, een neoclassicistisch directiegebouw met neolodewijk XVI interieur, een bijenpaviljoen met pseudovakwerk en een rieten dak. Alles in het park nodigde uit tot stijlvolle ontspanning in een sfeervol, pseudohistorisch kader. Het was pas in 1953 dat er moderne architectuur aan het park werd toegevoegd, met name het **Openluchttheater** van Jozef Schellekens. Ook verschillende sportclubs

krijgen een plek in het park, hoewel de clubhuizen niet altijd even stijlvol zijn. De laatste jaren wordt sportinfrastructuur geconcentreerd aan de oostkant van het park, aansluitend bij de sportkamer van Park Groot Schijn aan de overkant van de Ruggeveldlaan.

In 1948 was de provincie bereid een stuk van het Rivierenhof af te staan aan de gemeente om een nieuw gemeentehuis te bouwen ter vervanging van het huidige **vredegerecht** op het Cogelsplein. Vader Van Steenberghe tekende een indrukwekkend modernistisch gebouw met een 40 meter hoge toren die boven het park uitstak. Hij stierf in 1952. Het was zijn zoon die het '**Huis van Deurne**' realiseerde. In 1964, acht jaar na de eerste steenlegging, kon burgemeester Dequeecker zich neervleien in de Barcelona Chairs van zijn gloednieuwe kabinet. Vanuit zijn Knoll interieur, getekend door Van Steenberghe en geproduceerd door de toen toonaangevende firma De Coene, regeerde Dequeecker zijn stad Deurne. Of toch bijna. Architecten liepen aan: Braem, Mostien, Rombout, Wouters, De Roover. Overal werd gebouwd. Het was de **hoofdbibliotheek** uit 1974 van Jul De Roover, de schoonbroer van Braem, die tot op vandaag wordt beschouwd als het laatste kunstwerk uit de modernistische school.

*Jan Pandelaers,
Open Monumentendag 2016*

Wandelplan

12 Sint-Fredegandus-pastorij

8 Bib Couwelaar

7 Sporthal Expo

6 GO! Atheneum Deurne

11 Vrederecht van het twaalfde kanton Antwerpen

9 Volksmuseum Deurne

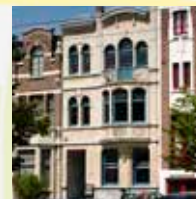
10 café den Witten Hert

1 Het Huis van Deurne

2 Sterckshof Multitude

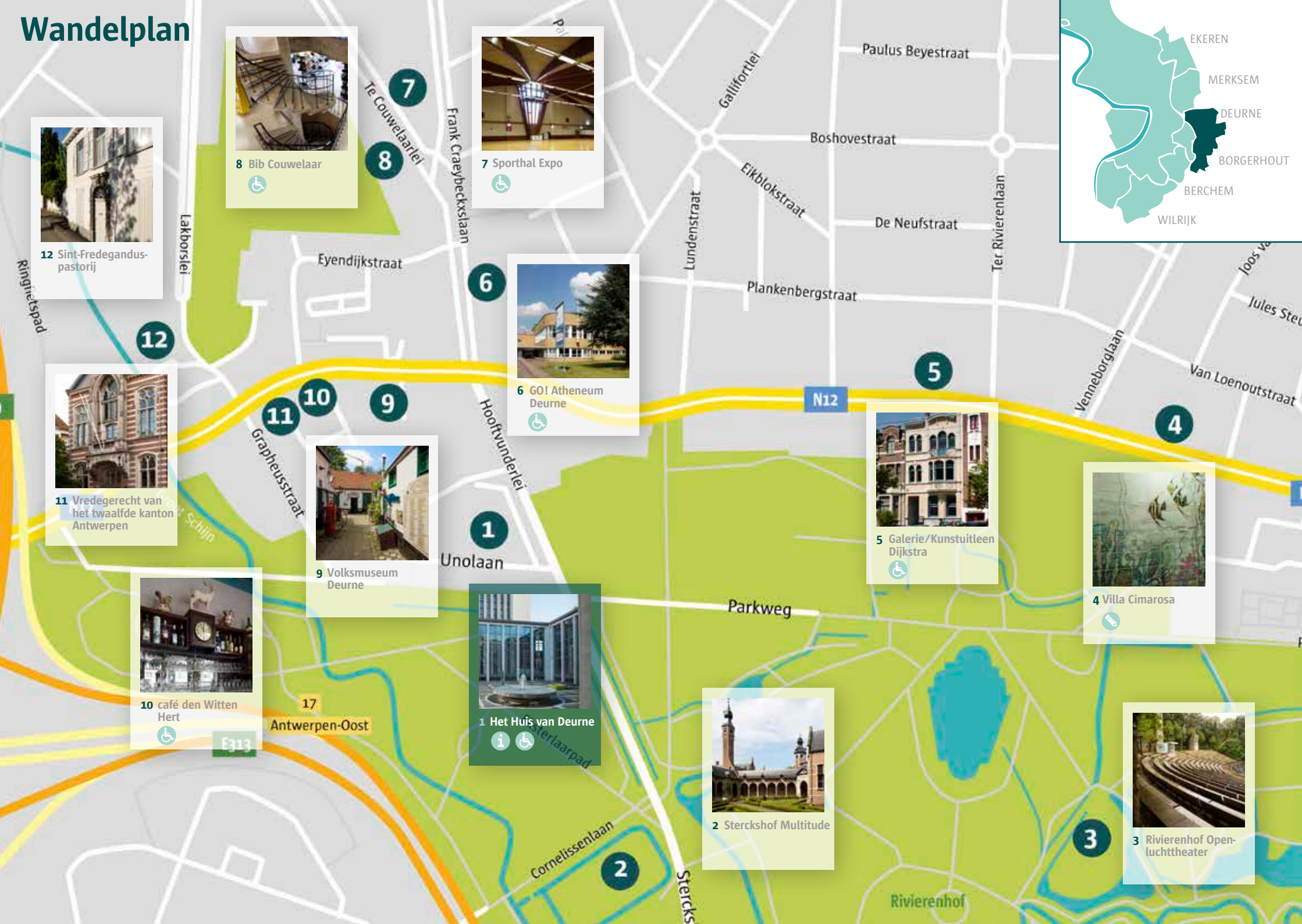
5 Galerie/Kunstuitleen Dijkstra

4 Villa Cimarosa

3 Rivierenhof Openluchttheater

1 Het Huis van Deurne (districtshuis)

ingang Unolaan, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 18 uur

Wat is er te zien? Tentoonstelling in de exporuimte over de bouw en de geschiedenis van het districtshuis.

Rondleidingen: om 12 en 13.30 uur. Duur 45 minuten. Groepen van 25 personen. De rondleiding gaat langs de ontvangsthal, binnenplaats, trouwzaal, raadszaal, 'hall of fame', de kabinetten en de tentoonstelling.

Website: www.schattenvandeurne.be/omd

Wandeling van 4 km in het Rivierenhof. Start om 10 en 14.30 uur. Duur 1 uur. We stoppen aan de nieuwe laan naar de Jezuïetenpoort, het kasteel, de portierswoning, het pluimvee- en bijenpaviljoen, de jezuïetensteen, het Openluchttheater, Atlas, de vijvers, Kongohut en Sterckshof.

De plannen voor het nieuwe gemeentehuis (nu districtshuis) van Deurne werden al in 1948 voorgesteld door Eduard Van Steenberghe senior. Na zijn overlijden in 1952 werd het project door zijn zoon, Edward Van Steenberghe, uitgevoerd.

Het gebouw werd opgedeeld in een administratief en een representatief gedeelte, gescheiden door een veertig meter hoge, centrale toren, een baken die over Deurne uitkijkt. Het complex is een betonskeletbouw bekleed met witte natuursteen. Groen verkleurde koperen daken en stalen ramen bepalen mee het uitzicht en geven het gebouw allure.

De administratieve diensten bevinden zich aan de noordzijde van het gebouw, gericht naar de drukte van het centrum. In de hoofdgevel is in een kleurige glasramenwand het rijke en bloeiende leven in Deurne weergegeven. In 2007 werd een nieuwe inkomhal geïntegreerd in de noordelijke gevelpartij. De architecten Baksteen en Steenmeijer ontwierpen een houten skeletstructuur, gemarkeerd door twee geperforeerde wanden. De grote luifel dient als ontmoetingsplek en trefpunt. Boven de inkompartij hangt een kunstwerk van glazenier Joost Caen.

Het representatieve gedeelte is gericht naar het Zuiden, naar het groene decor van het Rivierenhof. Door het gebruik van zwarte natuursteen ligt het accent op de inkompartijen. Het geheel is gebouwd rond een grote vierkante binnenkoer. Hier vind je de ontvangsthal, de trouwzaal, raadszaal, collegezaal, secretariaat en kabinetten. Merk in de ontvangsthal de designluchters van Knoll op in de vorm van artisjokken. Ook in de andere ruimtes zijn designklassiekers van Knoll te zien. Het oorspronkelijke interieur is quasi volledig intact gebleven. We kunnen vandaag nog steeds de hand van Van Steenberghe herkennen en de ambacht van de Kortrijkse Kunstwerkwed. De Coene.

De overdaad aan kunstwerken en artefacten die burgemeester Dequeecker in de loop der jaren verzamelde, werd in het begin van deze eeuw onder de loep genomen. Enkel de meest waardevolle stukken kregen weer een plek in de gangen en de zalen, zodat de oorspronkelijke sobere maar voorname architectuur opnieuw tot haar volle recht komt.

2 Sterckshof Multitude

Hooftvunderlei 160, 2100 Deurne

Open: van 14 tot 18 uur

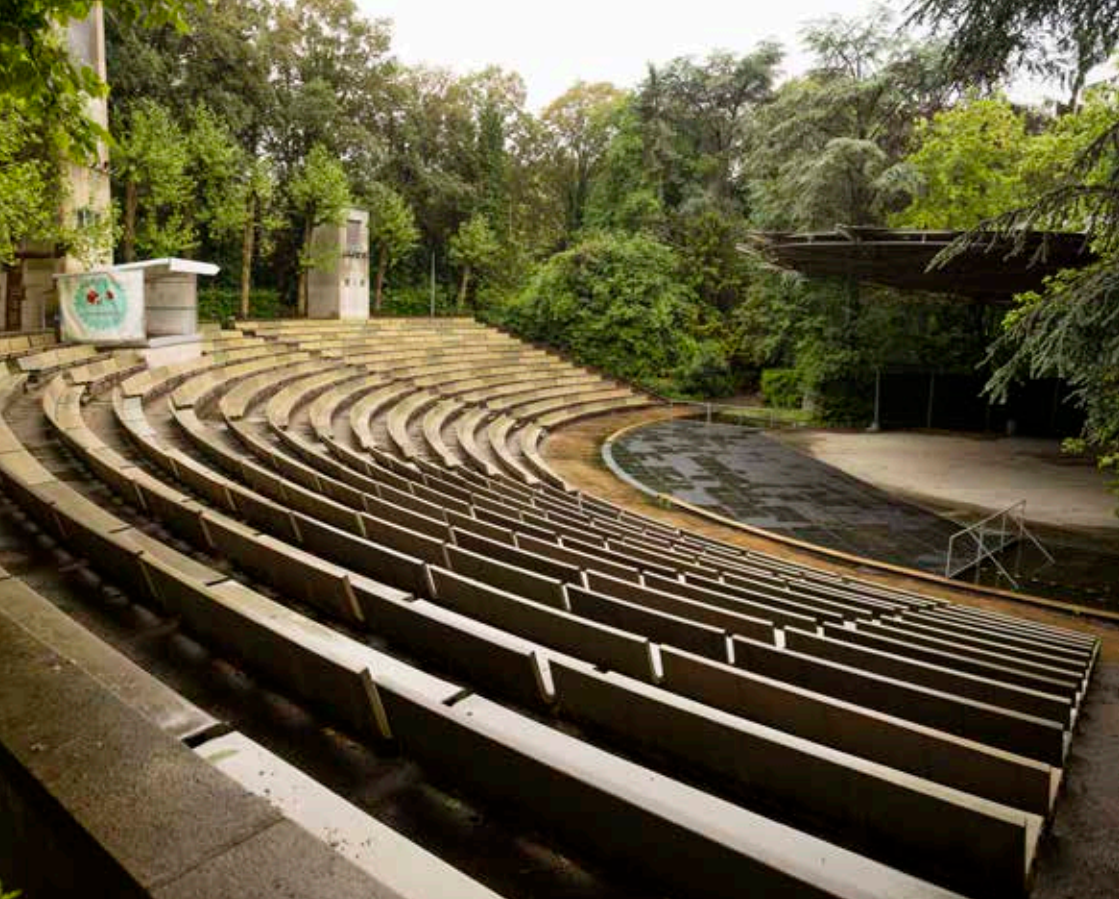
Website: www.facebook.com/multitudekindermans/?fref=ts

De geschiedenis van het Sterckshof of Hooftvunder gaat terug tot de 13de eeuw. Er was dan sprake van een omgrachte schranshoeve. Deze zou in de loop der eeuwen uitgroeien tot een versterkt landgoed en daarna 'hof van plaisantie'.

In 1921, moment waarop het goed in handen kwam van de provincie, resten van het goed nog slechts de omgrachte funderingen, aan de oostzijde een voorbouw uit de 16de eeuw met een halfronde hoektoren en aansluitend de ingangspoort, in het noordwesten een langsschuur en aan de overkant van de Hooftvunderlei de Sterckshoeve. Onmiddellijk waren er plannen voor de heropbouw van het complex. Die werden in de jaren 1930 uitgevoerd. De fantasierijke ontwerpen van Jaak Alfons Van der Gucht waren gebaseerd op teruggevonden grondvesten en iconografisch materiaal. Het resultaat was een tot de verbeelding sprekende reconstructie van een renaissancekasteel, uitgevoerd in een rijkelijke neotraditionele bak- en zandsteenstijl. In 1944 werd de Sterckshoeve op gelijkaardige wijze gerestaureerd. Een jaar later werd ze vernield door een bominslag en niet heropgebouwd.

Nadat de gemeente Deurne in 1926 niet was ingegaan op het voorstel van de gouverneur om in het kasteel het gemeentehuis onder te brengen, overtuigden de griffier en gedeputeerde Kennes de provincieraad van het nut van de wederopbouw als tewerkstellingsprogramma. In het kasteel zou de provinciale technische dienst een nieuw onderkomen vinden. Reeds tijdens de werken bleek dat het gebouw hiervoor helemaal niet geschikt was. Ook de idee om er een melkerij te huisvesten kreeg geen bijval. Er moest een andere bestemming gevonden worden.

In 1934 werd de 'Vereeniging Museum voor Vlaamsche Beschaving en Openluchtmuseum' opgericht. Joseph De Beer nam in 1938 als eerste conservator zijn intrek in het kasteel. In 1953 werd het omgevormd tot het 'Provinciaal Museum voor Kunstambachten'. In 2014 sloot het museum, dat dan bekend stond als 'Zilvermuseum', de deuren. De collectie werd geïntegreerd in een nog te realiseren museum en belevingscentrum voor zilver, edelsmeedkunst en diamant. Het Sterckshof wordt nu verkocht. Om leegstand en verkrotting te voorkomen werd gezocht naar een tijdelijke invulling. Het pand is momenteel in gebruik door 'Multitude', een organisatie die jong artistiek talent een thuisbasis en expositieruimte biedt in het kasteel.

3 Rivierenhof Openluchttheater

Turnhoutsebaan 232, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 18 uur

Website: www.oltrivierenhof.be

Het Rivierenhof werd in 1921 door het provinciebestuur van Antwerpen aangekocht om het groenrelict te midden van een steeds verder verstedelijkende omgeving te behouden. Bovendien wilde men de bevolking recreatiemogelijkheden bieden met infrastructuur voor sport, spel en cultuur. Via een internationale wedstrijd werd tuinarchitect Guillaume De Bosschere aangetrokken om dit alles te realiseren.

Eén van de voorzieningen in het plan was een openluchttheater geïntegreerd in de groene omgeving. Aanvankelijk werd er toneel gespeeld op en rond de voormalige ijskelder, een kunstmatige heuvel met daarop een tempeltje. Aan Jozef Schellekens, provinciaal architect, werd omstreeks 1937 gevraagd plannen te maken voor een permanente constructie. Hij maakte verschillende ontwerpen, maar om budgettaire redenen en door de oorlogsomstandigheden werd pas in 1949 een maquette aan de bestendige deputatie voorgesteld. De locatie was verder in het park gelegen en omgeven door een vijver. Ze was niet enkel ruimer, ze bood ook voordelen naar akoestiek.

Het theater, dat uiteindelijk zou worden gerealiseerd, was nog ambitieuzer van opzet dan de vorige plannen vermeldde. Het werd voorafgegaan door een 'foyer' omgeven door strakke colonnades*. In het midden stond een sculptuur van Pol Van Esbrouck die de toneelkunst voorstelt. Aan de rechterzijde werd dit plein afgesloten door een gebouw met artiestenloges, receptie en dienstlokalen. De achterzijde van het plein werd gevormd door de gevel van het decormagazijn, opengewerkt door verschillende kleine raampjes met gekleurd glas, die 's avonds voor een extra decoratief effect moesten zorgen. Het amfitheater bood plaats aan 1350 toeschouwers en was voorzien van drie monumentale lichttorens met daarin de modernste technieken voor filmprojectie en een uitgebreid arsenaal aan spectaculaire belichtingsmogelijkheden. De bouwwerken gingen van start in januari 1951 met de nodige grondwerken voor de hellingen van de zitplaatsen, waardoor tegelijkertijd de vijvers rond het theater werden uitgegraven. Men hoopte al in de zomer van het volgende jaar de eerste voorstellingen te kunnen brengen, maar de plechtige opening, met *Gudrun* van Albrecht Rodenbach door het gezelschap van de K.N.S., vond pas plaats op 6 juni 1953. In de pers werd het gebouw lovend onthaald. In diverse architectuurtijdschriften werd Schellekens' creatie meermaals uitgebreid besproken.

Muzikant en acteur Frank Mercelis (°1975) heeft een bloedband met het Openluchttheater in Deurne: Jozef Schellekens (1909-1963), zijn grootvader, tekende als provinciaal architect de plannen voor de groenste podiumplek van de stad. Een aantal jaar geleden stond Frank er zelf op het podium. ‘Een onvergetelijke ervaring.’ En hoewel Jozef Schellekens stierf lang voordat Frank werd geboren, spreekt er een ongrijpbare verbondenheid uit hun levens: het zijn artistieke zielen.

Zelf heeft Frank geen herinneringen aan zijn grootvader. ‘Bewust toch niet, nee. Maar misschien zit zijn geest wel in mijn genen? En natuurlijk ken ik wel de verhalen uit de familie.’ Die familie verhalen maken het des te opmerkelijker dat Jozef Schellekens het tot provinciaal architect schopte. Frank: ‘Mijn grootvader was van simpele komaf: zijn vader was timmerman en van thuis uit kreeg hij niet de intellectuele voeding die hij nodig had om architect te worden. Veel van wat hij wist en kon

heeft hij stap voor stap, als een soort spons, in zich opgenomen. De sprong die hij maakte, getuigt van een grote intelligentie, doorzettingsvermogen, werklust en wilskracht.’

Visuele geletterdheid via de schilderkunst

Hoewel Jozef Schellekens vooral gekend is als architect, deed hij veel meer dan dat. ‘Ik beschouw mijn grootvader als een artiest’, gaat

Frank Mercelis

Geboortejaar: 1975

Link met de locatie: kleinzoon van Jozef Schellekens + opgetreden in het Open Lucht Theater

Beroep: muzikant en acteur

Mijn tip: Ik wil natuurlijk het Open Lucht Theater tippen, niet alleen omwille van zijn architectuur en locatie maar ook omwille van zijn zeer goede programmatie. Ik ben alvast present deze zomer! Ik ga ook zeker langs bij Multitude en niet in het minst om zijn locatie.

Beknopte biografie: Frank Mercelis studeerde Kleinkunst aan Studio Herman Teirlinck, een opleiding waarbij zowel acteren als muziek een prominente plek krijgt. Hij kreeg er les van o.a. Wannes Van de Velde - ‘een wan-

delende bibliotheek’ en Jan Declair - ‘het monument onder de acteurs’. Hij acteerde in verschillende televisiereeksen en vergelijkt het moment tussen action en cut met een korte sprint. Ook staat hij graag en vaak op podia, zowel met (muziek)theater als met muziek. Maar dat ervaart hij eerder als een andere discipline en omschrijft hij als ‘een marathon’ omdat men de spanning hier langer moet weten vast te houden. Beide disciplines hebben zo hun eigen charmes. Naast het vertolken van Franse chansons met zijn band *Eddy et les Vedettes*, brengt hij op zijn laatste nieuwe plaat ‘Laat het gebeuren’ eigen Nederlandstalige nummers, waarin hij toont hoe hij naar de wereld kijkt.

www.jozefschellekens.be
www.frankmercelis.be

Frank verder. ‘Hij tekende niet alleen gebouwen, maar hij maakte ook hout- en linsneden, verdiepte zich in glaskunst, tekende portretten in houtskool, maakte pentekeningen en schilderde.’ Dat vrij werk nam een belangrijke plek in zijn leven in. Meer zelfs: voor Schellekens liep het pad van de architectuur via de schilderkunst. Als jongeman ontwikkelde hij zijn visuele geletterdheid in de tekenacademie van Turnhout. Toen hij een aantal jaren later, in 1931, als tekenaar in de leer ging bij

toenmalig provinciaal architect Jules Taeymans, kreeg Schellekens van hem de toestemming om ondertussen de studies architectuur te volgen aan de Academie voor Schone Kunsten in Antwerpen.

Schellekens is zeker niet de enige architect die zijn tekenvaardigheden inzette om vrij werk te creëren. Renaat Braem – een generatiegenoot van Schellekens – stuurde bij de aanvang van ieder jaar een wenskaart naar zijn kennissenkring. Die wenskaarten

ontwierp Braem zelf. In tegenstelling tot de abstracte vormen en modernistische lijnen die we meestal in zijn architectuur terugvinden, zijn het tekeningen vol figuren, met veel ornament en speels krullende lijnen. Het is een compleet andere stijl.

Ook Schellekens zelf experimenteerde in zijn vrij werk, als tekenaar, etser, en schilder, met ontzettend veel verschillende stijlen. Frank: 'Mijn grootvader was een productief kunstenaar. Hij volgde de laatste artistieke stromingen op de voet en in zijn oeuvre vind je zowel abstract werk als figuratief werk. Hij was steeds bezig met zichzelf te verbreden en heruit te vinden.'

Grasduinen in grootvaders atelier

In 1935 bouwde Schellekens samen met schrijver Theo Op de Beeck, een goede vriend, een modernistische dubbelwoning aan de Steenweg op Mol. Frank: 'Mijn grootmoeder heeft daar tot op 92-jarige leeftijd gewoond. Als kind kwam ik er vaak en ik was mij toen natuurlijk nog niet bewust van de architecturale waarde van het huis, maar ik zag wel andere dingen in dat huis: zijn atelier. Dat was mijn eerste connectie met hem. Ik ging daar altijd rondkijken en rond-

snuffelen. Daar voelde ik dat mijn grootvader iemand bijzonder moest zijn geweest: dat het een artiest was. Pas later is het tot mij doorgedrongen dat het huis zelf enorm vooruitstrevend was.'

De woning die Jozef Schellekens als zesentwintigjarige voor zijn groeiende gezin bouwde, verzette bakens: hij

introduceerde het modernisme ermee in de Kempen. 'Daar was zo'n huis op zijn minst vreemd', vertelt Frank. 'Mensen kwa-

men op zondag met de hele familie naar daar om met dat huis te lachen. Halverwege de jaren dertig zo'n huis neerzetten in de Kempen? Dat was een daad van moed!' De bebouwing verderop in de straat bestaat vandaag vooral uit de klassieke Vlaamse gezinswoning: twee verdiepingen met daarop een zadeldak. De architectenwoning van Schellekens springt er nog steeds in het oog: het is een vrijstaand pand van twee grote aaneengesloten vierkanten volumes, met o.a. hoge verticale ramen in de gevels aan de straatzijde.

Stond Schellekens in zijn tijd met de armen over elkaar achter een raam toe te kijken hoe mensen zich aan zijn huis kwamen vergapen? Frank: 'Mijn grootvader was een soort van dandy-esk figuur en hij was enorm trots op dat huis. Hij liet zich absoluut niet

afschrikken door de reactie van die mensen, maar werd wel geconfronteerd met de financiële gevolgen van een uitgesproken en vooruitstrevende stijl. Hoeveel mensen uit de streek wilden een huis laten bouwen, waar anderen ter vermaak naar kwamen kijken? Buiten een enkele artistieke ziel die mee was met de laatste architecturale ontwikkelingen, was zijn doelpubliek bijzonder beperkt. De modernistische bouwstijl bood hem weinig werk en hij had een groot gezin te onderhouden: toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak had hij al drie kinderen. Bij de geboorte van hun vierde kind, stierf zijn vrouw in het kraambed. Plots was hij weduwnaar. Drie jaar later huwde hij dan mijn grootmoeder, waar hij ook nog twee kinderen mee kreeg, waaronder mijn moeder. Hij had zes kindermonden te voeden. Als provinciaal architect had hij wel een vast inkomen, maar hij moest natuurlijk ook zijn eigen winkel blijven verkopen. En dat vroeg om compromissen. Omwille van die druk heeft hij zich aangepast aan de stijl die toen in de mode was, want dat was commercieel gezien veel interessanter.'

Schellekens zette daarom veel van zijn eigenheid opzij. Frank: 'Zo pleeg je natuurlijk zelfmoord op je eigen artistieke ziel. En als je dat doet, moet je dat met volle overtuiging doen, anders blijf je daar toch maar in hangen. Op een bepaald moment probeerde mijn grootvader zelfs het ontwerp van zijn eigen architecten-

woning onder de mat te vegen: hij heeft tapis-plain gelegd en het hele huis ingericht met meubels in hoevestijl die zijn vader had gemaakt, maar die stonden haaks op de stijl van het huis. Hij verstopte het huis ook letterlijk - allicht vanuit een schaamte die voortvloeide uit de noodzaak om het roer om te gooien - door klimop tegen de buitenmuren te laten groeien.'

Heropleving artistieke ziel

In het midden van de jaren vijftig begint Schellekens weer anders te ontwerpen. Volgens Frank is de oorspronkelijke artistieke ziel van zijn grootvader toen opnieuw opgebloeid. 'Willens nillens, waarschijnlijk. Hij heeft dat niet meer kunnen of willen tegenhouden. Het was een man die een soort sturm-und-drang in zich had en het was iemand die bakens wou verzetten: hij schreef manifesten, voerde correspondentie met Braem, hij bezat een oeverloze interesse in de architectuur van Le Corbusier. Hij hield internationaal de vinger aan de pols, pikte ideeën op en deed daar zijn eigen ding mee en introduceerde dat in zijn omgeving. Daardoor wordt hij gezien als de grondlegger van de Turnhoutse School. En tot die school worden later onder andere zijn oudste zoon, Paul Schellekens en zijn schoonzoon Carli Vanhout gerekend.'

Uit die heropleving van zijn oorspronkelijke artistieke ziel zijn ook de

ontwerpen voor het Openluchttheater in Deurne (in jaren 1950) en het strandgebouw voor het Zilvermeer in Mol (in 1958) voortgekomen. 'In het Zilvermeer ben ik als kind veel geweest. Daar begon het mij misschien voor het eerst te dagen dat mijn grootvader geen doorsnee architect was. Pas veel later heb ik ook het Openluchttheater ontdekt. In mijn jeugd was dat gesloten: het was helemaal verwilderd en overgroeid. Midden jaren 1990 is het terug opengegaan. Dankzij het sterke programma groeide dat uit tot een enorm succesverhaal.'

'Op een plek die haar man ontworpen heeft, stond haar kleinzoon op het podium.'

Frank is zelf muzikant en heeft er in 2010 zelf op het podium gestaan met zijn band Eddy et Les Vedettes. Frank: 'Die dag ligt me nog heel levendig in het geheugen. Alle mensen die belangrijk zijn voor mij waren er. Ook mijn grootmoeder. Voor haar was dat een bijzonder moment: het Openluchttheater is een plek waar ze vroeger veel is geweest, maar dat was enorm lang geleden. Het was fantastisch: én terugkomen op een plek die haar man ontworpen heeft, én haar kleinzoon die daar op het podium stond. Ze wou ook absoluut op de eerste rij zitten. Men heeft toen speciaal een plaats vrijgehouden

voor haar en in mijn bindteksten heb ik toen ook aangehaald dat ze erbij was.' Ook de podiumervaring zelf herinnert Frank zich nog goed: 'Je hebt een mooi uitzicht wanneer je daar op het podium staat, omdat het publiek in het amfitheater zich in een halve cirkel rondom je heen krult. Daarachter zie je dan prachtige bomen en alle natuurelementen komen er samen. Het heeft iets heel gracieus. Ik herinner mij ook dat ik aan mijn grootvader dacht terwijl we stonden te spelen en er nét op dat moment een grote vlucht ganzen, in een statige V-vorm, over het publiek passeerde. Het voelde bijna als een eresaluut.'

Trilling veroorzaken

De poëzie van zulke momenten roept vaak vragen op. Meestal verdwijnen die vragen snel weer naar de achtergrond en gaan we over tot orde van de dag, maar Frank - artiest in hart en nieren - heeft er duidelijk al vaker over nagedacht. 'Je hebt het waarschijnlijk ook al meegemaakt dat je niet kunt verklaren waarom je sommige dingen zo intens ervaart, of waarom je zo geraakt bent. Wat maakt dat zulke momenten sterker zijn dan jezelf? En in mijn geval roept dat nog een specifiekere vraag op: hoe kan ik als zanger of als artiest zo'n moment creëren? Daar bestaat geen techniek voor. Je moet écht aandachtig luisteren naar wat er aan de hand is en opmerkzaam zijn over wat

er in je omgeving gebeurt. Los van je eigen ego of los van je eigen ideetjes over 'zo moet het dan klinken', moet je jezelf laten leiden door de trillingen van de muziek, of van het spel. Wanneer je helemaal met het moment versmelt, dan wordt er iets geraakt waar je van denkt: ja, dit klopt. Dat is geen eenvoudige evenwichtsoefening.' En in die evenwichtsoefening zijn er verschillende vragen die meespelen. Frank: 'Wat wil ik zelf? Wat verlangt het publiek? Hoe kan ik mijn eigen passie en ambitie verzoenen met de wensen van het publiek? Hoe kan ik hen bereiken zonder mezelf te verloochenen? Hoe sluiten we een soort compromis, waarin we elkaar kunnen vinden?'

Voor of achter het werk?

Die vragen gaan waarschijnlijk niet enkel op voor zangers en muzikanten, of andere beoefenaars van de vrije kunsten, zoals schilders of dansers, maar zijn nog veel relevanter voor creatieve geesten die zich toeleggen op toegepaste kunsten, zoals grafisch vormgevers, designers en architecten. Frank heeft daar een graadmeter voor. Hij stelt zich vaak de vraag in hoeverre een persoon zich voor het werk zet; of erachter. 'Als ik te veel de *showing off* zie, dan haak ik vaak af. Muzikanten die heel zelfingenomen de solo van hun leven staan te spelen? Dat werkt niet voor mij. Het rollen met de spierballen zit dan het werk zelf in de weg.'

Die graadmeter is natuurlijk ook relevant voor het oeuvre van zijn grootvader. Heeft die zijn leven lang geworsteld met dat evenwichtspunt? 'Zijn carrière is een beetje tragisch in die zin dat hij een groot stuk van zijn leven niet de dingen heeft kunnen bouwen die hij écht wou. In zijn schilderkunst vond hij allicht een creatieve uitlaatklep: hij heeft geëxperimenteerd met veel verschillende technieken en hij verdiepte zich in alle mogelijke uiteenlopende stromingen. In de architectuur wist hij wél heel goed wat hij wou, maar op dat vlak moest hij zichzelf censureren omwille van de economische realiteit. In zekere zin plaatste hij zo zijn werk op de voorgrond. Daardoor heeft hij sommige ideeën en ontwerpen, allicht tot zijn eigen frustratie, nooit kunnen uitwerken. Maar een aantal realisaties later in zijn leven, zoals bijvoorbeeld het Openluchttheater, heeft veel goedgemaakt.'

Hoe kijkt Frank dan zelf naar het Openluchttheater met zijn graadmeter in het achterhoofd? 'Naar mijn aanvoelen is het een gebouw dat zich ten dienste stelt van de ruimte rondom zich en zich niet overdreven profileert, maar wel een zekere eigenheid bezit. Het bevat de architecturale visie van mijn grootvader én het valt samen met de omgeving. Er zit een zekere harmonie in. En daarin schuilt het meesterschap: in het vinden van dat evenwichtspunt.'

4 Villa Cimarosa

Turnhoutsebaan 313, 2100 Deurne

Rondleidingen: om 10, 11, 12, 13.45, 14.45, 16 en 17 uur. Duur 45 minuten. Groepen van 15 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Graag 10 minuten voor de rondleiding start aanwezig zijn.

Wat kan je bekijken? Grote eetzaal, kleine eetzaal, hal, slaapkamer ouders en badkamer ouders.

Deze villa uit 1939 is een ontwerp van de Gentse architect Charles Hoge in opdracht van Madame Albert Gielens, die op dat moment in de Plankenbergstraat woonde. De eclectische stijl combineert Anglo-Normandische, art deco en Vlaamse renaissance-elementen. Charles Hoge en later zijn zoon Gérald waren in deze stijl zo bedreven en zo productief dat men in Gent is gaan spreken over de 'style Hoge'.

In Gent bouwde Charles Hoge vierentwintig dergelijke woningen. Ook in de brede rand rond Gent, in het Kortrijkse en in Knokke zijn landhuizen in zijn typische vormtaal terug te vinden. In Antwerpen is van hem naast deze villa Cimarosa ook nog een landhuis in de Ahornenlaan (Wilrijk) gekend. Tot diep in de jaren 1950 bouwde het architectenbureau in deze traditionalistische romantisch-decoratieve stijl. De opdrachtgevers waren gegoede burgers die hiermee hun status wilden uitdrukken.

In de visie van Hoge was het verwerpen van decoratie zoals bij de modernisten een ontkenning van de grote bouwwerken uit het verleden. Met zijn asymmetrische opbouw, versierde geveltoppen met langs de ene kant ruitvormige tegels in pseudovakwerk en langs de andere kant gestileerd rankwerk* in reliëf en met het gesculpteerd houtwerk aan de loggia* en de erker* is de villa aan de Turnhoutsebaan een typisch werk in de 'style Hoge'.

De interieurs zijn traditioneel gestoffeerd met veel houtwerk. Verborgen achter deze traditionele aankleding is er ook modern comfort aanwezig.

5 Galerie/Kunstuitleen Dijkstra

Turnhoutsebaan 277, 2100 Deurne

(via Plankenbergstraat)

Open: van 10 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? Gelijkvloerse verdieping en tentoonstelling van kunstwerken uit de eigen collectie.

Website: www.kunstuitleendijkstra.com

De bouwaanvraag voor deze woning dateert van 1929 en is van de hand van J. Marstboom. Hij tekende de eclectische woning in opdracht van de heer Frans Termonia Vissers, die op dat moment enkele huizen verder op de Turnhoutsebaan woonde. De gevel in natuursteen bevat nog het oorspronkelijk schrijnwerk met kleurrijke glas-in-loodramen. De rijke burgerwoning was voorzien van een rookkamer tussen het salon en de eetkamer en van een biljartzaal op de tweede verdieping.

Sinds de jaren 1990 is het pand in gebruik door Galerie/Kunstuitleen Dijkstra, een galerij waar je terecht kunt voor het huren, leasen en kopen van kunst. B-architecten realiseerde de omvorming van het woonhuis. Op het gelijkvloers van de woning werd een ruime, uiterst sobere expositieruimte gecreëerd, die uitstekend aansluit bij de fraaie originele elementen die nog aanwezig zijn zoals een art deco lichtkoepel en de mooie traphal. De mooie smeedijzeren voordeur werd naar achter geplaatst.

De herbestemming van de woning viel samen met de omvorming van een voormalige rubberfabriek tot een woon- en werkcomplex: D-factory. In de totale omvang gaat het om 13 appartementen aan een verharde esplanade* en 11 duplex woningen in industriële gebouwen rond een tropische tuin met zwembad. Ook dit project werd gerealiseerd door B-architecten. Het architectenbureau nam het huis van Kunstuitleen/Dijkstra mee op in de realisatie van D-factory. De beeldentuin achteraan de woning sluit aan bij het semi-publieke binnengebied van het wooncomplex en vormt nu de informele verbinding tussen de Turnhoutsebaan en de Plankenbergstraat.

6 GO! Atheneum Deurne

Frank Craeybeckxlaan 22, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 18 uur

Rondleidingen: om 11, 12, 14, 15 en 16 uur. Duur 45 minuten.

Vooraf inschrijven is niet nodig.

Website: www.kadeurne.be

De school werd in 1936 door Eduard Van Steenberghe ontworpen in opdracht van de gemeente Deurne. Ze werd gebouwd op een onregelmatig, vijfhoekig perceel. De verschillende vleugels staan rond een centrale en gedeeltelijk overdekte speelplaats. Naast de leslokalen zijn er ook een conciërgewoning, een woning voor de studieprefect, twee gymzalen, een toneel- en feestzaal en een publieke stortbadinrichting. De school werd in april 1940 gedeeltelijk in gebruik genomen en een jaar later voltooid. De tweede verdieping op het middenblok dateert van de jaren 1960. De uitbreiding aan de Frank Craeybeckxlaan werd in 1978 ontworpen door de zoon van Van Steenberghe, ook Eduard genaamd.

Het complex is een betonconstructie met gele baksteen bekleed. Hier en daar is het geheel verlevendigd met accenten in blauwe baksteen. Buitenmaterialen en kleuren werden binnen doorgetrokken, evenals de afwisseling van rechte en gebogen lijnen. Het interieur is sober vormgegeven met art deco inslag in functionele details zoals trapleuningen en lichtarmaturen. De maatvoering is afgestemd op kinderen. Zo zijn de ingangen en doorgangen laag gehouden en is er een dubbele trapleuning voorzien. Een ronde koperen op kinderhoogte en een tweede op normale, verplichte hoogte. De klassen die Van Steenberghe ontwierp zijn ruimer dan de voorschriften van zijn tijd en baden in licht.

In 2006 startte de restauratie van het gebouw. In de eerste fase werd vooral het lesgedeelte gerestaureerd. De oorspronkelijke kleuren en materialen werden weer in ere hersteld. Er was een grondige vernieuwing van de didactische infrastructuur en technische installaties. De functies van een aantal lokalen wijzigden om tot een moderne school te komen. Verschillende ruimtes werden opnieuw ingericht zoals refter, de keuken, de modern uitgeruste wetenschapslabo's, de lerarenkamer en een gloednieuw auditorium werden ingericht. De luifel aan de voorzijde werd hersteld, met inbegrip van de licht doorlatende koepel. Het einde van de restauratiefase werd gevierd in de lente van 2010.

Van 2010 tot 2012 werden in een tweede fase de turn- en sportzaal in ere hersteld. De deuren werden vernieuwd, de vloeren werden behandeld, de zalen werden in de originele kleuren geschilderd. De sportramen werden vervangen. De overige originele toestellen bleven behouden. Ook in de labo's werden nieuwe, brandveilige deuren geplaatst.

7 Sporthal Expo

Te Couwelaarlei 95, 2100 Deurne

Open: van 13 tot 18 uur

De Expohal is een reconstructie van een deel van het Expo '58-paviljoen van de Belgische Houtindustrie. Wenceslas de t'Serclaes maakte het ontwerp in opdracht van de vzw Fabrihout 58. Deze vereniging was in 1955 speciaal opgericht voor de bouw en de exploitatie van een paviljoen voor de Belgische Houtindustrie op de wereldtentoonstelling. Na afloop van de expo werd het complex ontmanteld. De gemeente Deurne verwierf de spanten* en richtte er in 1959 een cultuur- en sporthal mee op. De werken werden uitgevoerd door de technische dienst van Deurne onder leiding van Roger Groothaert. In 1960-62 ontwierp de architect ook de uitbreiding met een annexgebouw. In 1981 werd nog een aansluitend gebouw toegevoegd.

Het complex bestaat uit een halve bolkap met een diameter van ruim 24 meter en een hoogte van 12 meter. De structuur ervan is een unicum. Er werd gebruik gemaakt van 11 gelamelleerde houten spanten die naar één centrale ring toelopen. Ze werden vervaardigd door de Kortrijkse Kunstwerkstede Gebroeders De Coene. Het geheel werd volledig in het atelier voorbereid en in minder dan een maand ter plaatse opgericht en afgewerkt. De paraboolvormige spanten zijn gemaakt uit rode Noorse den en verlijmd met ureum formaldehyde. Even voor de kop wordt de druk van elke spant opgevangen door een schuin geplaatste kolom. Deze komen samen en vormen zo een halve, omgekeerde kegel. Erboven werd een koepel aangebracht waarlangs het licht zenitaal binnenvalt. In tegenstelling tot het expopaviljoen zijn in de zijwanden geen licht doorlatende panelen ingebracht.

In de koepel vond de tentoonstelling *Het Hout ten dienste van de mens in de verschillende domeinen van het moderne leven* plaats. Fabrizio Carola, huisarchitect bij de Kunstwerkstede verzorgde de inrichting van het interieur. Er werden spanten, plaatmateriaal, meubilair, sportmateriaal en speelgoed getoond. In de bij de bol aanleunende prefabconstructie waren op het gelijkvloers een aantal expositiekabinetten en op de verdieping ruimtes voor administratie en een bar ingericht. Hoewel het paviljoen de gehele Belgische houtindustrie moest promoten, was het toch vooral een uithangbord voor de firma De Coene. Hun presentatie werd bekroond met de Grote Prijs, de hoogste onderscheiding die aan een individuele inzending kon worden toegekend. Het paviljoen als geheel kreeg een zilveren ster.

8 Bib Couwelaar

Te Couwelaarlei 120, 2100 Deurne

Open: van 13.30 tot 17 uur

Rondleidingen: om 14, 15 en 16 uur. Duur 40 minuten. Groepen van 15 personen. Vooraf inschrijven is niet nodig. Tijdens de rondleidingen vertelt een architect over het vroeger, nu en de toekomst van het gebouw.

Fototentoonstelling: Bib Couwelaar, brutalistische* architectuur en een video met architect Jul De Roover.

Website: www.facebook.com/BibliotheekCouwelaar

Deze bibliotheek werd in 1968 ontworpen door Jul De Roover (1913-2010), architect en interieurontwerper. Pas in 1971 begon men met de bouw ervan. Drie jaar later was het complex voltooid. Het werd opgetrokken op een vrij smal en diep perceel. Kolommen in ruitpatroon vormen de dragende structuur. Het uitzicht van deze steunen wordt bepaald door het kruisen van de balken. Dit zorgt voor een diagonaal ribbenpatroon dat tot doel heeft het gebouw visueel te verbreden. De perspectieven worden interessanter wanneer je door de ruimte wandelt. De overhoeks geplaatste kolommen bepalen de volledige indeling van het interieur. De plaatsing van het meubilair moest zich dan ook aanpassen aan de vormopvattingen van het gebouw.

De verticaal gelede voorgevel vormt een eerder gesloten front. Het geheel is opgetrokken in glad beton, met kolommen waarvan het profiel het resultaat is van de kruising van de balken. Over alle verdiepingen werden trapeziumvormige prefab-elementen in schokbeton aangebracht. De overlapping van dit traliwerk vormt de overgang tussen de verdiepingen en werkt als borstwering. Omwille van de zichtbaarheid werden ook de zij- en achtergevel met zorg uitgewerkt. De diagonaalbalken lopen door tot buiten de gevel. Op de verdieping werden tussen de uitstekende kruisbalken betonpanelen gehangen als borstwering. Ze zijn afwisselend met geschaafde en ongeschaafde beplanking bekist.

In het interieur werd gekozen het betonskelet glad af te werken en zichtbaar te laten. De binnenmuren waartegen geen boekenkasten stonden, werden in lichtkleurig handvormparement opgetrokken. Speciale aandacht ging naar de akoestiek. Waar nodig werd op het plafond een houten latwerk aangebracht. De bibliotheek werd op het gelijkvloers en de eerste verdieping ingericht. Een grote draaitrap zorgt voor de verbinding en voor openheid. Er is een afzonderlijke ingang voor de volwassenen- en de jeugdafdeling. De tweede verdieping bevatte een conferentiezaal die later werd omgevormd tot audiovisuele media-afdeling. In de kelder van de voorbouw bevindt zich het boekenmagazijn.

In 2009 werd beslist de bibliotheek te verhuizen naar het districtshuis van Deurne, maar daarop werd snel teruggekomen. De bibliotheek blijft waar ze is en zal worden aangepast aan de moderne eisen. Het originele meubilair zal gedeeltelijk worden gerestaureerd en hergebruikt.

9 Volksmuseum Deurne

Koraalplaats 2, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 18 uur

Rondleiding: De steegjes van Deurne-Dorp en het Volksmuseum: om 11.30, 13.30 en 16.30 uur. Duur 90 minuten. Groepen van 25 personen. Inschrijven via 0478 33 93 13 of peetersludo@skynet.be.

Rondleiding: Begraafpark Sint-Fredegandus: om 10.30 en 15 uur. Duur 90 minuten. Groepen van 25 personen. Inschrijven via 0478 33 93 13 of peetersludo@skynet.be.

Tentoonstelling: Een rareitenkabinet in een dorp en van het dorp

Website: www.turninum.ch.vu

Een groep gedreven vrijwilligers startte in 1970 met een vzw om dit historische gedeelte van Deurne van de sloop te redden. Het volksmuseum van Deurne bestaat uit een aantal loonarbeiderswoningen en een wagensmidse. Samen met de omliggende straatjes gaat de Koraalplaats in oorsprong terug op een 15de eeuwse dorpsuitbreiding aan weerszijden van de Turnhoutsebaan. In de 16de eeuw stond op deze plaats een hoeve, eigendom van de Choralen van de Antwerpse Kathedraal. De huidige bebouwing dateert grotendeels uit de tweede helft van de 19de en het eerste kwart van de 20ste eeuw. Mogelijk zijn een paar daarvan verbouwde hoeves uit een oudere periode. Een voorbeeld hiervan is te vinden aan de Joostplaats. Verder werden er ook een aantal houten woningen opgericht. Deze manier van bouwen was verplicht als de gebouwen in het schootsveld van de Brialmontvesten lagen (1861-65), omdat ze in tijden van oorlog snel gesloopt moesten kunnen worden.

In de jaren 1960 kwam de oude dorpskern onder druk te staan. De verouderde en kleine loonarbeiderswoningen in de smalle stegen waren niet langer gewild. Onder impuls van de Heemkundige Kring Turninum werd het geheel geherwaardeerd en beschermd als stedelijk landschap. Het volks- en schildermuseum, gewijd aan het leven en werk van de loonarbeider en de kleine zelfstandige vakman in het begin van de 20ste eeuw, werd er in ondergebracht. Het museum ontstond uit het werk van een groep vrijwilligers die in de jaren 1970 opgravingen verrichtten aan het kasteel Gallifort en die deze locatie als uitvalsbasis gebruikte om hun vondsten verder te onderzoeken en te inventariseren. De vereniging restaureerde de site geleidelijk aan en richtte de gebouwen in met oud gereedschap, huisraad, curiosa, enzovoort. De collectie van Turninum bestaat verder nog uit boeken, documentatie en een archief over de geschiedenis, de heemkunde en volkskunst van Deurne.

10 Wandel door de wijk met je smartphone + Café den Witten Hert

Turnhoutsebaan 2, 2100 Deurne

Open: van 12 tot 18 uur

Wandel door de wijk met je smartphone: Wil je echt niets missen van Open Monumentendag in Deurne? Laat je dan gidsen door je eigen smartphone. Download onze app in de App Store of Google Play. De wandeling begint aan café den Witten Hert, voert je langs Turninum, het Vrederecht, de Sint-Fredeganduspastorij, Bibliotheek Couwelaar, Sporthal Expo, het Atheneum, Kunsttuleen Dijkstra, Villa Cimarosa, een aantal monumenten in het Rivierenhof (waaronder het Openluchttheater en de kastelen Ter Rivieren en Sterckshof), en het districtshuis.

Check wel in het programma wanneer welke locatie geopend is!

Meer info? <http://www.schattenvandeurne.be/omd>,
cultuurantenne.deurne@stad.antwerpen.be of 03 338 46 46.

De apps vind je:

Voor iPhone en iPad in de App Store: <https://appsto.re/be/muuCcb.i>

Voor Android in Google Play: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.ojoo.deurne&hl=nl>

Dit café was het uithangbord van de achterliggende brouwerij De Ridder. Café 'Den Witten Hert' werd in 1908 gebouwd voor rekening van Jan De Ridder, de toenmalige eigenaar van de brouwerij. Het werd opgetrokken op de plaats waar al sinds de 17de eeuw een brouwerij en een herberg met de naam 'Den Witten Hert' had gestaan. Later veranderde het café van naam en heette het lange tijd 'De Zwaantjes'. Het pand is opgetrokken in baksteen, in eclectische stijl. De afgeschuinde hoektravee* met toegangsdeur is typisch voor de architectuur van cafés uit het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw. Er is witte natuursteen gebruikt voor de rijke ornamentiek van het pand met onder andere reliëfs met hopranken en gehelmde ridderhoofden, het symbool van de brouwerij. Een afzonderlijke woning in de Hertstraat vormt één architecturaal geheel met het café.

In 1998 sloot het café de deuren. De laatste uitbater bleef daarna achterin het pand wonen. Na zijn dood in 2008 werd het café verkocht. Ondertussen is het terug geopend en gerenoveerd. Het houten schrijnwerk bleef bewaard. De caféramen op de hoek hebben een bovenlicht met kleine roedeverdeling dat is ingevuld met fijn art nouveau glas-in-lood met florale motieven. Ook het interieur van het café bleef behouden. De originele houten toog, evenals het meubel voor de glazen, de lambrisering met ingewerkte spiegels en de oorspronkelijke tegelvloer zijn nog aanwezig. De bakstenen gevel werd opgefrist. De kroonlijst en het mansardedak werden niet mee aangepakt.

11 Vrederecht twaalfde kanton

Cogelsplein 46, 2100 Deurne

Open: van 10 tot 17 uur

Rondleidingen: doorlopend. Peter Verstappen van vzw Turninum geeft uitleg over de geschiedenis van het gebouw en vrederechter Winnie Vermeulen vertelt over de werking van het vrederecht.

Het vredegerecht op het Cogelsplein in Deurne was aanvankelijk gebouwd als gemeentehuis en politiesecretariaat. Tot ver in de 19de eeuw vergaderde het gemeentebestuur meestal in een dorpswoning of herberg. Het bouwen van gemeentehuizen als administratieve bestuurscentra in de tweede helft van de 19de eeuw was het gevolg van een bevolkingstoename, waardoor de gebruikte lokalen te klein werden. De nieuwe gemeentehuizen werden meestal opgetrokken in eclectische stijl met neogotische, neoclassicistische of neo Vlaamse renaissance-elementen naar een ontwerp van de provinciale architect. Deze vaak aan het dorpsplein ingeplante bakstenen constructies hadden een eenvoudige rechthoekige plattegrond met benadrukte middentravee en bordestrap.

In 1877 kocht de gemeente Deurne in het centrum van het dorp, langs de Turnhoutsebaan (Cogelsplein), een grond van de weduwe Kennis-Van Ishoven. Ze richtte er een gemeentehuis, school met vier klassen en onderwijzerswoning op. Het neogotische gebouw, nog goed herkenbaar door zijn inplanting, schaal en typerende gevelarchitectuur is een ontwerp van provinciaal bouwmeester Eugene Gife (1819-1880). Na de Eerste Wereldoorlog werd het gemeentehuis aan het Cogelsplein echter te klein voor de snel groeiende gemeente. In 1922 keurde de gemeenteraad een bestek goed om het te vergroten. Hierbij voorzagen de aanbouw van nieuwe kantoren en de vergroting van de trouw- en feestzaal. Wegens de benarde financiële toestand van de gemeente op dat ogenblik werden enkel de kantoren bijgebouwd. Tevens verhuisde de onderwijzer naar de Turnhoutsebaan 4, zodat zijn woning kon worden ingenomen door de dienst bevolking. In 1937 werden de klassen van de Hertstraat overgebracht naar de Boshovestraat en kwam er plaats vrij voor de gemeentediensten. In 1948 verklaarde het provinciebestuur zich bereid een grond aan te kopen voor een nieuw gemeentehuis aan het Maurice Dequeeckerplein. Tussen 1956 en 1964 werd er aan gewerkt.

Toen het oud gemeentehuis in 1964 vrij kwam, werd het een tijdje gebruikt door het E.W.T.-theater en een balletschool. In 1970 werd het vrederecht van het twaalfde kanton erin ondergebracht. Een uiterst geschikte herbestemming die ervoor zorgde dat de planindeling met statige inkom, ruime traphal en representatieve voormalige raadzaal met een deel van de oorspronkelijke aankleding en inrichting bewaard bleef.

12 Sint-Fredegandus-pastorij

Lakborslei 31, 2100 Deurne

Open: van 13 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? De pronkkamer en tuin.

De eerstesteenlegging van dit gebouw vond plaats in 1615, onder pater Anchement. Aanvankelijk was het pand waarschijnlijk een diephuis, waarvan de voorgevel op de zuidzijde lag. In 1763 zou dan aan de zuidoostelijke zijde een haakse uitbouw zijn toegevoegd, waardoor het nu een L-vormig dubbelhuis is. Op dat moment werd ook de barokke poortomlijsting van de zuidzijde naar de oostelijke gevel verplaatst. Aan de zuidzijde werd een nieuwe, eenvoudigere poortomlijsting aangebracht die het jaartal 1763 draagt. Door dit alles is de gevel aan de straatkant de huidige voorgevel. Het interieur van de pastorie is rijkelijk uitgewerkt met onder meer een dakgebinte en voordeur uit de 17de eeuw, een trap en stucwerksalon uit de 18de en tegelvloeren en een marmerschildering uit de 19de eeuw.

Van de 14de tot het einde van de 18de eeuw werd de Sint-Fredegandusparochie beheerd door de Norbertijnen van de Sint-Michielsabdij. Tijdens de Franse periode werd de pastorie in beslag genomen. Van de schermutselingen uit deze tijd is in de zuidgevel nog een stuk kanonskogel zichtbaar. In tegenstelling tot vele andere kerkelijke goederen werd de pastorie echter niet verkocht en uiteindelijk kwam het pand in het bezit van de gemeente. Het huis werd een tijdlang bewoond door een veldwachter en zijn gezin en door een werkmans die bij gebrek aan betaling geen ander onderdak kon vinden. Wanneer precies de pastoor opnieuw zijn intrek nam in het pand is in de kerkarchieven niet terug te vinden.

Reeds in 1892 drongen zich werken aan de pastorie op. Men wilde het bestaande pand afbreken en enkele meters verder een nieuwe pastorie bouwen, maar omdat de nieuwe constructie zou worden opgetrokken op een grond belast met krijgsdienstbaarheden kreeg men hiervoor geen toelating van het ministerie van oorlog. Er was geen andere keuze dan de bestaande pastorie te herstellen. Dit gebeurde in 1893-95, onder leiding van L. Gife.

Ook in 1998, 2000 en 2003 werd aan de pastorie gewerkt. Naast een aantal technische en comfortwerken werd ook de gevel aangepakt. De bepleistering werd hersteld en de gevels en het schrijnwerk werden geschilderd. De veranda werd afgebroken en het raam in de zuidgevel hersteld. In het interieur werden onder andere de lambriseringen* van de gang en het salon hersteld. In deze laatste kamer werd ook het stucwerk gerestaureerd.

Het Zuid

Het Zuid van militair bolwerk tot hippe kunstenaarswijk

Het Zuid van Antwerpen is vandaag een trendy buurt die wel eens wordt vergeleken met met Parijs nadat Haussmann er zijn bekende boulevards heeft aangelegd. Niets is minder waar. Het ontstaan van deze Antwerpse wijk gaat terug naar de 19de eeuw en heeft daarna moeten knokken om geïnteresseerden aan te trekken. Ontdek hier hoe Het Zuid zichzelf heeft ontpopt tot het bruisende artistieke centrum waarvoor het vandaag bekend staat.

Het Zuid in handen van militairen

Op de plaats van het huidige Zuid stond tot 1874 het Zuidkasteel. Het werd tussen 1567 en 1572 gebouwd in het agrarisch gebied ten zuiden van de omwalling. Deze citadel, opgericht in opdracht van de hertog van Alva (1507-1582), was bedoeld om een eventuele Antwerpse opstand meteen neer te slaan. Er konden 20.000 Spaanse soldaten worden gekazerneerd. De kanonnen in de noordelijke bastions waren op de stad gericht. Bij de plaatselijke bevolking botste de bouw van de citadel op veel weerstand, temeer omdat ze via nieuwe belastingen moest meebetalen aan de bouw. Ontwerper van de citadel was de Italiaanse architect en vestingbouwkundige Francesco Paciotto (1521-1591). Zijn opvolger en landgenoot Bartolomeo Campi paste het ontwerp nog aan.

De constructie was volledig in baksteen opgetrokken. Het vijfhoekig centrale gedeelte was op de hoeken voorzien van vooruitspringende bastions. Aan de buitenzijde werd het geheel voorzien van een watergracht en een buitengrachtboord. Tussen de citadel en de stad lag een oefen- en schietveld. Om het Zuidkasteel te bouwen werd een deel van de pas twintig jaar oude omwalling gesloopt. Citadel en vestingmuur waren met elkaar verbonden door een aarden verbindingswal. Om te voldoen aan de veranderende militaire normen werden in latere periodes nog voorwerken, bastions en schansen toegevoegd.

Na de Spaanse Furie (1576) waarbij de Spaanse troepen de stad plunderden en in brand staken, kwam de citadel in handen van de opstandelingen. De zuidelijke bastions, die onderdeel waren van de omwalling en de verdediging van de stad, bleven behouden,

maar die van het noorden werden afgebroken. Ook een standbeeld van Alva op het middenplein werd gesloopt. Al in 1585, na de belegering door Farnèse en de capitulatie van Antwerpen, werd het geheel hersteld. Tot het Hollands bewind bleef de citadel als dwangburcht* fungeren.

Nieuwe plannen voor Het Zuid, een mix van haven en burgerij

Wanneer de Belgische opstandelingen zich op 26 oktober 1830 meester maakten van de stad trok het

Hollandse garnizoen onder leiding van generaal David Hendrik Chassé (1765-1849) zich terug in de citadel. Van daaruit bombardeerden ze de stad. Ook na de Belgische onafhankelijkheid bleef de citadel in Hollandse handen. Pas na een 25 dagen durende Franse aanval eind 1832 gaven de troepen van Chassé zich over. Het Zuidkasteel werd hersteld voor de verdediging van de stad, maar wanneer in 1859 werd beslist tot het oprichten van de Brialmontgordel verloor het zijn militair nut. Het bouwwerk werd in 1869 verkocht aan de Duitse financier Stroussburg om de kosten van de nieuwe omwalling te

helpen dragen. Op de helft van het in totaal 108 hectare grote terrein mocht hij een woonwijk bouwen. Op de andere helft moest hij schippersdokken en haveninfrastructuur voorzien en zouden de staatsspoorwegen een station en spoorweginstallaties oprichten.

Door financiële problemen van Stroussburg kwamen de rechten in 1875 in handen van de Société Anonyme de Sud d'Anvers, een immobiliënmaatschappij waarvan de Compagnie Immobilière de Belgique en de stad aandeelhouders waren. De staat stond in voor de aanleg van de dokken en de rechtstrekking

van de Scheldekaaien. Aan de rand van het terrein kwam een spoorweginstallatie en er zou een brug over de Schelde worden gebouwd, aansluitend bij het station. Het aandeel van de stad bestond in het ter beschikking stellen van goedkope leningen aan de vennootschap en aan kandidaat bouwers. Ze had ook de taak om de Boeksteeg, de huidige Nationalestraat, te saneren en te verbreden om de nieuwe wijk met de stad te verbinden.

In 1875 werd het aanlegplan van de wijk goedgekeurd al werd het later nog meermaals aangepast. Aan de ene kant bevond zich de zone met haveninfrastructuur. De oppervlakte daarvan was ondertussen sterk gereduceerd. Aan de andere kant werd een residentiële woonwijk met ruime kavels voorzien. Het geometrisch geordend geheel werd duidelijk geïnspireerd door Franse voorbeelden. Door de stervormige aanleg van straten ontstonden perspectieven

op de belangrijke openbare gebouwen en standbeelden en driehoekige bouwblokken. Het plan voorzag in een driedelig dokkencomplex evenwijdig met de Schelde en ermee verbonden via de Zuidersluis. Het Kool-, Schippers en Steendok moesten het verdwijnen van aanlegplaatsen door het overwelven van de vlieten in de oude stad compenseren. Ze werden gerealiseerd tussen 1880 en 1882. Alle bruggen, kranen, sluisdeuren en kaapstanders errond werden bediend door het in 1882 opgerichte **Zuiderpershuis** dat ook de werktuigen en de kranen aan de nieuwe Scheldekaaien moest bedienen. Aan de Waalsekaai kreeg de bebouwing voornamelijk een industrieel of havengebonden bestemming. Aan de Vlaamsekaai stonden naast **pakhuisen** ook meergezinswoningen met achterliggende magazijnen, enkele rijwoningen en herbergen.

Nieuw stadsdeel zoekt bewoners

De bestrating, voetpaden en rioleering in de nieuwe stadswijk werden in één keer aangelegd en waren haast volledig voltooid in 1881. De verkoop van percelen verliep echter niet zo vlot. De S.A. du Sud had erop gerekend dat de infrastructuurwerken en de daarmee gepaard gaande sloop van gebouwen in de oude stad speculanten naar het Zuid zou lokken om te investeren in opbrengst- en huurwoningen. De gronden waren er echter duur doordat de kosten

voor de afbraakwerken van de citadel in de verkoopprijs was verrekend. Bovendien was door de sloop van de omwalling en de recente stadsuitbreiding ook elders nog veel grond beschikbaar. Om andere investeerders aan te porren startte de S.A. du Sud in 1878 zelf met de bouw van huizengroepjes in de straten rond de Marnixplaats. Zij vulden niet enkel de leegte, de maatschappij kon met deze woningen ook laten zien welk soort architectuur zij in de wijk gerealiseerd wilde zien. In de oostelijke uithoek van de wijk, waar de gronden het goedkoopst waren, trok het Bureel van Weldadigheid in 1875 arbeiderswoningen op. Door middel van bijkomende straten werden de grote kavels daarvoor opgesplitst.

Ook de geplande oprichting van een station en een brug was nog niet gerealiseerd. Men had ondertussen ook plannen voor de bouw van een museum, maar die waren evenmin concreet. Voor de S.A. du Sud waren het niet enkel visuele attractiepolen. Ze rekende er ook op dat deze bouwsels leven en beweging in de wijk zouden brengen. Verschillende investeerders hadden hierop gespeculeerd door bijvoorbeeld in de omgeving van het station in horeca te investeren. Ze voelden zich bedrogen.

Wereldtentoonstelling strijkt neer op Het Zuid

In 1884 was slechts tien percent van

de percelen op het Zuid verkocht. Toen er sprake was van de inrichting van een wereldtentoonstelling werd het ter beschikking stellen van de terreinen van het Zuid als een gelegenheid gezien om het kwartier onder de aandacht te brengen. Voor de aanleg werd gebruik gemaakt van 22 hectare onbebouwde grond tussen de Volks- en Gillisplaats. Architect Gédéon Bordiau tekende het algemeen aanlegplan. Het landschapspark was een ontwerp van Luis Fuchs. Naast de strakke nijverheidshal stonden exotische en eclectische paviljoenen. Hoogtepunt waren de moderne stoommachines en hydraulische pompen die men in de tuingalerij in werking kon zien.

De verkoop van de gronden werd door de Wereldtentoonstelling niet gestimuleerd en ook de gerechtelijke uitspraak, die in 1889 de staat veroordeelde tot het bouwen van de brug en het betalen van een schadevergoeding, kwam te laat. De S.A. du Sud ging failliet. Er werd overeengekomen dat de stad eigenaar zou worden van de onbebouwde percelen. De staat zou binnen de twee jaar het **station** en een directe spoorverbinding met Brussel realiseren. De brug werd uit het programma geschrapt. Verder ging de stad door met het investeren in grootschalige projecten en voorzieningen in de hoop het Zuid tot leven te wekken. In 1883 was er al grond afgestaan voor de oprichting van een **parochiekerk** en werd op het midden van de Marnix-

plaats het standbeeld 'Schelde Vrij' geplaatst. Een jaar later werd gestart met de bouw van het **Koninklijk Museum voor Schone Kunsten**. In 1891 werd beslist een nieuwe vismarkt te bouwen aan de Riemstraat en tussen 1893 en 1897 werd in de Schildersstraat het **Hoger Handelsgesticht** opgericht. Er werden scholen gebouwd en er kwam een openluchtzwembad in de Brederodestraat.

Ondanks investeringen blijft Het Zuid oninteressant om te wonen

Toch kwam de verkoop ook nu niet meteen op gang. In 1894 was er nog steeds voldoende vrije ruimte om opnieuw een wereldtentoonstelling te realiseren. Pas rond 1900, toen de gronden elders in de stad waren volgebouwd, keerde het tij voor het Zuid. Het vastgoedproject met enerzijds havenarbeiders rond de schippersdokken en anderzijds de burgerij rond het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, werd stilaan gerealiseerd. Naast talrijke burgerwoningen werden in 1901 de Hippodroom, symbool van de dynamiek op het Zuid, en het liberaal volkshuis 'Help Uzelve' opgericht.

Een halve eeuw later echter verplaatste de havenactiviteit zich naar het noorden en verdween het leven en de bedrijvigheid aan de Zuiderdokken. Het wegvallen van de

economische functie en de werkgelegenheid lag aan de basis van het verval van het Zuid vanaf de jaren 1960. De bewoners trokken weg, een beweging die in de hand werd gewerkt door het globale fenomeen van de stadsvlucht. De verplaatsing van en naar de stad werd nog vergemakkelijkt door de aanleg van de Ring en de Kennedytunnel. Het reizigersstation Antwerpen Zuid werd in 1965 afgebroken. De Zuiderdokken werden in 1968-69 gedempt. De hippodroom sloot in 1958 de deuren en werd in 1973 afgebroken. Het zwembad in de Brederodestraat maakte plaats voor een appartementsgebouw. Begin

jaren 1960 hadden de Amerikaanse ontwerpbureaus Skidmore Owings and Merrill zelfs plannen om het hele Zuid met de grond gelijk te maken en er een hoogbouwstad op te richten, een evolutie die gestopt werd door de economische crisis van de jaren 1970.

In 1977 werd een structuurschets gemaakt als oplossing voor de verloedering, die zich sinds de demping van de Zuiderdokken had doorgezet. Daarin maakte men plannen om tussen de Scheldekaaien en de Waalsekaai een zone voor rijksgebouwen te voorzien. Tot de beschermingsprocedure in 1979 werd opgestart was er

zelfs sprake om daarvoor het **Zuiderpershuis** te slopen. Om budgettaire redenen werd het plan opgeborgen. Enkel het **Hof van Beroep en het Arbeidshof**, opgetrokken als voorlopige onderdelen van een nieuw gerechtsgebouw, werden gerealiseerd. Pas in 2000 werd naar ontwerp van Richard Rogers begonnen aan een nieuw gerechtsgebouw aan de Bolivarplaats. Hoewel er geregeld suggesties werden gedaan voor de revalorisatie van de Zuiderdokken werd het gebied een zielloos parkeerterrein waar vanaf 1969 één keer per jaar de Sinksenfoor doorging.

Leegstand zorgt voor aantrek van kunstenaars

De leegloop van het Zuid zorgde voor leegstand en verkrotting, vooral rondom de Zuiderdokken. Verouderde huizen werden verkocht en verhuurd aan jongeren en migranten. Hoewel niet kapitaalkrchtig genoeg om het tij te keren zorgden zij voor een exotische en creatieve sfeer. Alternatieve toneelgezelschappen vonden in de wijk betaalbare repeteer- en voorstellingsruimten, kunstgalerijen en **veilinghuizen** vestigden zich in oude pakhuizen, magazijnen en cinema's en er kwamen cafeetjes en eetgelegenheden afgestemd op een jong creatief publiek. In 1984 betrok het kunstenaarscollectief Internationale Nieuwe Scène het buiten dienst gestelde Zuiderpershuis. Het Raamtheater nam de art nouveauzaal

van de voormalige Handelshogeschool in gebruik. Het Provinciaal Fotografiemuseum werd ondergebracht in het pakhuis Vlaanderen en het **M HKA** werd gevestigd in een oliefabriek. Een aantal jonge gezinnen investeerden in renovatie of in nieuwe woonvormen. Zo werden pakhuizen omgevormd tot lofts en in 1986 kochten zes gezinnen de **haringrokerij** om haar om te vormen tot een cohousingproject. Niet enkel oude panden werden opgewaardeerd, er verscheen ook nieuwbouw. In 1989 bouwde Georges Baines een galerie voor kunsthandelaar Ronny Van de Velde. Een jaar eerder werd aan de kaaien het huis van Roosmaelen naar ontwerp van Bob Van Reeth opgetrokken. Het vormde de aanzet voor de transformatie van de bebouwing aan de rede.

Wandelplan

21 Atelierflat Jozef Peeters

23 M HKA

24 Zuiderpershuis

25 Veilingzaal Bernaerts

18 Konhef vzw

20 Bank J. Van Breda & Co

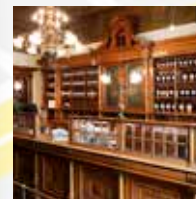
19 Huisbrouwerij 't Pakhuis

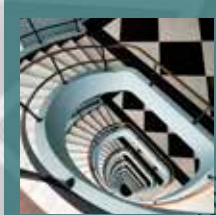
16 Privéwoning

17 Sint-Michiël- en Petruskerk

15 Apotheek Muylaert

13 Den Bell

27 Stand Koninklijk Museum voor Schone Kunsten

32 Sint-Walburgiskerk

30 Thomas More Campus National

31 Haringrokerij

13 Den Bell

Francis Wellesplein 1, 2018 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? Het torengebouw met de infobalie op het gelijkvloers, een overzichtstentoonstelling van de digitalisering van een administratie op de tweede verdieping, de 'vintage' aula op de derde verdieping en de panoramazaal (max. 34 personen aanwezig in het lokaal op elk gegeven tijdstip) op de twaalfde verdieping met een ruim zicht op de stad.

Bij mooi weer heb je dit uitzicht vanop het terras. Gebruik van het terras is op eigen risico, kinderen moeten er begeleid zijn door een volwassene.

Rondleidingen: elk half uur start een rondleiding. Duur 30 minuten. Groepen van 25 personen. Vooraf inschrijven is niet nodig. Deze rondleidingen worden aangeboden door Visit Antwerpen. De gids heeft aandacht voor de architect, de specifieke aanleg en geschiedenis van de site.

Parking: Er is ruim plaats voor het stallen van fietsen op het binnenplein.

Toegang: via de hoofdingang vooraan de toren.

Sinds 2009 is dit complex het centrale administratieve gebouw van de stad Antwerpen, maar oorspronkelijk waren het de kantoor- en fabrieksgebouwen van 'Bell Telephone Manufacturing Company'. Het gebouw is daardoor nog steeds gekend als 'Den Bell'. De firma werd in 1882 opgericht als eerste buitenlandse vestiging van de 'National Bell Telephone Company' gesticht door Graham Bell. Aanvankelijk was ze gehuisvest in verschillende locaties in de stad, maar nog in het jaar van de oprichting kocht het bedrijf een oude houtzagerij in de Boudewijnstraat om er kantoren, een magazijn en een atelier op te richten. Het ontwerp was van architect Jean Laurent Hasse (1849-1925). Met een personeelsbestand van 35 arbeiders begon het bedrijf met de productie van telefonie-apparatuur. Aan het einde van de 19de eeuw waren er in België amper 2000 telefoonabonnees.

Door de steeds grotere afzetmarkt voor telefoons en centrales groeide het bedrijf snel. Na de Tweede Wereldoorlog begon men ook met de productie van gloeilampen, radio's en elektrische huishoudapparaten. Stelselmatig werd het complex uitgebreid, gewijzigd en vernieuwd. In 1887 kwam er een nieuw gebouw aan de overkant van de Boudewijnstraat. Twintig jaar later volgde de bouw van een nieuwe fabriek met ateliers en een smidse. Het is het oudste nog bewaarde gedeelte van het geheel op de hoek van de Boudewijn- met de Diercxenstraat. Hasse bleef tot zijn dood in 1925 de huisarchitect van de firma. Hij realiseerde de uitbouw van het complex aan weerszijden van de Boudewijnstraat. De twee delen werden in 1909 met een brug verbonden. Frank Blockx (1885-1973) en Jan de Braey (1891-1961) namen de fakkel van Hasse over en vervulden het driehoekig geheel in zijn stijl. De vleugels, die in verschillende fases werden opgetrokken, vormen door hetzelfde materiaalgebruik en de gelijke bouwhoogte een visuele eenheid.

In 1953 werd aan het geheel een opvallende 58 meter hoge modernistische

toren gebouwd naar ontwerp van Hugo Van Kuyck (1902-1975). De constructie werd opgericht in gewapend beton*. De eerste bouwlaag bestond uit een sokkel in blauwe hardsteen met een opvallende luifel bekleed met brons. De verdiepingen hadden een parement in witte hardsteen. De achterzijde werd gemarkeerd door een opvallende, ronde trappenpartij met torenhoog vensterregister. Op het gelijkvloers was een ontvangsthall. De eerste vijf verdiepen bevatten representatieve ruimtes met onder andere tentoonstellings- en vergaderzalen en een auditorium. Op de bovenliggende verdiepingen waren er kantoren. De vleugel aan de Boudewijnstraat herbergde de ateliers. Aan de zijde van de Sint-Laureisstraat bevond zich het fabrieksgebouw.

In 2006 verliet het bedrijf dat toen Alcatel-Bell heette het gebouw. De stad Antwerpen nam het in erfpacht en renoveerde het. Op de binnenkoer, die na de renovatie ontstond, werden twee bakstenen schoorstenen bewaard. Zij getuigen van de industriële aard van het complex en bleven functioneel als afvoer voor de nieuwe ondergrondse parking. De overdekte brug naar het Arthurgebouw in de Boudewijnstraat werd afgebroken. Het Arthurgebouw maakte trouwens plaats voor seniorenflats. De lagere bakstenen volumes bevatten nu de bureaugedeelten terwijl in de toren vergaderzalen werden ondergebracht. Het auditorium bleef bewaard en het vroegere directielokaal op de 12de verdieping werd de majestueuze Panoramazaal. Het stadsbestuur respecteerde de *look and feel* van het gebouw, onder andere door het bewaren van de monumentale trap of de marmeren vloerbekleding, maar ook de gekozen inrichting van het auditorium. In 2014 werd op de tweede verdieping een kleine expositie ingericht, die een beeld schetst van de evolutie en de introductie van telematica in het stadsbestuur. Het gebouw werd sinds de renovatie al meermaals gebruikt voor fotoreportages, als filmdecor en voor het organiseren van congressen en evenementen. Op gewone werkdagen is het de vaste werkplek van ongeveer tweeduizend ambtenaren.

14 Openluchtexpo: Het Zuid van burgerij naar artistieke hotspot

Waar het Zuid vandaag bekend staat voor de musea, het artistieke en soms de bijnaam 'Klein Parijs' krijgt, was het in de 19de eeuw de plaats waar de nieuwe bourgeoisie hun herenhuis optrok. Op de Zuiderdokken dobberden nog bootjes en op de Leien werd er geflaneerd in de nieuwste creaties. Laat je verleiden door dit onbekende stukje geschiedenis van Het Zuid langs de openluchtexpo. Langs de elf meest toonaangevende plekken stap je terug in de ontstaansperiode van de jaren 1890. Historische en recente foto's, plannen en ontwerp-tekeningen vertellen je hoe Het Zuid evolueerde tot de plaats die het vandaag is.

- Dankzij het handige plan op pagina 62-63 mis je geen enkele plek. De rode stippen duiden de locaties aan.

15 Apotheek Muylaert

Brederodestraat 63, 2018 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? Apotheek op het gelijkvloers.

Rondleidingen: doorlopend.

Aandacht: Dit is een kleine ruimte. Hier kunnen maar een beperkt aantal personen binnen, mogelijk moet je even wachten. Gelieve hiervoor respect te hebben.

Het neoclassicistisch pand werd in 1892 voor J. Van der Veken opgericht als smidse. In 1901 liet A.J. Hendrix, apotheker, de woning uitbreiden en inrichten als apotheek. De aankleding daarvan is nog steeds aanwezig.

In een publicatie van 1935 werd het interieur uitgebreid beschreven. De vitrinekasten en toonbank, ontworpen door Godfried van Bergen, werden uitgewerkt in Italiaanse notelaar. Veel originele flessen en potten zijn nog aanwezig. Het glas is geslepen in groeven en facetten en het porselein is voorzien van opschriften in gulden lijsten. Het zwaar uitgewerkte stucwerkplafond heeft een brede beschilderde fries* waarop allegorische figuren de praktische farmacie uitbeelden: poeder stampen, zeven, filtreren en destilleren. Elke figuur is voorzien van een krans van bloemen en vruchten met een medicinaal gebruik, afkomstig uit de 'Materia Medica': papaverbloemen en -bollen, monnikskap, vingerhoedskruid, cacaovruchten, enzovoort. De fries is het werk van H. Dingemans. Ook de koperen kroonluchter, vervaardigd door Moyson & Co. is bewaard gebleven.

De deuren die toegang geven tot de apotheek werden afgewerkt met glas-in-lood, waarin de beeltenissen gebrand staan van vooraanstaande farmaceutische figuren als Pieter Coudenbergh (1528-1594) en Rembert Dodoens (1518-1585). De deuren van één van de kasten en de afsluiting van de etalage zijn eveneens voorzien van glas-in-lood. Deze laatste bevatten afbeeldingen van het interieur van een oude apotheek en van de middeleeuwse werkkamer van een alchemist. Ze zijn het ontwerp van Alfred Van Neste.

Onder de apotheek werd een laboratorium ingericht voor het maken van bereidingen. Het was met de apotheek verbonden via een goederenlift. Er was ook een ruimte voor farmaceutisch en geneeskundig onderzoek waar instrumenten gesteriliseerd konden worden. Na de oorlog werd door de toename van de verpakte geneesmiddelen een tweede apotheeklokaal ingericht waar in gesloten kasten de geneesmiddelen, die op voorschrift werden geleverd, konden worden opgeborgen.

De woningen Dendermondestraat 4, 6 en 8 werden in 1891 opgetrokken naar ontwerp van Theodoor Charlier. De gevel van nummer 4 werd ontdaan van zijn ornamentiek en het balkon werd verwijderd. Deze woning richtte Charlier op voor eigen rekening. De nummers 6 en 8 waren respectievelijk een opdracht van mejuffrouw N. Vlaminx en Louise Schwarck. De woningen werden ontworpen in neoclassicistische stijl en zijn voorzien van neorenaissanceornamentiek. Ze zijn opgebouwd uit een brede venstertravee geaccentueerd door een uitgewerkt dakvenster, een balkon en een smalle deurtravee. Het nummer 4 volgde deze opbouw.

Het nummer 6 werd opgetrokken in witte natuursteen en is rijk geornamenteerd met balusters*, zuilen, leeuwenkoppen en wortelmotieven. Deze woning bevat nog heel wat originele elementen: de gang met marmerschildering, de woonkamer met mooi uitgewerkte plafonds, schouwen en houten vloeren en de eveneens fraai uitgewerkte eerste verdieping. De mansarde- en zolderverdiepingen, die bestemd waren voor het dienstpersoneel, zijn dan weer sober uitgewerkt. De diensttrap, die de circulatie van de bedienden scheidde van die van de burgers, werd bij een recente renovatie verwijderd. De eigenaars zijn nog volop bezig met het pand in zijn oorspronkelijke staat te herstellen. Ze willen de bezoeker graag een beeld geven van hoe vandaag in dergelijk oude woning wordt geleefd.

16 Privéwoning

Dendermondestraat 6, 2018 Antwerpen

Open: van 10 tot 12 uur en van 15 tot 17 uur

Wat kan je bekijken? Gelijkvloerse verdieping, de studeerkamer en slaapkamer op de eerste verdieping.

Aandacht: Er wordt telkens een groep van 10 personen binnengelaten. Wanneer deze buiten is kan de volgende groep naar binnen gaan. Mogelijk moet je even wachten. Gelieve hiervoor respect te hebben.

17 Sint-Michielen- en Petruskerk

Amerikalei 165a, 2000 Antwerpen

Open: van 12 tot 18 uur

Rondleidingen: doorlopend.

Bekijk de kerk door het oog van een drone met camera:

vimeo.com/135369705

Website: http://topa.be/microsite/topa_nl/content.php?ID=17708

In 1877 diende het bisdom een plan in om langs de nieuwe boulevard op het Zuid een kerk op te richten. Voorwaarde was dat de gronden haar gratis ter beschikking werden gesteld. De Société Anonyme du Sud d'Anvers weigerde aanvankelijk, maar om de komst van nieuwe bewoners en de verkoop van zuidergrond te stimuleren stemde zij in 1883 toch in. Nog hetzelfde jaar tekende architect Baeckelmans de plannen voor een eerste, voorlopige kerk. Op 1 mei 1884 werd ze ingewijd.

Het liberale stadsbestuur zag het nut van een nieuwe kerk niet en weigerde gedurende verschillende jaren om de nieuwe parochie te erkennen. Wanneer ze dat in 1886 uiteindelijk wel deed, weigerde ze de bouw van de definitieve kerk mee te financieren. Als argument haalde het stadsbestuur aan dat het door de schenking van de gronden - als aandeelhouder van de Société - zijn deel al gedaan had. Toch slaagde de kerkfabriek er stilaan in de nodige budgetten bij elkaar te brengen. De eigen middelen bedroegen 100.000 frank. De provincie en de staat pasten elk hetzelfde bedrag bij. Het stadsbestuur bleef echter onvermurwbaar. Het faillissement van de Société Anonyme in 1890 werd in de toenmalige pers toegeschreven aan het uitblijven van de bouw van de Scheldebrug en van een volwaardige kerk. Dit laatste zou gelovigen tegengehouden hebben om zich op het Zuid te vestigen.

Kort na de oprichting van de parochie stelde architect Frans van Dijk (1853-1939) voor om gratis plannen voor de nieuwe kerk te ontwerpen. De definitieve versie die hij in juni 1892 voorlegde, werd geraamd op 500.000 frank. Vijf keer meer dan een gemiddelde dorpskerk. De 200.000 frank die men tekort kwam, werd bijgepast door de broer van pastoor Kinschots. Op 1 augustus 1893 werd de eerste steen gelegd. Op 4 mei 1897 werd de kerk ingehuldigd. Het gebouw was op dat moment verre van afgewerkt. Zelfs de vloer en de deuren waren nog niet geïnstalleerd. Opnieuw ontbraken de nodige middelen. Enkele voorziene bouw- en decoratiewerken werden nooit uitgevoerd.

De kerk was op vraag van het stadsbestuur in vroegchristelijke basilicavorm uitgevoerd, omdat 'Antwerpen geen enkel gebouw van dien aard' bezat. Het exterieur was geïnspireerd op de Romaanse kerken van de Dordogne en de Charente. De grootste inspiratiebron was de Saint-Pierre de Montrouge van Emile Vaudremer. Voor de toren baseerde Van Dijk zich op P. Abadies ontwerpen. Het interieur werd, qua opbouw en vorm, sterk beïnvloed door de vroegchristelijke basilieken. Van Dijk maakte inderdaad verschillende studiereizen naar Frankrijk en Italië, soms samen met pastoor Kinschots. Ondanks de financiële beperkingen en de lange realisatietijd - er werd tot een heel eind in de 20ste eeuw aan de decoratie gewerkt - oogde de binnenaankleding rijk en harmonieus. Zijn hele leven lang bleef Van Dijk zich bezighouden met het uitwerken van decoratieve details. Hij werd als 'huisarchitect' van de kerk opgevolgd door zijn zoon Henri, die de ontwerpen van zijn vader trouw bleef.

18 Konhef vzw

Gijzelaarsstraat 7-11, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? Gelijkvloerse verdieping.

Tentoonstelling: Historische liften.

Infoborden: geschiedenis gebouw en het Zuid.

Dit voormalige stapelhuis werd in 1911 gebouwd door architect Adolphe Van Copernolle (1881-1953) in eclectische stijl. Ongeveer tien jaar later ontwierp de architect ook het naastliggende magazijn in een aansluitende stijl. Opdrachtgever was Ed. Anthonis-De Cleer, een mosselhandelaar. Hij was in 1851 al actief als kolenmarchand en was gevestigd in de 'rue des vieillards', de Oudemansstraat. In 1877 verhuisde hij naar de Koolkaai waar hij naast kolen ook mosselen verhandelde. Met de rechtekking van de Scheldekaaien moest hij noodgedwongen opnieuw verhuizen, ditmaal naar de omgeving van de Zuiderdokken. De firma bleef hier tot 1954 actief.

Het gebouw werd opgetrokken in baksteen met sierelementen in blauwe hardsteen en smeedwerk. Binnen vond men een voorbeeld van een van de eerste betonstructuren. Het onderkelderde hoofdgebouw bevatte burelen. Op de binnenkoer stonden stallen. Op de eerste verdieping waren opnieuw burelen ingericht, met achteraan een kleine opslagplaats en een zolder. De bovenverdieping was ingericht als conciërgewoning.

In 1992 werd het pand gerestaureerd onder leiding van architect Verspreuwen. De originele structuren en indelingen bleven daarbij maximaal behouden. De firma Konhef, een erkend controlemechanisme voor de veiligheidscontrole van liften en hefwerktuigen heeft er nu zijn kantoren. Op het gelijkvloers bevindt zich een collectie oude liftonderdelen, hefwerktuigen en didactisch materiaal. Naast een permanente tentoonstelling over historische liften zijn er ook een aantal oude foto's van het gebouw en 19de- en begin 20ste eeuwse kaarten van de buurt aanwezig.

19 Huisbrouwerij 'T Pakhuis

Vlaamsekaai 76, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? Gelijkvloerse en eerste verdieping.

Rondleidingen: om 12 en 16 uur. Duur 60 minuten. Groepen van 80 personen. Inschrijven via 03 22 11 333. Graag 15 minuten voor de rondleiding start aanwezig zijn.

Website: www.pakhuis.info

Lezing: Brouwerijen door de eeuwen heen, door Ivan De Rycke om 14 uur. Duur 60 minuten. Groepen van 80 personen. Inschrijven via 03 22 11 333. Graag 15 minuten voor de lezing start aanwezig zijn.

Open brouwdag: De brouwers brouwen vandaag hun ambachtelijk bier.

Tussen de Gillisplaats en de Namenstraat richtte aannemer en invoerder van bouwmaterialen F. De Keersmaecker tussen 1905 en 1907 in drie fases een gevelrij op van meer dan twintig meergezinswoningen met handelsgelijkvloers en achterliggende opslagplaatsen. Het was een monumentaal eclectisch ensemble van kleurrijke lijstgevels die allemaal volgens hetzelfde stramien waren opgebouwd, maar telkens een andere detaillering en karakter kregen. De veelheid aan bouwmaterialen kan gezien worden als een visitekaartje voor de bouwmaterialenhandel van de opdrachtgever. Momenteel wordt het geheel onderbroken door een aantal nieuwbouwcomplexen waaronder de Zuiderkroon. In de bouwdossiers wordt geen ontwerper vermeld, maar mogelijk gaat het om Frans Seroen. Hij richtte in zeer vergelijkbare stijl de privéwoning van de Keersmaecker aan de Amerikalei op.

Dat De Keersmaecker zijn handel aan de Vlaamsekaai onderbracht hoeft niet te verbazen aangezien aan het Steendok de invoer van bouwmaterialen werd gecontroleerd. Zijn burelen, opslagplaatsen en buizenfabriek waren vanaf 1907 in de nummers 84 tot 86 gevestigd. De onbebouwde kavels 81 tot 83 gebruikte hij als opslagplaats voor bouwmaterialen.

De twaalf panden op de nummers 69 tot 80 waren de tweede groep die De Keersmaecker aanvroeg. Op het nummer 76 zit een brede, rechthoekige poortdoorgang naar de achterliggende bakstenen opslagplaatsen die bedoeld waren voor bouwmaterialen. Er waren ook paardenstallen, een smidse en een douane-entrepot. De bepleistering die op de gevel van het pand werd aangebracht is van later.

Momenteel is in dit pand huisbrouwerij 'T Pakhuis gehuisvest. In een huisbrouwerij wordt vers gebrouwen bier gereserveerd in eigen huis. Het is een fenomeen dat opkwam in de jaren 1980, maar veel huisbrouwerijen hebben ondertussen de deuren alweer gesloten. 'T Pakhuis is een huisbrouwerij waar nog op authentieke wijze bier wordt gebrouwen, dat wil zeggen met enkel natuurlijke grondstoffen, zonder filtering en zonder pasteurisatie. Architect Raoul Verlinde ontwierp het renovatie- en herbestemmingsproject. Een nieuwe voorbouw aan de zijde van de Gijzelaarstraat werd ontworpen door Meta architectenbureau en afgewerkt in 2003.

20 Bank J. Van Breda & C°

Ledeganckkaai 7, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? Centrale inkomhal en tuin.

Toelichting bij de geschiedenis van het gebouw: van goederenstation tot modern bankgebouw aan de hand van archieffoto's in aula Jos Van Breda.

Tentoonstelling: De geschiedenis van het gebouw.

Website: www.bankvanbreda.be

Het oude goederenstation, naar een ontwerp van Franz Seulen, is het enige gebouw van het stationscomplex dat nog rest. Het reizigersstation aan de Bolivarplaats werd al in 1965 gesloopt. Het spoorweggeheel was een onderdeel van de stedenbouwkundige plannen voor de aanleg van het Zuidkwartier. Het goederenstation uit 1901 is in neoclassicistische stijl opgebouwd rond een hoogwaardig afgewerkte lokettenzaal. Het gebruik van glas en hout is typerend voor die tijd. Het ijzerwerk is discreet, maar fraai versierd.

Het goederenstation stond in voor het vervoer van goederen die bestemd waren voor, of afkomstig van de schepen die aanlegden aan de Scheldekaaien en de Zuiderdokken. De verplaatsing van de havenactiviteit naar het noorden en de tanende activiteit aan de Zuiderdokken maakten een eind aan de bloeitijd van het goederenstation zuid. In 1966 werd het gedegradeerd tot hulpcentrum van het station 'Dokken en stapelplaats' aan de Italiëlei en in 1988 viel de beslissing om het goederenbureau te sluiten. Een tijdlang gebruikten kunstenaars en krakers het pand. Meerdere kopers waren erin geïnteresseerd, maar uiteindelijk was het Bank J. Van Breda & C° die het stationsgebouw in 2004 kocht.

Het gebouw bestond uit functionele ruimten, geschikt voor heel wat doeleinden, maar het was niet groot genoeg. De bank kocht daarom een stuk grond

bij voor de realisatie van een nieuwbouw. De nieuwe vleugel met landschapskantoren werd dwars op het oude gebouw geplaatst. Een glazen loopbrug verbindt beide locaties. Het materiaal van de nieuwbouw werd op dat van het oorspronkelijke goederenstation afgestemd.

Het bestaande gebouw werd gerestaureerd. De voorgevel was goed bewaard, maar de achtergevel was beschadigd door aangebouwde hangars. Na de afbraak van de loodsen werd een nieuwe ritmering aangebracht en de gevel gekaleid*. Binnen is de houten wand van de lokettenhal volledig gerestaureerd omdat die nog in redelijk goede staat verkeerde. De kastjes en loketten daarentegen waren ernstig beschadigd. De deurtjes waren weg en in veel kastjes was brand- en waterschade. Dit schrijnwerk is door gespecialiseerde aannemers zorgvuldig gerestaureerd. Het staalwerk is in de oorspronkelijke toestand behouden. Het werd volledig van alle verf ontdaan en geschilderd met een natuurlijke verf die speciaal in Engeland werd besteld. Alle onderdelen kregen opnieuw hun oorspronkelijke kleur. Die werd achterhaald door te kijken naar wat er onder een scharnietje op een deur zat. Rond de lokettenzaal bevinden zich tegenwoordig gespreksruimtes om cliënten te ontvangen. Ook de centrale trap is in haar glorie hersteld. De vloer was helaas in te slechte staat om te behouden. Het patroon van de nieuwe vloer verwijst naar grote vierkante vlakken die er ook oorspronkelijk voorkwamen. Met het plaatsen van een ontvangstbalie in de lokettenzaal is gezocht naar een evenwicht tussen oud en nieuw.

21 Atelierflat Jozef Peeters

De Gerlachekaai 8/32, 2000 Antwerpen

Rondleidingen: om 10, 11.30, 13, 14.30 en 16 uur. Duur 60 minuten.
Groepen van 11 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Graag 10 minuten voor de rondleiding start aanwezig zijn.

Website: www.kmska.be

De modernistische schilder, graficus en interieurontwerper Jozef Peeters (1895-1960) was één van de eerste abstracte kunstenaars in België. In de jaren twintig was hij met Michel Seuphor - toen nog Fernant Berckelaers - de sterkhouder van het invloedrijke avant-gardetijdschrift 'Het Overzicht', waarin hij ook theoretiseerde over kunst. Later publiceerde hij nog het tijdschrift 'De Driehoek'. Peeters onderhield contacten met de belangrijke Europese centra van de avant-garde, zoals de kunstenaars van 'De Stijl' in Nederland en 'Der Sturm' in Duitsland, en ook met vooruitstrevende Belgische contemporaine kunstenaars.

Centrum van zijn artistieke gedachtegoed was het appartement waar Peeters en zijn echtgenote Pelagia Pruym in 1924 gingen wonen. In 1925 werd dochter Godelieve geboren, een jaar later zoon Maarten. Eind jaren 1920 beschilderde Peeters alle muren, plafonds, deuren en het door hem zelf ontworpen meubilair in de kleine flat, dat ook als zijn atelier dienst deed. Zijn modernistische, constructivistische opvattingen vertaalde hij in een abstract-geometrische compositie in prachtige gedempte kleuren, met een eigen sfeer voor elke ruimte. Hij toverde de flat hiermee om tot een uniek kunstwerk.

Het appartement bestaat uit vier kamers aan een smalle gang, die een perspectivische rol vervult. Elke kamer heeft een geometrische beschildering met een aparte kleurstelling, rekening houdend met de lichtinval en met de functie van de kamers. Zo is de gang voorzien van een beschildering in grijze tinten. Op de deuren is in potloodlijnen een houtimitatie getekend. Ook het atelier, met uitzicht op de Schelde, is in grijs witte tinten geschilderd en ademt een koele lichte sfeer uit. De slaapkamer van de kinderen is uitgewerkt in roze schakeringen. De intieme sfeer van de ouderslaapkamer ontstaat door de schildering in grijze en blauwe tinten en de warme gele kleur van het meubilair. De leefkamer is dan weer geschilderd in nuances van geel, groen en oker. Peeters voerde de beschildering uit in olieverf. De laatste laag werd afgewerkt met de tamponneerborstel. Gezien het specifieke karakter van de kleuren werd bij de restauraties alles in het werk gesteld om de oorspronkelijke beschildering te behouden.

Voor dit toen nieuwe interieur ontwierp Peeters ook sobere en multifunctionele meubelen, ingegeven door de beperktheid van de ruimte. Zo zijn bijvoorbeeld de plinten van de kasten benut als opbergruimte met lades. Een ander voorbeeld is het meubel in de gang dat dienst doet als kapstok én bergmeubel én elektriciteitsmeterkast. Het meest multifunctionele meubel bevindt zich in de ouderslaapkamer waar de opklapbedden en kaptafel veranderd kunnen

worden in een studeerkamer met bureau en kastje. De meubelen zijn niet decoratief uitgewerkt. De nadruk ligt op de kleur en de textuur van de verschillende houtsoorten.

Dochter Godelieve Peeters (1924-2009) ging hier opnieuw wonen na het overlijden van haar vader in 1960 en heeft er blijvend voor geijverd zijn werk onder de aandacht te houden. In haar testament maakt ze het appartement over aan de stad op voorwaarde dat het wordt opengesteld voor het publiek. Sinds 2013 is dit gerealiseerd. De coördinatie is in handen van het Letterenhuis Antwerpen en het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen.

22 Hof van Beroep en Arbeidshof Antwerpen

Walsekaai 35a, 2000 Antwerpen

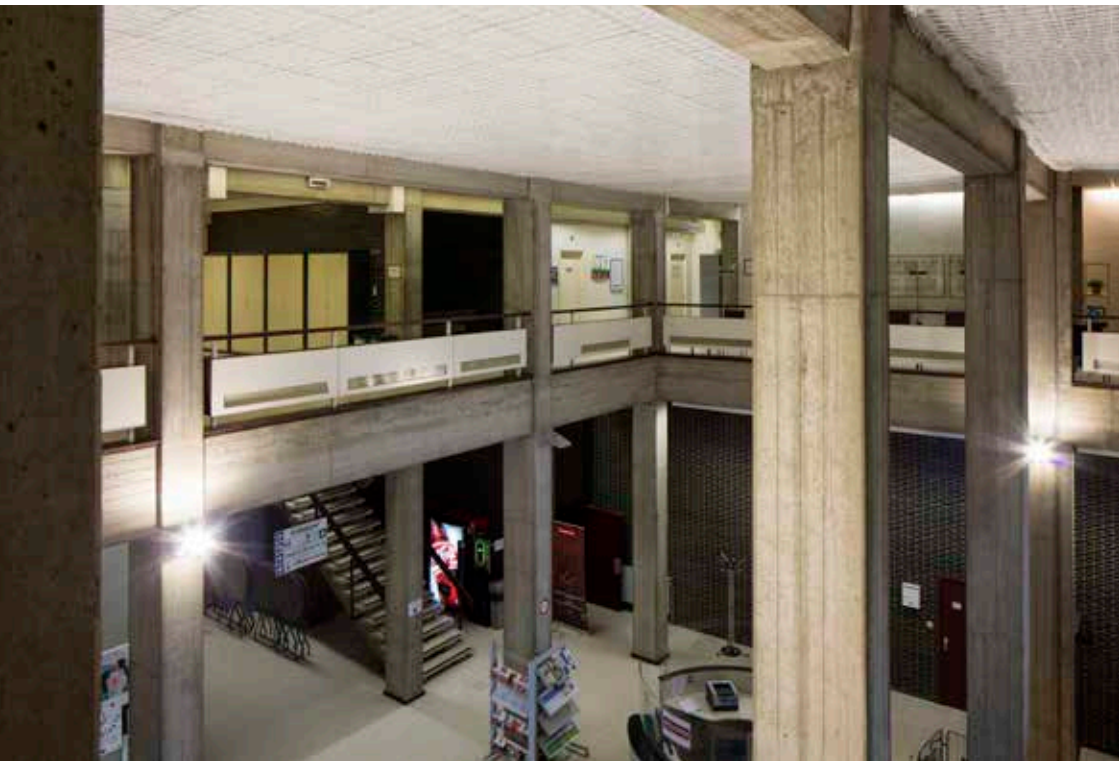
Rondleidingen: om 10, 10.30, 11, 11.30, 12, 13, 13.30, 14, 14.30, 15, 15.30 en 16 uur. Duur 45 minuten. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Bij de inschrijving vragen we om de namen, telefoonnummers en geboortedatum van alle personen die de rondleiding zullen volgen door te geven. Graag 10 minuten voor de rondleiding start aanwezig zijn.

Website: <http://www.rechtbanken-tribunaux.be/nl/rechtbanken-hoven/hof-van-beroep/hof-van-beroep-antwerpen>

In 1975 zou er naast de Hoven van Beroep in Brussel, Gent en Luik ook in Antwerpen en in Mons een Hof van Beroep komen. Om dit te huisvesten werd in 1973 een voorlopig gebouw opgericht aan de Walsekaai, op de plaats van de voormalige Zuidersluis. Ook het Arbeidshof werd in het pand ondergebracht. Het complex zou later geïntegreerd worden in een nieuw op te richten gerechtsgebouw waarin alle rechtbanken van Antwerpen zouden gevestigd worden. Uiteindelijk werd dat in 2001-2006 gerealiseerd op de plaats van het voormalig Zuidstation aan de Bolivarplaats: het Vlinderpaleis, een ontwerp van de Britse architect Richard Rogers. Het Hof van Beroep vond er geen onderdak. Tegen 2020 zouden het Hof van Beroep en het Arbeidshof verhuizen naar het gerestaureerde justitiepaleis aan de Britselei, waarna het pand aan de Walsekaai buiten gebruik zal worden gesteld.

Het ontwerp voor dit gebouw in naoorlogs modernisme, was van de architecten Marc Appel en Jan Welsau. Hun grootschalige architectuur wordt geken-

merkt door een brutalistische vormgeving en materiaalgebruik. Zij hebben veel aandacht voor systeembouw en kunstintegratie. Dit vinden we ook terug in het gerechtshof. Het was een voorlopig gebouw dat op korte termijn en met een beperkt budget gerealiseerd moest worden. Reeds in 1974 waren de werken voltooid. Voor de realisatie was de aannemer, Bouwonderneming Vooruitzicht, een tijdelijke vereniging aangegaan met baksteenfabrikant Koramic uit Kortrijk. De werken werden begeleid door F. Van Bogaert, hoofdarchitect van het Bestuur der Gebouwen in Antwerpen.

De vormgeving werd bepaald door de tweeledige functie van het gebouw: Arbeidshof aan de Cockerill- en Hof van Beroep aan de Waalsekaai. Eveneens belangrijk was de opsplitsing in een publiek- en een kantoorgedeelte. Het gebouw is opgetrokken in een betonskelet. Langs het exterieur zien we een sokkel van twee bouwlagen met twee parallelle torenvolumes. Het parement

van zwarte baksteen in tegelverband bestaat vermoedelijk uit geprefabriceerde gevelpanelen. Het wordt verlevendigd door de eveneens geprefabriceerde witte betonnen elementen van de balkonafsluitingen. Op de sokkel aan de zijde van de Cockerillkaai is een geometrisch abstracte wandcompositie geïntegreerd in verschillende tinten gevelsteen gaande van wit tot donkergrijs. De ontwerper is niet gekend.

In het sobere interieur vinden we een combinatie van metselwerk en zichtbeton. Op verschillende plaatsen is de ruwe beplanking zichtbaar. Griffies, kabinetten, parketsecretariaten werden ondergebracht in de respectievelijke toren van beide gerechtshoven.

In de sokkel is er gemeenschappelijke centrale wandelzaal. Op de begane grond bevinden zich zeven zittingzalen met bijhorende raad- en getuigenkamers. Op de eerste verdieping bevindt zich de plechtige zittingzaal. Aan de buitenkant is ze herkenbaar als het overkragend volume met geplooid dakstructuur aan de kant van de Waalsekaai. Op dezelfde verdieping bevinden zich tussen de beide gerechtshoven kantoorruimten en vier kleinere zittingzalen.

23 M HKA

Leuvenstraat 32, 2000 Antwerpen

Open: van 11 tot 18 uur

Rondleiding: om 14 uur. Duur 1 uur. De tijd liet vele sporen achter in het M HKA. Ontdek samen met een gids het museumgebouw, ga op zoek naar verborgen plekken en leer zo het museum van een andere kant kennen.

Familiedag: van 14 tot 16 uur. In Het Salon staat er een gastvrouw of gastheer klaar met kunstige zoekopdrachten en creatieve activiteiten voor kinderen en jongeren. Ouders en grootouders kunnen meedoen of

een wandelgesprek volgen met een M HKA-gids.

Benieuwd naar verborgen schatten op het Antwerpse Zuid?

Ontdek kunstwerken, (voormalige) galeries en kunstenaarsateliers en locaties die belangrijk waren voor de Avant-Gardekunstenaars op wandelafstand van het M HKA. Download gratis de izi.travel-app en laat je langs 17 interessante punten leiden.

Website: www.muhka.be

Reeds op het einde van de jaren 1970 bestond het idee om een Museum voor Hedendaagse Kunst op te richten. Flor Bex, directeur van het Internationaal Cultureel Centrum, nodigde in 1977 de Amerikaanse kunstenaar Gordon Matta-Clark (1943-1978) uit voor een tentoonstelling. In een leegstaand kantoorgebouw aan de Ernest Van Dijkkaai maakte de kunstenaar cirkelvormige uitsnijdingen over de verschillende verdiepingen die een geheel van doorkijkjes en een dynamiek doorheen het gebouw deden ontstaan. Hij noemde het werk 'Office Baroque'.

Als eerbetoon aan de kort daarna overleden kunstenaar wilde men het pand integreren in een nieuw op te richten museum, maar op het moment dat de plannen concreet werden was het pand afgebroken. Ondertussen hadden talrijke binnen- en buitenlandse kunstenaars al een werk geschonken in een poging om 'Office Baroque' te redden. Het waren deze 150 werken die het vertrekpunt waren voor de collectie van het M HKA.

Men ging op zoek naar een geschikte locatie in de buurt van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten. In 1985 werd gekozen voor de aankoop van een oud industrieel pand in de Leuvenstraat, de oliefabriek die de Société Anonyme 'Huileries Agir' Anvers in 1922 liet realiseren naar een ontwerp van bouwmeester Camille Janssens. De blinde gevel met rondboognissen in de Leuvenstraat is de straatgevel van de silo's. De verbouwing tot museum gebeurde onder leiding van het architectenbureau Michel Gransard. Men wilde het oorspronkelijk karakter van het gebouw zo veel mogelijk behouden. De gevel in art deco stijl, de inplanting van het trappenhuis in het torentje, de vele zuilen in de centrale ruimte, die het gewicht van gestapelde goederen moesten dragen en het hellend plafond van een trechter in de inkompartij, bleven behouden. Door het noodzakelijk duistere karakter van de opslagplaats waren het aantal geveldoorbrekingen beperkt. Enerzijds werd regelbaar kunstlicht geïnstalleerd en anderzijds werd gewerkt met zenitale lichtinval. Links en rechts van het hoofdvolume werden de oude aanbouwen van de silo en enkele aangrenzende hangars vervangen door museumzalen achter sobere gevelvlakken. De gevels kregen een uniformiserende zalmkleurige afwerkingslaag die de bakstenen gevel van het pakhuis bedekt. Op 20 juni 1987 werd het Museum voor Hedendaagse Kunst Antwerpen officieel geopend.

Nog tijdens de verbouwing begon de Vlaamse Gemeenschap de omliggende percelen op te kopen, met het oog op toekomstige uitbreiding. Die kwam er in 1992, opnieuw naar een ontwerp van Michel Gransard. De tentoonstellingsruimte werd in de richting van de Wapenstraat uitgebreid met een extra zaal, aan de Waalsekaai kwam een cilindervormig volume en naar de Schelde toe werd een reeks zalen toegevoegd uitlopend in een punt. Op de overige percelen aan de Wapenstraat en de Cockerillkaai werden de bureaus, de bibliotheek, een depot, ateliers en een loskade gebouwd. Naar analogie met het oude stuk werden de gevels gesloten gehouden en de eenheid tussen beide delen werd bewerkstelligd door alle gevels dezelfde zalmkleurige afwerking te geven. Die kleur verdween met de schilderwerken van 2009.

24 Zuiderpershuis

Waalsekaai 14, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 23 uur

Rondleidingen: doorlopend tussen 10 en 18 uur. Duur 45 minuten.

Groepen van 25 personen. Vooraf inschrijven is niet nodig.

Lezing Het KMSKA centraal op het Zuid: om 11 uur in de Grote Zaal.

Duur 1 uur.

Hoofddirecteur Manfred Sellink en directeur Kennisbeheer en Risicomanagement Ellen Goetstouwer vertellen je meer over het museum als centraal monument in de wijk 'Het Zuid'. Hoe belangrijk is dit prachtig laatnegentiende-eeuwse gebouw voor de buurt? Hoe wil het nieuwe museum de tuin tot een open en aangename plek maken die buurtbewoners en passanten verbindt?

Lezing Archeologische opgraving KMSKA: om 14.30 uur in de Grote Zaal.

Duur 30 minuten.

In maart en april 2016 voerden de stadsarcheologen opgravingen uit in de tuin van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen. Deze opgravingen vonden plaats in het kader van de renovatie van het museum en de heraanleg van de tuin. Door middel van proefsleuven wilden de archeologen de exacte ligging en bewaringstoestand van de ondergrondse resten van de hoofdmuur van de 16de eeuwse citadel en van bastion Fernando in kaart brengen. Stadsarcheologe Veerle Hendriks vertelt wat ze hier ontdekten.

Lezing Zuiderdokken: Van dok naar park: om 13 en 16 uur in de Grote Zaal.

Duur 20 minuten, door Elke Van Severen en Steven Van den Borne.

Het Zuiderpershuis is geen geïsoleerd monument. In de omgeving staan tal van opmerkelijke architectuurcreaties die verwijzen naar het ontstaan van de wijk Antwerpen-Zuid in de 19de eeuw. Om de haveninstallaties langs de rede te verbeteren werd in 1869 beslist dat de oude citadel moest worden gesloopt en op de vrijgekomen terreinen een nieuwe stadswijk met een havengebied moest worden aangelegd. In 1883 waren de Zuiderdokken een feit. Na het dempen van de Zuiderdokken in 1969 en de heropbloei van de 'museumwijk' in de jaren nadien ligt er nu eindelijk een plan dat een nieuwe bestemming geeft aan de 64 000 m² stenen woestenij.

Viemaster/Masterview: expo en doorlopend live-muziek in de expo-zalen.

Op uitnodiging van de Academies ging Kaat Debo (MoMu) op verkennings-tocht in de Academies van Berchem, Hoboken, Merksem en Wilrijk. Zij selecteerde hierbij verschillende werken die haar inspireerden en intrigeerden.

Het resultaat is een verrassende expo in het Zuiderpershuis. Daarnaast treedt Monsieur Paul (Triggerfinger) op als coach en mentor van de afstudeerende podiumkunstenaars.

Foyer De Krachtcentrale: feestelijke opening foyer, resto en bar en verrassingsoptreden vanaf 20 uur.

De Krachtcentrale geeft een nieuwe culturele invulling aan het Zuiderpershuis vanaf 2017. Verschillende partners uit de kunst- en cultuursector creëren samen een nieuw presentatieplatform en maken van het Zuiderpers-

huis opnieuw de plek die alle culturele sluizen openzet en als een echte culturele krachtcentrale Antwerpen overspoelt met tonnen bruisende, duurzame energie.

Het Zuiderpershuis, één van de eerste gebouwen aan de Zuiderdokken, was één van de acht hydraulische waterkrachtcentrales die tussen 1865 en 1904 werden gebouwd om energie te produceren voor de almaar groeiende havenactiviteiten. Deze hydraulische krachtcentrale voorzag in de Antwerpse haven 164 kranen, 6 sluizen, 8 bruggen, 3 rioolschuiven en 30 kaapstanders van energie. Voor dit alles was er in de hele fabriek slechts 25 man tewerkgesteld.

Het gebouw werd opgericht in 1882-1883. De plannen zijn van Paul De Wit, onderingenieur van de stad onder Gustave Royers. Het complex bestaat uit twee delen. Enerzijds het gebouw uitgevend op de Waalsekaai met de machinezaal, stoomketelhal en schoorsteen en anderzijds het gebouw in de Timmerwerfstraat voor burelen en bewoning. Dit laatste complex, uitgevoerd in Vlaamse neorenaissancestijl bevat rechts de rijker uitgewerkte directeurswoning en links die van de machinist. Om te voldoen aan wijzigende behoeften werden in de loop van de tijd regelmatig gebouwen toegevoegd en oude gebouwen aangepast of heringericht.

De imposante neo barokke gevel aan de Waalsekaai bestaat uit een massieve onderbouw uitgevoerd in ruw gekapte blokken met erboven twee cilindrische torens waarin zich de accumulatoren bevonden. Het hart van het pershuis waren de stoomketels en -machines, waarvan niets overgebleven is. De accumulatoren zijn wel behouden, als enige exemplaren van alle Antwerpse pershuizen. Verder zijn ook de kettinggloeioven en werkplaatsen als de smidse en draaierij bewaard. Het gebouw geldt als één van de mooiste voorbeelden van industriële archeologie in Vlaanderen.

Stoomkracht werd vanaf het begin van de 20ste eeuw geleidelijk vervangen door elektriciteit. Toch duurde het nog tot 1958 vooraleer de stoommachines volledig vervangen waren. Daarna werd het pershuis gesloten en gebruikt als depot. In 1984 nam het collectief Internationale Nieuwe Scène (INS) het gebouw in gebruik als repetitieruimte voor de reizende producties. Drie jaar later sloten de INS en de stad Antwerpen een erfpachtovereenkomst voor vijftig jaar waarbij de gebruiker het gebouw zou restaureren, een schouwspelzaal zou inrichten en een cultureel centrum opstarten. Daarom werd de vzw Zuiderpershuis opgericht die als bouwheer zou optreden. De locatie werd tussen 1992 en 2007 met grote soberheid en respect voor het industriële karakter van de site gerestaureerd.

25 Veilingzaal Bernaerts

Verlatstraat 16-22, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Rondleidingen: om 11 en 14 uur. Duur 30 minuten. Groepen van 100 personen. Vooraf inschrijven is niet nodig.

Tentoonstelling: expositie voor kunstveiling.

Website: www.bernaerts.be

Dit gebouw, opgericht als cinemazaal, werd in 1912 vlakbij de Hippodroom gebouwd. De bioscoop bevond zich, zoals toen gebruikelijk was, inpandig achter twee appartementsgebouwen. De zaal bestond uit een ijzeren constructie op slanke zuilen en zou een rijkelijke oosterse aankleding hebben gehad. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de zaal zwaar beschadigd.

In 1922 werd de cinemazaal heropgebouwd. Aanvankelijk diende men een aanvraag in voor een gebouw in Beaux-Artsstijl naar ontwerp van Ernest Pelgrims, maar nog datzelfde jaar werden nieuwe plannen ingediend. Het ontwerp valt op door de veel modernere vormgeving in art deco stijl. De plannen werden opgemaakt door het Brussels bedrijf 'Le Plasticolor' van decorateur, aannemer en promotor Hendrik Driesmans. Hij en zijn zoon, architect Marcel Driesmans, waren bekend om hun ontwerpen van bioscoopzalen. Ze ontwikkelden zelfs een eigen decoratief plaatmateriaal, plasticolor, en stelden het voor op de 'Exposition des Arts Décoratifs' van 1925 in Parijs. Het Lunatheater in Brussel is één van hun bekendste ontwerpen.

Het is dit laatste ontwerp dat uiteindelijk werd gerealiseerd. De nu volledig witgeschilderde voorgevel bestond oorspronkelijk uit een combinatie van baksteen en similinatuursteen. De naam van de bioscoop, 'Cinema Tokio', was in sierlijke letters op de erker van de eerste verdieping aangebracht. Ook de overige gevelornamentiek was geïnspireerd op de Japanse architectuur en bestond uit rood gelakt schrijnwerk, draken, oosterse plantenmotieven en pagodevormige luifels boven de vensters in de zijtraveeën. Dit alles werd verwijderd

na de Tweede Wereldoorlog, toen het complex de nieuwe naam 'Artis' kreeg. De zaal bevindt zich, net als bij de vooroorlogse cinema achteraan, over de volledige breedte van het perceel. Het is een constructie in gewapend beton. In de voorbouw zijn de inkom en de foyer ondergebracht en bevinden zich ook de trappen naar de verdieping.

De cinema bleef in gebruik tot het begin van de jaren 1970. Het pand werd daarna eigendom van striptekenaar Willy Vandersteen en de familie Staes, die er filmstudio's wilde inrichten. In 1994 koopt de familie Bernaerts het complex om er hun veilinghuis onder te brengen. Het voormalig balkon werd tot 2008 verhuurd aan 'Studio Tokio', het tweede plateau van het Toneelhuis. In 2012 werden verbouwingen uitgevoerd naar het ontwerp van Stam architecten. Door het afbreken van het voormalig café 'de carroussel' werd een doorgang gecreëerd tussen de Verlat- en de Museumstraat. Hierdoor ontstond een betere circulatie tussen de verschillende onderdelen van het complex van de veilingzaal en een betere zichtbaarheid. Het voormalige cinemacomplex wordt nu volledig gebruikt als veilingzaal en op de eerste verdieping worden evenementen en concerten georganiseerd. In de doorgang naar de Museumstraat werd een galerie ondergebracht. Het huidige bureau en een deel van de stockageruimte zijn ingericht in een naastliggend pakhuis.

Peter Bernaerts (°1972) heeft net een persconferentie achter de rug. Het veilinghuis dat zijn ouders veertig jaar geleden begonnen - en waar hij en zijn broer Christophe nu ook hun schouders mee onder zetten - ontdekte een pentekening van Rubens. Om de haverklap krijgt hij telefoon van kranten en nationale radiostations. 's Avonds brengt het journaal een uitgebreid verslag van de ontdekking. Midden in die razend drukke dag haalt hij herinneringen op aan de periode waarin het veilinghuis zich op het Antwerpse Zuid vestigde. Dat was in 1994. Peter was toen een jonge twintiger. Op twee decennia tijd groeide hij van een langharige jongeman uit tot een man in een keurig pak. En de buurt? Die groeide met hem mee. Peter blikt terug en zijn verhaal illustreert perfect hoe een artistieke wijk zoals het Zuid evolueert.

Veilinghuis Bernaerts is gevestigd in een modernistisch pand uit 1912, de oude Cinema Tokio. 'We hebben veel plaats nodig om veilingen te kunnen organiseren en een oude cinema bleek ideaal. Trouwens: kunst komt wel vaker terecht in gebouwen die voor andere doelen werden ontwor-

pen. Neem het M HKA, hier aan de overkant van het plein bijvoorbeeld: dat was eerst een industrieel pand, werd later discotheek The Palace, tot het gebouw in de jaren tachtig werd omgebouwd tot tentoonstellingsruimte', vertelt Bernaerts.

Eigenlijk kan je aan de hand van dat pand ook de geschiedenis van het Zuid vertellen. Althans, de grote lijnen van de stedelijke ontwikkeling in de buurt rond de Gedempte Zuiderdokken: van industrieel havengebied, over verloederende buurt met een bruisend uitgaansleven, tot een artistieke wijk. Wie de straat in de richting van de Leopold De Waelplaats uitwandelt en verder in die richting verdwaalt, stoot dan weer op veel 19^e-eeuwse burgerwoningen en een aantal fraaie panden in art-nouveaustijl. Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten vormt hier het brandpunt van de buurt.

Experiment en avant-garde

Het is ook daar, vlak achter het museum, dat het verhaal van het artistieke, trendy Zuid met zijn vele galerijen begint. Van 1967 tot 1976 was Wide White Space Gallery gevestigd in 'Het Bootje' (Schilderstraat 2). Dat pand werd begin 20ste eeuw in opdracht van een welgestelde scheepsbouwer ontworpen. Het hoekbalkon in de vorm van een schip maakt het tot één van de opvallendste en bekendste art-nouveaupanden van Antwerpen. Het pand werd ook beroemd om de happenings die er eind jaren zestig en begin jaren zeventig plaatsvonden. Op de uitnodigingen voor die evenementen stond letterlijk te lezen 'Achter het museum': een ironische knipoo van

Peter Bernaerts

Geboortjaar: 1972

Link met de locatie: werkt voor veilingzaal Bernaerts, de evenementenzaal Platform en de expositieruimte Museumstraat 25

Beroep: manager

Mijn tip: atelierflat Jozef Peeters, woning De Passer en het M HKA

de avant-gardegalerie die als experimentele kunstruimte een leemte in het landschap vulde.

Kunsthistorica Anny De Decker en haar man, de kunstenaar Bernd Lohaus, nodigden in hun Wide White Space Gallery artiesten uit die er vooruitstrevende ideeën op na hielden en in de klassieke musea toen nog geen plek vonden. Belgische kunstenaars als Panamarenko, Marcel Broodthaers en Dr. Hugo Heyrman waren centrale figuren, maar de galerij onderhield ook veel internationale contacten en toonde ook werk van bijvoorbeeld Christo, de man die bekendheid verwierf met het inpakken van monumentale gebouwen, en van de bekende Amerikaanse popartkunstenaar Andy Warhol. Ook was er werk te zien van Arman, Yves Klein, Gerhard Richter, Sol LeWitt, Jean Tinguely en Joseph Beuys.

Die creatieve impuls zorgde voor leven in de buurt, maar in de jaren zestig kreeg het Zuid ook een paar opdooffers te verwerken: door het dempen van de Zuiderdokken, het verdwijnen van de groothandelsmarkt en de verplaatsing van het Zuidstation verdween de economische activiteit. Begin jaren zeventig was het Zuid een plek waar de bevolking sterk verouderd was en de wijk kampte met relatief veel leegstand. Grote stukken grond lagen er braak: de Hippodroom bijvoorbeeld, een oud vari  t  theater uit het begin van de 20ste eeuw, nam lange tijd een groot deel van het bouwblok tussen de Burburestraat en de Museumstraat in. Nadat het theater in het begin van de jaren zeventig werd afgebroken, gaapte er vanaf de overkant van het plein een grote leegte naar de statige trappen van het museum.

Begin jaren tachtig begon het tijdstilaan terug te keren, maar zelfs in 1994, toen Veilinghuis Bernaerts zijn intrek nam in de oude Cinema Tokio, had de buurt nog steeds een ruig karakter: 'Je had hier nog veel uitzuipkroegen en kabberdoezen*. De routiers zetten hun camion op de kaai of hier op de Gedempte Zuiderdokken en kwamen in de buurt nachtelijk vertier zoeken. Sommige cafés waren ook dag en nacht open: 24 uur op 24, 7 dagen op 7.'

'Makelaars begonnen de trendy factor van het Zuid uit te spelen in hun communicatie.'

Vastgoed in de buurt was relatief goedkoop en dat trok veel nieuwe galerijen en artiesten aan. Peter: 'Zeno X Gallery van Frank en Eliane De maegd, de galerij achter kunstenaars als Luc Tuymans, Raoul De Keyser, Anne-Mie Van Kerckhoven en Michael Borremans, was begin jaren 1980 open gegaan tegenover het museum. Als je die foto's nu terugziet kan je

niet anders dan jezelf verbazen over wat zij hier toen al deden, in een cultureel niemandsland.' Daarna begon het snel te gaan:

in 1984 betrok kunstenaarscollectief Internationale Nieuwe Scène het Zuiderpershuis, in 1987 opende het M HKA zijn deuren en ook het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten bleef een vaste waarde voor de buurt. 'Toen wij naar hier verhuisden was het ook net Antwerpen '93 geweest, wat niet alleen het Zuid, maar de hele stad een nieuw elan gaf. Ik blijf het een fantastische move vinden van mijn ouders om naar hier te komen.'

Creatief brandpunt

Peter belandde zo in 1994 als prille twintiger op het Antwerpse Zuid. Waar hing hij toen rond? 'Meestal waren het niet de dancings waar wij naartoe gingen, wel naar cafés waar optredens werden georganiseerd. We zaten vaak in de Scène, op de plaats

waar nu de Chatleroi is. In die tijd trad Die Anarchistische Abendunterhaltung vaak op in de buurt en ook dEUS boekte hier zijn eerste grote successen. Ik herinner mij dat wij hier vlak na de verhuis de muren aan het schilderen waren, met het uitkomen van *Worst Case Scenario*. Stef Kamil Carlens, die later Zita Zwoon begon, liep hier toen veel rond. Hij woonde vlakbij en wij gingen 's middags de honden altijd uitlaten rond het museum. Ook Rudy Trouv   van Dead Man Ray speelde vaak in deze buurt. Eigenlijk is dat een periode waarin op muzikaal vlak heel veel is open gebloeid in Antwerpen. En ook vandaag blijft er nog veel van die muziek overeind.'

Intermezzo – telefoon

Dan krijgt Peter opnieuw telefoon. Een zoveelste journalist die meer wil weten over de pentekening van Rubens. Na een hartelijke begroeting klinkt het gesprek aan Peters kant van de verbinding als volgt:

'Het is de eerste keer dat wij dit mogen meemaken en het is behoorlijk zeldzaam dat een veilinghuis zo iets te beurt valt: een Rubens ontdekken. Dat is ook werk van lange adem geweest, waar specialisten uit New York, uit Parijs en van het Rubenarium hier in Antwerpen hun schouders mee hebben onder gezet.

De tekening werd eerst toegeschreven

aan Van Dyck, maar onder andere op basis van het watermark in het papier hadden we een vermoeden dat het een Rubens zou kunnen zijn. Daarom zijn we met de tekening naar Anna-Marie Logan in New York gegaan, om beroep te doen op haar expertise. We hadden haar de tekening al gemaild maar ze wou echt lijfelijk contact: ze wou de tekening kunnen vastnemen om de kleur te kunnen voelen – en ik druk me heel bewust zo uit – want de kleur bruin die gebruikt is, is cruciaal. Het is een soort gewassen inkttekening en het roetbruin, dat afgeeft in verschillende schakeringen, is een ander soort bruin dan het bruin dat Van Dyck gebruikte. Zij gaf uitsluitel dat het een Rubens was, en dat werd door anderen bevestigd.

Ja, met de tekening gewoon onder de arm op het vliegtuig, als handbagage.

Toegeschreven aan Van Dyck, werd ze geschat op 20.000 of 25.000. Nu, als een bevestigde tekening van Rubens zelf, wordt ze geschat op 300.000    500.000.

Het is een fenomenaal werk. Het is een behoorlijk groot blad dat dubbelzijdig werd gebruikt. Aan de ene kant staat een pentekening van een ruiter te paard die het schild heft om een aanval af te weren. Die pentekening wordt daarna vergroot weergegeven in penseel. Aan de andere kant een ruiter die in een gevecht verwickeld geraakt, met paarden die halsstar-

rig weigeren mee te doen. Het is een tekening waarin we over de schouder van de meester meekijken naar zijn idee van een gevecht. Wat ook uitermate belangrijk is, is dat het een 'prima idea' is, zoals ze dat in het Italiaans zo mooi zeggen: een eerste concept van een kunstenaar, waarin hij zichzelf uit als jong en bevolgen grootmeester, zonder dat hij kopieert.

Inderdaad. Je kan het laten inkaderen om het langs twee kanten te bekijken. Al zal een verzamelaar op dit niveau ook gepaste maatregelen nemen tegen het licht.

Oké. Graag gedaan. Dankjewel. Kwart over vier? Ik zal de radio opzetten. Bedankt!

Heropwaardering

Dit telefoontje, waarin astronomisch hoge bedragen worden genoemd, stuurt het gesprek richting de economische wetmatigheden die spelen wanneer een buurt hip wordt. Het Zuid is sterk veranderd sinds het begin van de jaren negentig. Is er vandaag nog plaats voor jonge, berooide kunstenaars en muzikanten? Peter: 'Neen, het is te duur geworden. Je ziet veel artistieke creativiteit naar wijken als Borgerhout verschuiven,

waar kunstenaars – die voor een atelier vaak grote ruimtes nodig hebben – nog relatief goedkoop iets kunnen huren. Maar is dat niet normaal, dat een stad zo vervelt? Het gebeurt overal ter wereld. In de jaren zestig trok elke artistieke ziel in New York naar een leegstaand fabriekspand in SOHO. Dat was goedkoop, dus daar zat Andy Warhol met zijn Factory: het mocht geen frank kosten.'

'Wij weten waar we vandaan komen. En het is niet omdat we nu een Rubens veilen, dat we dat gaan vergeten'

Waar kunstenaars zich nestelen ontstaat vaak een heropwaardering van de stad. Peter: 'Die trekt dan 'economische migranten' aan. Dat hebben we ook hier gezien. Makelaars begonnen de trendy factor van het Zuid uit te spelen in hun communicatie. Er kwamen toen veel gebouwen bij, zoals de 'nieuwe' Hippodroom. Dat hou je niet tegen. Maar er waren ook plannen om een casino te maken hier in de straat. Toen zijn we wel met een aantal buurtbewoners naar het provinciehuis gegaan om de zaak aanhangig te maken, want dat vonden we echt niet passen.'

Het Zuid heeft nu een goed evenwichtspunt bereikt, vindt Peter: 'De ontwikkeling kan natuurlijk niet exponentieel blijven verder gaan. Intussen heb je de ontwikkeling van het Eilandje in het noorden van de stad en binnenkort verrijst ook het

Nieuw Zuid. Dat zijn nu twee grote groeipolen. Het hoogtepunt van nieuwe gebouwen hier op het Zuid, dat is nu wel even over, denk ik. Ik geloof wel dat de heropening van het KMSKA een nieuwe boost gaat geven aan de buurt en ik kijk ook uit naar de heraangelegde Gedempte Zuiderdoken.'

Mensen en buurten groeien samen

Dat het karakter van het Zuid de voorbije decennia ingrijpend veranderde, valt niet te ontkennen. Als de wijk een mens van vlees en bloed zou zijn, dan zou de jonge, artistieke rebel zijn lange haardos hebben veruild voor een elegant pak. Misschien een beetje zoals Peter Bernaerts zelf? Hij glimlacht om de vergelijking. 'Vroeger was de buurt wilder en wat ruiger, ja. Nu is het allemaal wat rustiger, maar er zijn nog gezellige cafés genoeg hier in de buurt: de Revista, de Zurich, de Vitrin, de Entrepot du Congo of de Dancing Chocolat. Dat is allemaal heel *down to earth*.'

Het veilinghuis zelf gooit de deuren ook voor iedereen open. Sinds kort kan je er bijvoorbeeld naar platformconcerten komen luisteren. Daarbij is ruimte voor een eigenzinnig of klassiek repertoire, of laten artiesten zich inspireren door de kunstvoorwerpen in het veilinghuis. Peter: 'Dat is een beetje een statement: wij leven van de kunst van anderen. Letterlijk en fi-

guurlijk. Wij mogen hun kunstwerken verkopen, daarom willen we tegelijkertijd ook levende kunst aanbieden. En écht: iedereen is welkom. Een veilinghuis krijgt nogal gemakkelijk een label opgeplakt. Het zou iets hermetisch zijn, of iets voor de *happy few*. Dat vinden wij niet. Toen wij naar hier kwamen, veilden we inboedels en loten varia: de ene doos na de andere, voor een paar honderd frank. Daar is het mee begonnen en wij weten waar we vandaan komen. En het is niet omdat we nu een Rubens veilen, dat we dat gaan vergeten.'

26 Wandeling: Het Zuid, de nieuwe entree van Antwerpen

Wandelingen: om 10, 12 en 14 uur. Start aan de Leopold De Waelplaats voor het KMSKA, einde aan de synagoge in de Bouwmeestersstraat. Duur 1.30 uur. Enkel na inschrijving via 03 338 39 39 of via secretariaat@antwerpenaverechts.be.

Tot 1874 werd de zuidelijke uitbreiding van de stad verhinderd door de enorme citadel die sinds de 16de eeuw de stad beheerste. Toen de citadel samen met de Spaanse omwalling in 1874 werd afgebroken, kwam er plaats voor een chique wijk met pleinen en boulevards waar de burgerij kon genieten van hoge cultuur in een gloednieuw museum en luchtig vermaak in de Hippodroom. Vlakbij ontwikkelde zich rond de nieuwe dokhaven een buurt van pakhuizen en kleine bedrijven.

Tijdens deze stadsverkenning ontdekken we met een gids van Expeditie De Stad/Antwerpen Averechts de wijk aan weerszijden van de 'boulevard': aan de ene kant het Zuid met zijn musea en galerijen, cafés en restaurants, en aan de andere kant een buurt in volle transitie rond de Troonplaats, Brederodestraat en Montignystraat. Hier ontdekken we naast een oude apotheek en synagoge, een nieuwe moskee en de spectaculair getransformeerde koekjesfabriek van Parein.

27 Stand Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen

Stand: De verbouwing van het museum: van 10 tot 18 uur

Lezing: Het KMSKA, om 11 uur in het Zuiderpershuis.

Meer info bij het Zuiderpershuis op p. 86.

Website: www.kmska.be

Website: www.hetnieuwemuseum.be

Aandacht: Het gebouw is niet geopend.

28 Universiteit Antwerpen Campus Zuid

Schildersstraat 41 en De Vriërestraat 36, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur (ingang Schildersstraat, uitgang De Vriërestraat)

Rondleidingen: tussen 10 en 13 uur en tussen 14 en 18 uur start elk half uur een rondleiding. Vooraf inschrijven is niet nodig. Duur 30 minuten. Groepen van 25 personen.

Website: www.uantwerpen.be

De Universiteit Antwerpen stelt dit jaar op Open Monumentendag haar Campus Zuid open voor bezoekers. Een pareltje volgens kenners, en dus absoluut een bezoekje waard.

De geschiedenis van Campus Zuid gaat vele decennia terug. Het gebouw is opgetrokken in een eclectische neo barokke stijl aan het eind van de 19de eeuw, naar ontwerp van Jan Frans Sel, Ferdinand Truymen en Jules Anthone. Het hoofdgebouw aan de Schildersstraat 41 en achtergevels aan de Coquilhatstraat en De Vriërestraat was het lange tijd de thuisbasis van het Hoger Handelsgesticht én bakermat van het Rijksuniversitair Centrum Antwerpen (RUCA). In 1961 vestigde het Hoger Instituut voor Vertalers en Tolken zich er, nu onderdeel van de Universiteit Antwerpen.

Het gebouw, dat tot deze zomer onderdak bood aan het Departement Toegepaste Taalkunde / Vertalers en Tolken, werd door maar liefst drie Belgische koningen - Leopold II, Albert I en Boudewijn - bezocht. Het beschikt bovendien over een van de knapste aula's van het land. In 1898 werd de collegezaal in gebruik genomen door het Hoger Handelsgesticht, honderd jaar later werd het beschermde monument gerestaureerd. Schrijver Willem Elsschot, die er van 1900 tot 1904 handels- en consulaire wetenschappen studeerde, gaf zijn naam aan de aula.

Tijdens Open Monumentendag zullen stadsgidsen rondleidingen door het gebouw verzorgen. Het parcours start onder de indrukwekkende glazen koepel in de inkomhal van de Schildersstraat, passeert de refter en bibliotheek en kijkt binnen in Aula Willem Elsschot. Laatste halte is het voormalige Raamtheater in de De Vriërestraat, waar kunstenaar Anselm Kiefer, tevens eredoctor van UAntwerpen, eind 2015 nog zijn werk *Die Buchstaben* tentoonstelde.

*Auteur Sabine Mous,
Universiteit Antwerpen*

29 Woning De Passer

Tolstraat 85, 2000 Antwerpen

Rondleidingen: om 10, 10.30, 11, 11.30, 12, 13, 13.30, 14, 14.30, 15, 16, 16.30, 17 en 17.30 uur. Duur 20 minuten. Groepen van 15 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Graag 10 minuten voor de rondleiding start aanwezig zijn. Deze rondleidingen worden aangeboden door Visit Antwerpen.

Wat kan je bekijken? Gelijkvloerse en eerste verdieping.

In 1882 diende architect Jean Jacques Winders (1849-1936) een bouwaanvraag in voor de bouw van zijn eigen woning in de Tolstraat. Op dat moment had Winders op het Zuid al het monument 'Schelde Vrij' op de Marnixplaats ontworpen en samen met Frans Van Dijck was hij bezig met de uitwerking van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten waarvan de bouw in 1884 begon.

De woning is vormgegeven in een zeer decoratieve neo Vlaamse renaissance-stijl. De uiteindelijke uitvoering oogt anders dan de tekening bij de bouw-aanvraag. De gevel vertoont een variëteit aan architecturale en decoratieve elementen en er wordt gebruik gemaakt van verschillende bouwmaterialen. De ornamentiek bestaat onder andere uit gesmede muurankers, decoratieve bas-reliëfs, wortelmotieven, diamantkopjes en balusters. Ondanks deze veelheid vormt de façade een harmonisch geheel. De gevel legt getuigenis af van het kunnen van de architect en geeft duidelijk zijn positie aan in het toen heersende architectuurdebat tussen de neogotiek versus de neorenaissance. Deze laatste is voor Winders de ideale bouwstijl voor België.

De woning is opgetrokken op een relatief smal en diep perceel. De achterzijde loopt schuin, wat Winders opvangt door de bouw van een achterhuis. De plattegrond van de woning vertoont een typische en zeer klassieke 19de eeuwse opeenvolging van kamers naast een gang. Net als het exterieur is het interieur rijkelijk uitgewerkt zowel wat betreft vormgeving als materiaalgebruik. Volgens getuigenissen maakte de architect talloze ontwerptekeningen en werd er jarenlang gewerkt aan de afwerking van het huis. Over elk detail was door Winders nagedacht. Zo hebben bijna alle deuren, met inbegrip van het hang- en sluitwerk, een andere uitwerking.

Het huis deed niet alleen dienst als woning voor zijn familie, op het gelijkvloers werd ook het architectenbureau ondergebracht. De voorste kamer bestaat uit een lambrisering met ingewerkte kasten en een indrukwekkende schouw. In de achterste kamers, waar de tekentafels stonden opgesteld, bevat de schouw een ingemaakte plannenkast met ernaast een houten spiltrap naar de eerste verdieping. Die was ingericht als een semi-publieke ruimte waar ontvangen werd. Het huis fungeerde als ontmoetingsplaats van beroemde vak- en tijdgenoten. Achteraan bevond zich de bibliotheek met in de lambrisering uitgewerkte kasten, onderbroken door een monumentale, 16de-eeuwse schouw. Daarnaast en ervan gescheiden door een zwart gebeitste portiek bevonden zich de vroegere eetkamer en aanpalend boudoir. De voorkamer werd als ontvangstruimte gebruikt. Opvallend hier zijn de marmeren schouw en het grote glasraam. Op de tweede verdieping bevonden zich de slaapkamers.

30 Thomas More Campus National

Kronenburgstraat 58-68, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Rondleidingen: doorlopend. Duur 30 minuten. Groepen van 20 personen. Vooraf inschrijven is niet nodig.

Wat kan je bekijken? Zaal, café, leercentrum, flexplekken en basement en de gemeenschappelijke ruimte van de studentenkamers. Informatiepane-

len en een tentoonstelling.

Website: www.thomasmore.be\campus-national

Het centrale blok van deze eclectische eenheidsbebouwing werd in 1877 als eerste gebouwd in opdracht van de huisvestingsmaatschappij 'Société Anonyme Anversoise pour la Construction et l'Amélioration de Maisons d'Ouvriers'. Het ontwerp was van Victor Durlet (1837-1900). Twee jaar later breidde hij het complex in opdracht van de Société naar links uit met een zeer gelijkend, maar iets lager pand. In dezelfde stijl voegde architect Ernest Pelgrims (1863-1927) aan de rechterkant een woon- en winkelpand toe. Het complex heeft een fraaie, eclectische gevel met houten winkelpuiken*. Binnenin domineert de indeling van een huurkazerne voor arbeiders, met eenvoudige appartementen rond een binnenkoer. Voor- en achterbouw zijn allebei ongeveer twintig meter hoog. De ruimte tussen beide blokken is slechts vijf meter, waardoor een smalle donkere steeg ontstond. Nadat de huurkazerne was verlaten deed het complex nog dienst als discotheek en als autogarage.

Hogeschool Thomas More vormde het complex om tot studentenhuisvesting voor een vijftigtal studenten met een sociale dimensie. Als je hier op kot wil wordt verwacht dat je buddy wordt van een collega met functiebeperking of dat je een sociaal engagement opneemt in de wijk. Er werd vertrokken van de vier historische componenten: voorbouw, koer, achterbouw en vijfhoekige verkoopzaal. De buitengevels werden gerestaureerd en gereinigd. Binnenin werd er plaats gemaakt voor een café en in de verkoopzaal is een polyvalente ruimte. In de oorspronkelijke winkels beneden zijn kantoren en diensten van de hogeschool. De gelijkvloerse verdiepingen werden zo open mogelijk gehouden. De ruimten werden zowel visueel als architecturaal verbonden. De gevels van de bovenverdiepingen zijn meer gesloten. De studentenkamers zijn per vier of per zes geclusterd rond een leefruimte die via een loopbrug gekoppeld is aan een tweede leefruimte. Deze keuze is geïnspireerd op de geschiedenis van het gebouw als huurkazerne: de idee van gezinnen die met elkaar verbonden zijn is voelbaar. De renovatie past ook mooi binnen de filosofie van de school, die zich met een reeks kleinere sites inschakelt in de stad.

31 Haringrokerij

Kronenburgstraat 34, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? Gemeenschappelijke ruimtes, de tuin en een tentoonstelling.

Rondleidingen: doorlopend.

De haringrokerij is een industrieel complex in neotraditionele stijl, opgetrokken aan het einde van de 19^e eeuw. De aanvraag voor het bouwen van een woning, kantoor, magazijn en stallen werd in 1893 door architect Henri Thielens ingediend. Opdrachtgevers waren de gebroeders Henri en Eduard vanden Bemden, beiden koopman te Antwerpen. Hun vishandel in het centrum werd gesloopt bij de rechtekking van de kaaie en de broers kwamen zich hier vestigen bij de nieuwe dokken en de vismarkt. Aanvankelijk werd in het complex alleen vis verhandeld, maar in het begin van de 20ste eeuw werd met het roken gestart. In de Scheldestraat werd in 1895 nog een aansluitende directeurswoning gebouwd naar ontwerp van de gebroeders Blomme. Het ging het bedrijf voor de wind en het complex werd in de loop der jaren verschillende keren uitgebreid en aangepast.

Voor en na de Tweede Wereldoorlog kende de rokerij haar grootste bloei. De vaatjes met haringen afkomstig uit Harwich en de Scandinavische wateren werden dagelijks opgehaald in de haven. De vissen werden gepekeld, gewassen, op stokken gestoken en in de schouwen gehangen om te drogen en daarna te roken. In drukke periodes werd er dag en nacht gewerkt. Na de oorlog ging het stilaan bergaf. Haring kreeg een negatief imago, er kwamen visquota en er waren de nadelige milieufactoren die met het roken gepaard gingen

en het steeds aanwezige brandgevaar. Twee keer brak er brand uit. De eerste keer brandde het hele dak van de rechtervleugel af; het werd vervangen door een betonnen dak met lichtkoepels. Rond 1965 brandden de werkplaatsen in de linkervleugel uit. De schade werd niet meer hersteld. Nieuwe investeringen bleken niet meer haalbaar en bovendien verdwenen de havenactiviteiten na de demping van de Zuiderdokken (1968). Het bedrijf verhuisde en in 1979 werd het definitief ontbonden.

Er waren plannen om de haringrokerij te slopen, maar uiteindelijk werd het complex in 1986 verkocht met het oog op volledige renovatie en met plannen voor de realisatie van een woonproject onder leiding van architecten Peter Vermeulen en Peter Vande Sompele. Aan de straatkant zijn enkele kantoren gevestigd, maar het grootste gedeelte van de haringrokerij is voorbehouden als woonruimte. Zes gezinnen wonen hier sindsdien in een van de eerste cohousingprojecten in Vlaanderen. Door de verscheidenheid van de bestaande gebouwen, de aanwezigheid van voldoende onbebouwde ruimte en enkele te slopen stukken hadden de bewoners de mogelijkheid hun privéwoningen naar eigen wens te verbouwen. Daarnaast zijn er een aantal gedeelde voorzieningen en extra ruimtes voor vergaderingen, tentoonstellingen en feestjes. De binnenkoer en tuin zorgen voor de nodige ademruimte.

Door de bescherming in 1987 en de bijhorende subsidies voor restauratie werd het project ook financieel haalbaar. Het historisch en monumentaal karakter bleek een troef en vormde nergens een hinderpaal voor het hele opzet. Het inpassen van de nieuwe functie was mogelijk. Restauratie van de resterende schouwen was een vereiste, maar gekoppeld aan de gemeenschappelijke ruimtes vormde dat geen probleem. De aanpassingen voor de nieuwe bestemming contrasteren sterk met de gerestaureerde delen. Het project werd gerealiseerd tussen 1987 en 1993.

Orgelconcert om 14, 15 en 16 uur. Jan Noordzij bespeelt het orgel, duur 20 minuten. Het orgel is dit jaar uitgebreid. Je bent welkom om een kijkje te komen nemen boven bij de organist en het orgel.

In 1900 werd beslist dat er op het Zuid een nieuwe parochiekerk zou komen toegewijd aan Sint-Walburgis. De voorlopige kapel, naar ontwerp van Jules Bilmeyer, was in 1930 aan vervanging toe. De toenmalige pastoor vroeg Flor Van Reeth (1884-1975) in 1936 om een nieuw, modern ontwerp te maken. Van Reeth was naast architect ook kunstschilder. Op aandringen van zijn vader startte hij in 1900 de avondleergang aan de Antwerpse academie. Hij verliet de opleiding vroegtijdig om praktijkervaring op te doen bij Frans Mertens. Aanvankelijk stond hij sterk onder invloed van de Arts and Craftsbeweging, maar later in zijn carrière schakelde hij over op een religieus geïnspireerde art nouveau. In 1925 was hij samen met Felix Timmermans en Ernest Van der Hallen stichter van de kunstenaarsbeweging 'De Pelgrim'. Die streefde naar de heropleving van de Vlaamse kunst op christelijke leest geschoeid. Traditionele ideeën en kunstvormen moesten daarbij op een persoonlijke en eigentijdse manier verwerkt worden. Van Reeth was dan ook een goede keuze als ontwerper van de nieuwe kerk.

Het sobere, modernistische complex in gele baksteen heeft een grotendeels blinde voor- en achtergevel. In de Volkstraat wordt het vlak doorbroken door

32 Sint-Walburgiskerk

Volkstraat 41, 2000 Antwerpen

Open: van 11.30 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? Gelijkvloerse verdieping en oksaalorgel. Infopanelen en een tentoonstelling.

Rondleidingen: doorlopend.

een vierkante, geblokte toren, waarvan het front in kruisvorm werd uitgewerkt. Rechtsboven werd de gevel gedecoreerd met een witstenen basreliëf* met de voorstelling van een geknielde engel met lelie, een ontwerp van beeldhouwer Simon Goossens (1893-1964). De drie houten poorten werden decoratief uitgewerkt door een afwisseling van vlakke panelen en lamellen toe te passen. Op de deurposten werd beeldhouwwerk van Sint-Walburgis aangebracht. Het perceel waarop de kerk werd gebouwd loopt door tot de Karel Rogierstraat. De gevel werd centraal gedecoreerd met een uitspringend monumentaal kruis in metselwerk. Links ervan bevindt zich het beeld van de patrones. De zijvolumes zijn opnieuw gedecoreerd met basreliëfs met een knielende engel van Goossens.

Het interieur werd sober gehouden. Het meubilair en de kunstwerken werden door een aantal bekende interbellumkunstenaars vervaardigd. Eugene Yoors, eveneens lid van de Pelgrimbeweging, Leon Vingerhoets en J. Weygant realiseerden de opvallende, kleurrijke glasramen in de zijmuren. De ruimte rond het altaar wordt zenitaal verlicht. Het monumentaal basreliëf met een voorstelling van de ontschepping van Sint-Walburgis boven het altaar, de kruisweg en de piëta, zijn het werk van Simon Goossens, die ook de basreliëfs in de gevelpartijen maakte. Rie Haan, net als Van Reeth architect en kunstenaar, maakte ook deel uit van de Pelgrimbeweging en ontwierp het triomfkruis, het hoofd-, Maria- en Sint-Jozefaltaar.

Tentoonstellings- wijk

Tentoonstellingswijk

Van feeëriek paviljoenenpark tot modernistische modelwijk

In Antwerpen waren er plannen om in 1920 voor de derde keer een wereldtentoonstelling te organiseren, maar het uitbreken van de oorlog verhinderde dat. In 1930, de viering van het honderdjarig bestaan van België, was Antwerpen opnieuw kandidaat, maar ook Brussel, Gent en Luik wilden toen de wereldtentoonstelling organiseren. Uit de onderhandelingen kwam een compromis waarbij Antwerpen en Luik, Vlaanderen en Wallonië, beide een expositie zouden inrichten. Het thema in Antwerpen was: koloniën, zeevaart en Vlaamse Kunst, terwijl Luik zich toespitste op Industrie, toegepaste wetenschappen en Waalse Kunst.

Een geschikte locatie vinden

Als tentoonstellingsterrein werden verschillende locatiemogelijkheden bestudeerd, maar de uiteindelijke keuze viel op de stadsgronden tussen de Brialmontvesting, de Jan Van Rijswijcklaan en de spoorweg tussen Antwerpen Zuid en Mechelen, de huidige Jan de Voslei. Van oudsher bestonden deze gronden uit bossen, akkers en weilanden met daartussen boerderijen en hier en daar een 'hof van plaisantie'. In 1911 had het stadsbestuur al plannen om het gebied te verkavelen. Richard Lemeunier werkte daarvoor een globaal aanlegplan uit. De gronden werden stelselmatig onteigend, de eerste straten aangelegd en er werd gestart met de bouw van woningen. Vanaf het midden van de jaren 1920 werden langs het zuidelijk deel van de Jan Van

Rijswijcklaan traditionele burgerwoningen opgetrokken in een cottagestijl of met neo Lodewijk XV en XVI-invloeden. Op de hoek met de Jan de Voslei werd een flatgebouw opgericht naar ontwerp van de Antwerpse architecten Vaes, Der Braey, Portielje en Fizev in samenwerking met de Brusselse architect Louis Herman De Koninck.

De nieuwe tijdelijke stad kreeg vorm

Het terrein van zo'n 50 hectare lag dicht bij de stad en was langs verschillende zijden toegankelijk. Deze groene zone, met gevarieerde beplanting en de grachten van de oude omwalling, was ideaal voor de organisatie van de wereldtentoonstelling. Bovendien bood deze locatie mogelijkheden voor verstedelijking achteraf. Jos Smolde-

ren werd in 1926 aangesteld als hoofdarchitect van de expositie. Hij moest het algemeen aanlegplan uitwerken, de hoofdingang en de Belgische hallen ontwerpen en waken over de architecturale en artistieke eenheid van het geheel. Een aantal basisprincipes lagen echter al vast. De Tentoonstellings-, Onafhankelijkheids-, Kolonie- (de huidige Camille Huysmanslaan) en Vlaamse Kunstlaan en een deel van de Volhardingstraat, assen die teruggingen op het plan van Lemeunier, zouden de hoofdwegen van de tentoonstelling vormen. De hoofdingang met monumentale triomfboog moest gesitueerd worden op de as van de

Jan Van Rijswijcklaan en de bestaande spoorweg zou worden afgeschermd met een gebouwenfront. Bovendien moest Smolderen rekening houden met de bestaande bebouwing. Ze werd in de tentoonstelling geïntegreerd of wit gekalkt om aan te sluiten bij de tentoonstellingspaviljoenen. Smolderen streefde er ook naar om het bestaande groen zo veel mogelijk te behouden. Tot op het laatste moment werden wijzigingen aan het plan aangebracht om de vele paviljoenen, door verschillende architecten in de meest uiteenlopende stijlen uitgewerkt, een plaats te geven op het terrein. Naast zijn oorspronkelijke opdracht ontwierp

Smolderen ook nog het ereplein en de ingang aan het Kiel met een fantastische olifantenbrug, één van de blikvangers van de tentoonstelling. Hij tekende ook de plannen voor de tuinen, fontein en kiosken en verlichtingselementen waarmee hij een harmonische sprookjessfeer wilde creëren. Ook verschillende organisaties en firma's vroegen Smolderen om een paviljoen te ontwerpen.

Wat gebeurde na de expo?

Op 26 april 1930 opende de wereldtentoonstelling voor het publiek. Ze liep tot 4 november en was een gi-

gantisch succes. Op enkele uitzonderingen na waren alle paviljoenen opgetrokken in hout en gips. Na afloop van de wereldtentoonstelling werden ze afgebroken om de plannen voor de nieuwe woonwijk uit te voeren. De wereldtentoonstelling leende niet enkel haar naam aan de wijk, ook het stratenpatroon was gebaseerd op het aanlegplan van de expo. Aan de bestaande lanen werden uiteraard wel straten toegevoegd. De **Mastvest** bleef bewaard als openbaar park. De bruggen over de gracht, ontworpen door Emiel van Averbeke, zijn een relict van de expo. De enige tentoonstellingspaviljoenen die bewaard bleven zijn de **school in de Pestalozzistraat**, eveneens van Van Averbeke en de **Kristus Koningkerk**, een ontwerp van Jos Smolderen. Tijdens de wereldtentoonstelling deden ze dienst als 'Museum voor Vlaamse Kunsten'. Ze waren in duurzame materialen opgericht met het opzet ze achteraf te laten fungeren als basisvoorzieningen voor de nieuwe wijk.

Modernistische architecten gaven de modelwijk vorm

De gronden van het tentoonstellingssterrein werden verkaveld en verkocht voor particuliere woningbouw. De visie die men voor ogen had was de ontwikkeling van 'een rustige wijk met veel groen, met klasse en standing, een residentiekwartier met verbod op handel en nijverheid en zonder achterhuizen, steegjes of garageboxen in de binnengebieden der bouwblokken'. Architecten zagen het als de uitgelezen plaats om hun modernistische ideeën te verwezenlijken. Bovendien was de site uitzonderlijk door haar waardevol groen zoals platanen, grote eiken, kastanjeboomen, sequoia's en talrijke heesters. Verschillende onder hen, zoals **Léon Stynen**, Geo Brosens en Paul Smekens haastten zich dan ook om er een eigen woning te bouwen in wat de modernste wijk van Antwerpen zou worden.

Voor de realisatie van deze modelwijk stelde het stadsbestuur een reeks strenge bouwvoorschriften op. Zo mochten de gronden niet doorverkocht worden en was men verplicht binnen het jaar te beginnen bouwen. Men mocht slechts één vierde van het perceel bebouwen. De maximale bouwhoogte was tien meter met een maximum van drie verdiepingen. De gevels moesten uiterst sober zijn en voor het parement waren enkel handgevormde baksteen en natuursteenplaten toegelaten. Bepoelstering was,

ook voor de achtergevels, uit den boze. Deze reglementen werden opgenomen in de overdrachtscontracten die per perceel werden opgemaakt. Ze zijn echter nooit vastgesteld door de gemeenteraad. Ze waren dan ook moeilijk afdwingbaar en bovendien soms nogal vaag. De kleur van de te gebruiken baksteen wordt bijvoorbeeld niet omschreven.

Hoewel de stad de gronden aan vrij lage prijzen verkocht, kwam de stadsuitbreiding moeilijk op gang. Er werd dan ook steeds soepeler omgegaan met de reglementen en er werden afwijkingen toegestaan om zoveel mogelijk grond te verkopen en de bewoners tevreden te stellen. Er werd hoger gebouwd dan tien meter en vrij snel verscheen de eerste hoogbouw. Er ontstonden afwijkende dakvormen, de hoogte van de kroonlijsten werd onregelmatig en de ornamentiek aan de voorgevel vrijer. Ook het verbod op commerciële inrichtingen werd met de voeten getreden. Het hele gebied werd opgedeeld in smalle percelen voor stedelijke rijwoningen waardoor het aanwezige groen sneuvelde. Wanneer ze hun ideaal verloren zagen gaan, tekenden verschillende eigenaars en architecten officieel protest aan.

Vandaag is het oorspronkelijk stratenpatroon bewaard, maar van de geplande open bebouwing is weinig gerealiseerd. Rijwoningen bepalen het straatbeeld van de tentoonstellingswijk. Enkel op een aantal

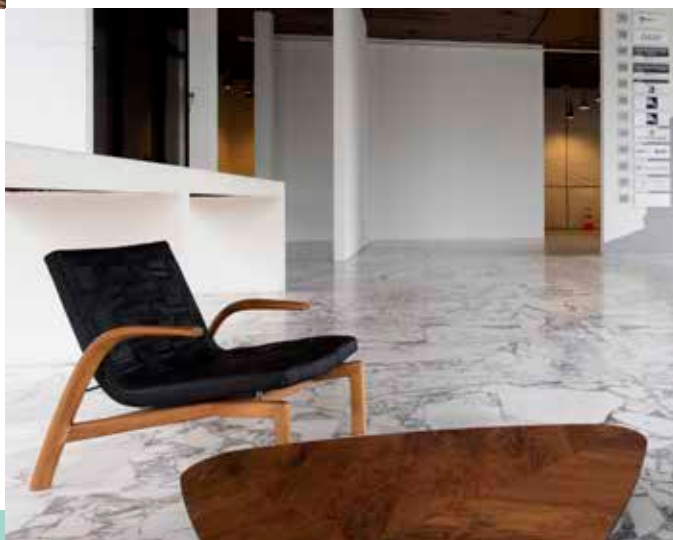

hoeken of deel uitmakend van een architecturaal ensemble komt half open bebouwing voor. Daarnaast is op een aantal plaatsen, bijvoorbeeld in delen van de Volhardingstraat en de Onafhankelijkheidslaan, terugwijkend van de rooilijn gebouwd waardoor een groene voortuinstrook ontstaat. Deze rijwoningen waren niet allemaal eengezinswoningen. Overal verschenen woningen die voorzien waren van één of meer appartementjes, die afzonderlijk verhuurd konden worden. Deze opbrengsteigendommen werden in de jaren 1930 een beleggingsobject van de burgerij en moesten oplossing bieden voor de hoge woningnood

waar de stad mee te kampen had. Ook appartementsgebouwen deden hun intrede.

Een aantal vooruitstrevende architecten probeerden een antwoord te bieden op de verkavelingsdrang van de stad. Geo Brosens, Eduard Van Steenberghe en Paul Smekens trachtten de verkaveling in kleine percelen te counteren door wooncomplexen, bestaande uit verschillende woningen, op te richten om zo tot een waardevoller geheel te komen. Vooral **het complex van zes woningen naar een ontwerp van Van Steenberghe** was exemplarisch. De opdrachtgevers waren enkele bevriende intellectuelen. Het geheel werd opgetrokken rondom een gemeenschappelijke binnentuin, met behoud van een aantal bestaande bomen. Hiermee werd een alternatief geboden voor de traditionele stadswoning en werd ingegaan tegen de systematische verkaveling in smalle, diepe percelen. Daarnaast werden in

de wijk een aantal mooie voorbeelden van modernistische architectuur opgetrokken door gerenommeerde architecten als Léon Stynen, Huib Hoste, Nachman Kaplansky, Jan Jacobs en René Groseman.

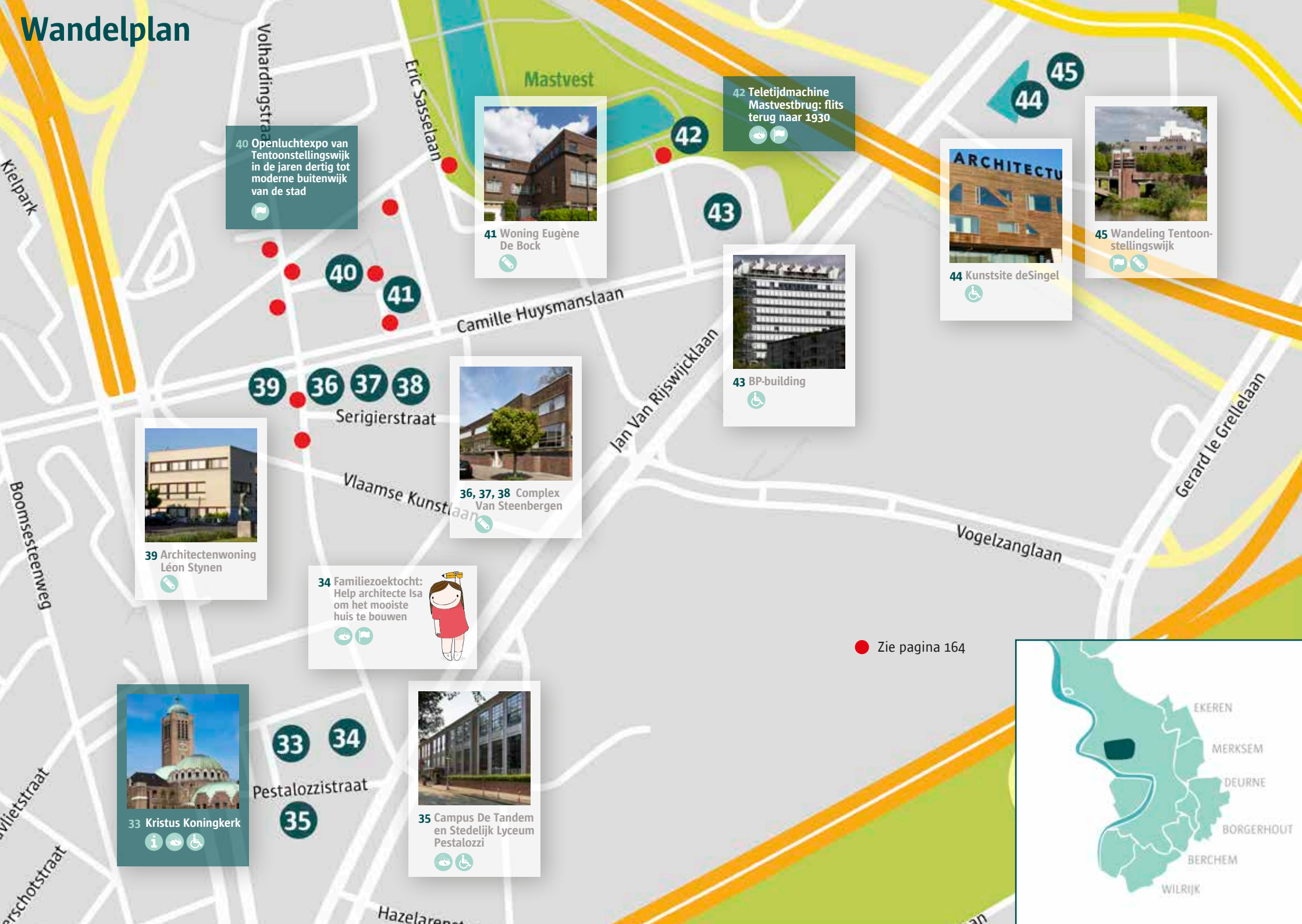
Modernisme versus de bestaande burgerlijke architectuur, geen evidente overgang

De overgang naar een eigentijdse, sobere architectuur verliep moeizaam in Antwerpen. De architecten hadden af te rekenen met onwettige en behoudsgezinde reacties bij opdrachtgevers en administratie. Er waren weinig 'zuiver modernistische' architecten actief. Het merendeel van de architecten meende dat de moderniteit vertaald kon worden in een traditionele baksteenarchitectuur. Hun werk werd sterk beïnvloed door het werk van de Nederlandse architect Willem Dudok. Deze vormgeving vloeiende enerzijds voort uit de restricties in het bouwreglement, maar had anderzijds ook te maken met een grotere vertrouwdheid met dit traditioneel bouw materiaal. Van Le Corbusier werden onder meer de bandramen en de vrije plattegrond en gevelindeling overgenomen evenals secundaire vormkenmerken als het patrijspootraam en stalen borstweringen. De herwaardering van de streekeigen baksteenarchitectuur binnen de moderne functionele vormgeving was het meest typische

aspect van de Antwerpse interbellumarchitectuur.

Door de crisis van de jaren 1930 was de Tentoonstellingswijk bij het begin van de Tweede Wereldoorlog nog niet volgebouwd. Dit veranderde door de woningnood na de Tweede Wereldoorlog. Vooral in de jaren 1950 en 1960 was er een grote bouwactiviteit in het gebied. De bebouwing uit deze periode verleende een belangrijke bijdrage aan het beeld van de wijk van vandaag. Dankzij de bouwvoorschriften heerste er een zekere homogeniteit tussen de verschillende bouwperiodes. Deze naoorlogse projecten werden over het algemeen gekenmerkt door een traditioneler stijl voor woningen en appartementen. Ondanks de weinig stimulerende context kwamen er toch een aantal bijzondere woningen tot stand zoals woning de Schampheleire naar ontwerp van Van Steenberghe in de Kolonielaan en de realisaties van Marc Appel. Ook de naoorlogse hoogbouw bleef beeldbepalend voor de wijk. In het zuiden van de wijk werd in 1960 de **BP-building** gebouwd, terwijl in de noordelijke rand door 'de Goede Woning' torens voor sociale huisvesting werden gerealiseerd.

Wandelplan

40 Openluchtexpo van Tentoonstellingswijk in de jaren dertig tot moderne buitenwijk van de stad

41 Woning Eugène De Bock

42 Teletijdmachine Mastvestbrug: flits terug naar 1930

44 Kunstsit deSingel

45 Wandeling Tentoonstellingswijk

43 BP-building

39 Architectenwoning Léon Stynen

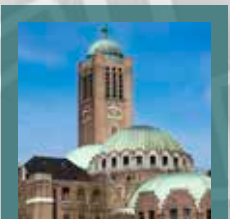

36, 37, 38 Complex Van Steenberghe

34 Familiezoektocht: Help architecte Isa om het mooiste huis te bouwen

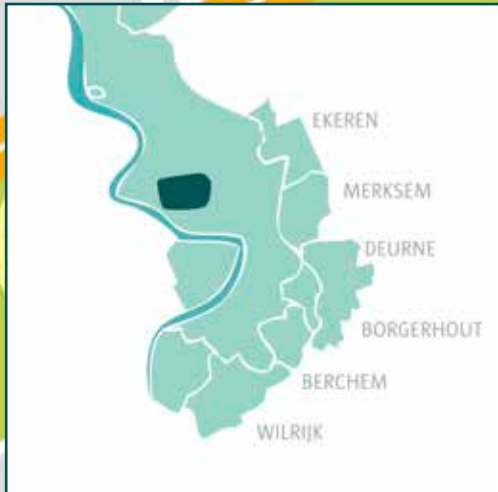
● Zie pagina 164

33 Kristus Koningkerk

35 Campus De Tandem en Stedelijk Lyceum Pestalozzi

33 Kristus Koningkerk

Ingang Jan De Voslei, 2020 Deurne

Open: van 10 tot 10.45 uur en van 12 tot 18 uur

Rondleiding Glasramen: om 14, 15 en 16 uur. Duur 30 minuten. Groepen 25 personen.

Kom tijdens deze rondleiding meer te weten over de merkwaardige collectie glas-in-loodramen van onder meer de bekende glaskunstenaar Eugene Yoors.

Rondleiding Bezoek aan Klaisorgel: om 14.30, 15.30 en 16.30 uur.

Duur 30 minuten. Groepen 25 personen.

Hier vind je het grootste elektropneumatische Klaisorgel. Het heeft meer dan 5500 pijpen en is gebouwd naar aanleiding van de wereltentoonstelling. Hoor er alles over tijdens één van de rondleidingen. Het orgel is enkel te bezoeken via een steile wenteltrap.

Beide rondleidingen kunnen afzonderlijk of in combinatie geboekt worden. Inschrijven kan via 03 22 11 333.

Kom mee een orgel bouwen: voor kinderen van 6 tot 14 jaar.

De kinderen kunnen de werking van een orgel leren kennen door middel van een 'doe-orgel'. Dit bestaat uit een koffer met de onderdelen van een ambachtelijk pijporgel. Kom dit orgel, onder begeleiding, in elkaar zetten. Zo ontdek je al doende hoe klanken en tonen geproduceerd kunnen worden via toetsen, lucht en orgelpijpen.

Tentoonstelling: Kerkelijke gewaden en attributen.

Tentoonstelling en video: De Werelttentoonstelling van 1930 en interbellumarchitectuur.

Website: www.kristus-koning.be; www.kristus-koning.org

Toen men het programma voor de wereldtentoonstelling van 1930 uitwerkte, besloot het uitvoerend comité om naast een internationale, koloniale en maritieme expositie ook een retrospectieve te wijden aan de oude Vlaamse kunst. Het ontlene van kostbare kunstwerken van onder andere Rubens, Van Dijk, Memling en de gebroeders van Eyck uit binnen- en buitenlandse collecties vroeg om bijzondere veiligheidsvoorzieningen. Hieraan werd tegemoet gekomen met de oprichting van twee duurzame gebouwen: de voormalige oefenschool - normaalschool - en een kerk. Nadien zouden de gebouwen bewaard blijven als voorzieningen voor de woonwijk die hier na afloop van de wereldtentoonstelling zou worden uitgebouwd. Door haar specifiek materiaalgebruik, de hoge campanile* en de ligging aan de ingang, was de kerk een opvallend gebouw op de expositie.

Ontwerper van de kerk was Jos Smolderen, hoofdarchitect van de wereldtentoonstelling. Het gebouw werd in een recordtempo van twee jaar opgericht. De fundering bestaat uit 32 Frankipalen, de dragende constructie is in gewapend beton. Deze werd langs buiten bekleed met gevelmetselwerk uit Boomse Klinkaart en blauwe hardsteen. In het interieur werd gele baksteen uit Nieuwpoort gebruikt voor de muren en zwarte en rode marmer uit Mazy voor de vloer.

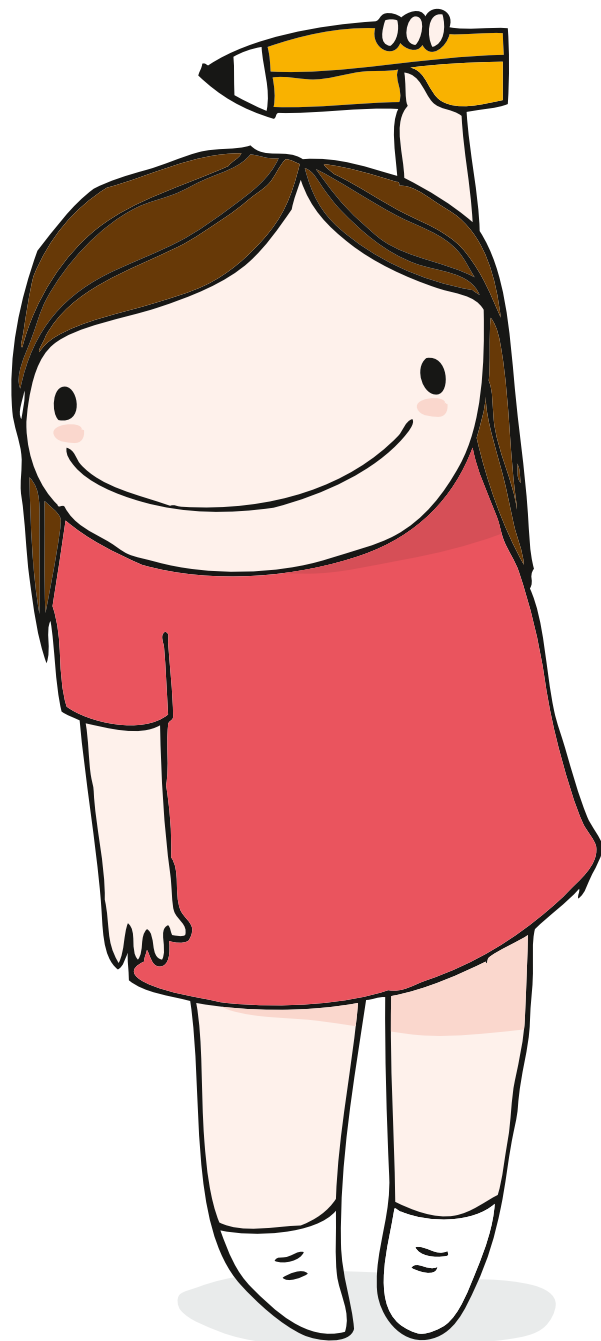
Het gebouw komt massief over door het gebruik van talrijke steunberen, smalle ramen, koepels en de toren met schaarse openingen. Het geheel is een combinatie van Romaanse, art deco, neobyzantijnse en moderne elementen. Het type van de kruisbasiliek, evenals de vormgeving van het voorportaal sluiten aan bij de Romaanse traditie, terwijl de koepels op tamboer kenmerkend zijn voor de Byzantijnse bouwkunst. Het gebruik van rode baksteen is een moderne ingreep geïnspireerd op het werk van Berlage en de oorspronkelijke toren vertoonde art deco-elementen die verwijzen naar de Heilig Hartbasiliek in Koekelberg en Westminster Cathedral.

De kerk kreeg een rijke meubilering. Op het doksaal werd een elektro-pneumatisch orgel opgesteld dat gebouwd werd door de firma Johannes Klais uit Bonn. Het heeft nagenoeg 5500 pijpen waarvan de grootste een lengte hebben van acht meter. Naast dit orgel bezit de kerk nog talloze prachtige kunstwerken waaronder de mooie kruisweg in witte steen (1929) van beeldhouwer De Roeck, de in koper gedreven godslamp, het Kristus Koningbeeld met H. Hart, het OLV-beeld met kind in brons en de mooie lichtarmaturen in het koor. Ook de indrukwekkende verzameling loodglasramen maakt de kerk vermaard. Ze zijn uitgewerkt volgens een iconografisch programma van kanunnik Croegaert. Centraal thema was de verheerlijking van Christus' koningschap. Ze werden

vernield in 1944-1945 en werden hersteld door het atelier Calders en Armand Calders naar het ontwerp van onder andere E. Yoors.

In 1968 teisterde een brand de zolder van het sacristiegebouw. De kerktoeren was aanvankelijk voorzien van een ruimte voor een beiaard, maar die kwam er nooit. Aangezien het metselwerk en het beton van deze ruimte in zeer slechte staat verkeerden, was een restauratie noodzakelijk. Tijdens deze werken werd de beiaardruimte afgebroken zodat na de voltooiing van de werken in oktober 1975 de toren nagenoeg tien meter lager is dan oorspronkelijk. Recent werden de daken en de koepels van het interieur gerestaureerd.

34 Familiezoektocht: Help architecte Isa om het mooiste huis te bouwen (start aan de Kristus Koningkerk)

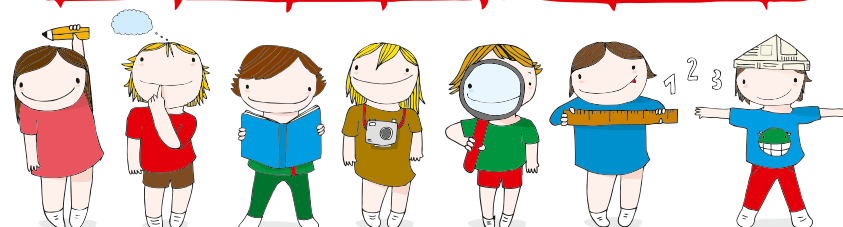

Isa, Billie en Lou zijn de hoofdfiguren van de familiezoektocht. Billie en Lou zijn een jong koppel en ze willen een huis bouwen. Dit kunnen ze niet alleen en daarom roepen ze de hulp van Isa in. Zij is architecte. Isa tekent een huis, maar ze heeft veel vragen. Kies ik een rood huis of een geel, een groot of een klein, een rond raam of een vierkant? De kinderen kunnen Isa helpen door opdrachtjes tijdens de wandeling op te lossen.

De familiezoektocht gaat langs de meest merkwaardige woningen en gebouwen die eigen zijn aan de Tentoonstellingswijk. Aan de hand van fotozoektochten, bouwopdrachten en raadsels leren kinderen de typerende architectuur van de wijk spelenderwijs kennen.

Haal het zoektochtboekje op 11 september aan de Kristus Koningkerk op of download dit vooraf op www.openmonumentendag.be.

SPEUR MEE OP OPEN MONUMENTENDAG

35 Campus De Tandem en Stedelijk Lyceum Pestalozzi

Pestalozzistraat 5, 2020 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Rondleidingen: elk half uur start een rondleiding. Duur 30 minuten.

Groepen van 25 personen. Inschrijven is niet nodig.

Wat kan je bekijken? Het historisch gedeelte.

Website: www.stedelijkonderwijs.be/stedelijklyceumpestalozzi

Website: www.stedelijkonderwijs.be/detandem

CSI De Pest: Na de zomervakantie was Orak, de lievelingsgoudvis van het biologielokaal, plots verdwenen. Het team van CSI De Pest trekt op onderzoek uit! Samen met hen doe je een aantal proeven om te achterhalen welke verdachte de misdaad heeft gepleegd. Het CSI-team start om 14, 15, 16 en 17 uur. Duur 30 minuten.

De school aan de Pestalozzistraat is net als de Kristus Koningkerk en de bruggen over de Mastvest een relict van de wereldtentoonstelling van 1930. Het was het paviljoen van de Vlaamse Kunst. Net als bij de kerk was het vanaf het begin de bedoeling om het gebouw na de wereldtentoonstelling een nieuwe functie te geven in de wijk: een lagere jongens- en meisjesschool. Daarom werd het complex in duurzame materialen opgetrokken. Het skelet is van gewapend beton. Het gevelparement* bestaat uit gele Belvédère baksteen. De omlijsting van de oorspronkelijk stalen vensters in de straatgevels werd uitgewerkt in blauwe hardsteen, die van de koergevels in gebouchardeerd* beton.

De bouw werd bekostigd door het Antwerpse provincie- en stadsbestuur en het uitvoerend comité van de wereldtentoonstelling. Stadsbouwmeester Emiel Van Averbeke, André Fivez en Antoon de Mol tekenden de plannen. De vormgeving is geïnspireerd op de Nederlandse modernistische baksteenarchitectuur van Dudok. De vier vleugels van het complex zijn gegroepeerd rond een ruime binnenplaats. Het hoofgebouw bevindt zich aan de Pestalozzistraat. De twee daarop geplaatste zijvleugels verbinden het met een lagere vleugel achteraan. De monumentale ingang op het gelijkvloers werd speciaal voor de expo ontworpen en wordt vandaag gebruikt voor bijeenkomsten, concerten en andere activiteiten.

Het paviljoen is opgebouwd uit balkvolumes met verspringende kroonlijsten. De raamindelingen en het materiaalgebruik verlevendigen de sobere architectuur, creëren horizontale en verticale accenten en benadrukken de verschillende volumes. De functionele binnenindeling bepaalt het uitzicht. In de gevels zijn de trapzalen en lokalen duidelijk te herkennen. Enkel de grote centrale hal is van ornamentiek voorzien. De marmeren vloer, het cassetteplafond* en de figuratieve brandglasramen dateren van de wereldtentoonstelling. Voor de rest is de decoratie louter functioneel: een ijzeren trapleuning afgewerkt met verchromde bollen, sierlijk gesmede deurklinken en de houders van de vlaggenmasten.

Na de wereldtentoonstelling werd in plaats van een lagere school een stedelijke normaal- en oefenschool in het gebouw ingericht. Het paviljoen werd verder afgewerkt en aangepast tot een modern schoolgebouw dat een overvloed aan ruimte en licht bood. De glazen overkapping van de binnenkoer werd weggehaald en het gedeeltelijk opengelaten betonskelet van de koergevels werd dichtgemetseld. Er moesten klaslokalen op het gelijkvloers en scheidingsmuren op de verdiepingen komen. In 1932 werd de school plechtig geopend. De ingangen van beide scholen situeren zich aan de uiteinden van de hoofdvleugel. De klaslokalen situeren zich voornamelijk in de zijvleugels. Op het gelijkvloers van de hoofdvleugel treft men de monumentale ingang van de wereldtentoonstelling aan met daarnaast de turn- en feestzaal. Op de eerste verdieping zijn het fysicaalokaal, tekenklassen, een gemeenschappelijke muziekklass en een bibliotheek ondergebracht. In de lagere zolderverdieping voorzagen men naaiateliers. Het sanitair bevindt zich in de lage gebouwen achteraan de speelplaats. De speelkoeren zijn voorzien van gaanderijen. Er is ook een kruidtuin en een pergola op ronde betonnen pijlers, die de speelplaats in twee verdeelt. Na de oorlog werden een aantal veranderingen doorgevoerd, die het open karakter van de gevels gedeeltelijk teniet doen: delen van de vensters werden dichtgemaakt en de hoge vensters van de trapzalen werden door glastegels vervangen.

Complex Van Steenberghe

Het Complex Van Steenberghe bestaat uit zes woningen waarvan er vandaag drie de deuren openstellen. De informatie die in de verschillende woningen wordt gegeven is grotendeels hetzelfde. Je kan je slechts voor één van deze drie rondleidingen inschrijven.

36 Woning Schmook

Volhardingstraat 70, 2020 Antwerpen

Rondleiding: om 13.30, 14.30, 15.30, 16.30 en 17.30 uur. Duur 25 minuten. Groepen van 10 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Graag 10 minuten voor de rondleiding start aanwezig zijn.

Wat kan je bekijken? Woonkamer met bibliotheek, eetkamer, terras en tuin.

37 Woning Van Hoof

Volhardingstraat 72, 2020 Antwerpen

Rondleiding: om 13.30, 14.30, 15.30, 16.30 en 17.30 uur. Duur 25 minuten. Groepen van 10 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Graag 10 minuten voor de rondleiding start aanwezig zijn.

Wat kan je bekijken? Inkom met glasraam, schoonverdiep met living, keuken, terras en tuin.

38 Woning Stappaerts

Volhardingstraat 74, 2020 Antwerpen

Rondleiding: om 13.30, 14.30, 15.30, 16.30 en 17.30 uur. Duur 25 minuten. Groepen van 10 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Graag 10 minuten voor de rondleiding start aanwezig zijn.

Wat kan je bekijken? Inkomhal op het gelijkvloers en woonkamer op de eerste verdieping.

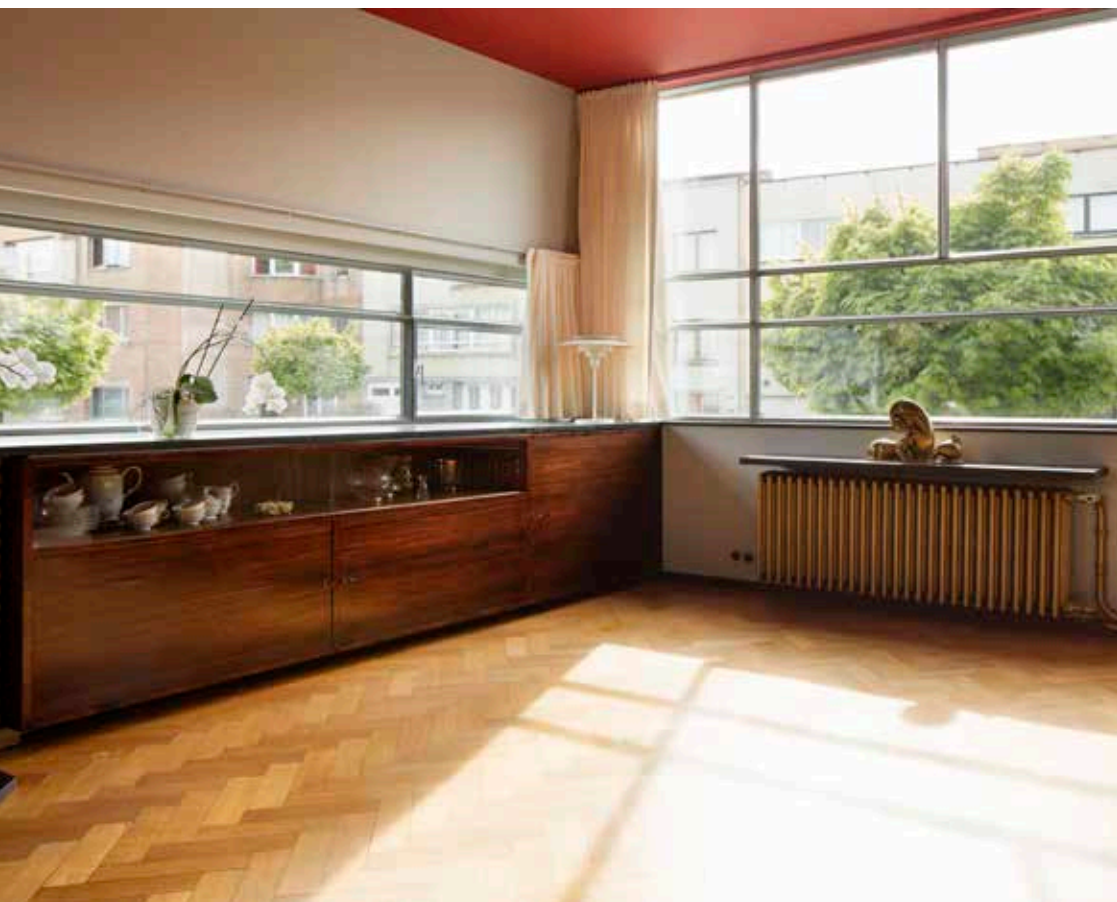

Op een perceel in de Volhardingstraat, tussen de Camille Huysmanslaan en de Serigierstraat, ontwierp Eduard van Steenberghe in 1932 dit complex van zes woningen in de Nieuwe Zakelijkheid. Het was de eerste realisatie op de vrijgekomen gronden van de wereldtentoonstelling van 1930. Het bestaat uit vier gekoppelde, bijna symmetrische woningen in de Volhardingstraat, door een laag muurtje verbonden met twee halfopen bebouwingen in de aangrenzende straten.

Het complex werd gerealiseerd rondom enkele prachtige bestaande beukenbomen. Om die te bewaren en de communicatie met de burens te stimuleren, creëerde Van Steenberghe een gemeenschappelijke binnentuin. Daarvoor verkreeg men, niet zonder discussie, een afwijking op de bouwreglementen die de oprichting van scheidingsmuren vereiste. Daar deze tuin oorspronkelijk geen afsluiting had nabij de Serigierstraat en de Camille Huysmanslaan, werd hij al snel gebruikt als sluipteg. Van Steenberghe vroeg al in 1933 toelating om afsluitpoortjes te plaatsen. Ook het idee van de gemeenschappelijke tuin transformeerde snel. De bewoners gingen lage haagjes planten om toch een zekere afbakening van het perceel te bewerkstelligen.

Initiatiefnemer voor het complex was Ger Schmook, historicus en voormalig directeur van de Stedelijke Bibliotheken van Antwerpen en het Letterenhuis. De percelen van de verkaveling waren dermate groot dat hij toelating vroeg zijn grond te mogen verdelen om er gekoppelde woningen op te richten. Hij zocht drie vrienden, intellectuelen uit de bedienden-, onderwijs- en bibliotheekwereld, om voor hun respectievelijke families een woning te realiseren. Ger Schmook, Bernard Stappaerts, Fons Van Hoof en John Breugelmans zetten hun schouders onder het project. Kort daarna werd het viertal uitgebreid met de families van Oscar Delaive en Oscar Leemans. Naast een sociaal aspect en esthetische voordelen was deze samenwerking uiteraard ook financieel interessant.

Het geheel werd ontworpen volgens de modernistische principes van lucht en licht. De constructie bestaat uit baksteen en gewapend beton. De lage sokkel in rode baksteen maakt een gesloten indruk. De bovenbouw in gele baksteen is ervan gescheiden door een band zwarte verglaasde bakstenen. De bovenbouw springt, met een unieke licht concave vorm, iets terug ten opzichte van de sokkel. In deze terugsprong worden bloembakken geplaatst, die de indruk wekken van een voortuintje. De stalen bandramen werden in een contrasterende groene kleur geschilderd. De speelse achterzijde met afwijkende volumes en verschillende terrassen contrasteert scherp tegen de strakke en uniforme voorzijde. Waar voor de achtergevels traditioneel goedkopere machinale steen werd gebruikt, paste Van Steenberghe ook hier een zelfde handgevormde gevelsteen toe.

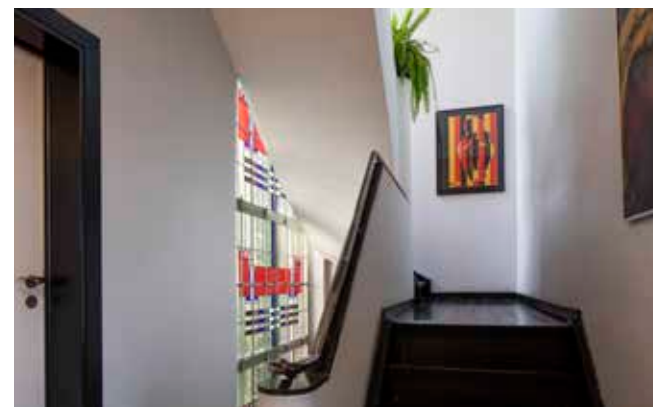

In de sokkel waren oorspronkelijk de dienstruimten ondergebracht zoals de was- en droogkamer, de stookplaats, het kolenkot en de provisiekamer. Verder bevonden zich op het gelijkvloers de inkom met vestiaire en trappenhal. De leefruimten zijn op de eerste verdieping: zitkamer, eetkamer en keuken. Door de sokkel laag te houden kon in de woonvertrekken met twee niveaus gewerkt worden. In deze hoger gelegen studio's kon de bewoner rustig lezen of studeren, terwijl het familiegebeuren zich afspeelde in de lager gelegen woon- en eetkamer. Aan de achterzijde van de woning waren ruime zomerterrassen voorzien met opvallende buisvormige balustrades, verwijzend naar de scheepvaart (pakketbootstijl). Ze

verbinden de keuken en de eetkamer met de tuin. Oorspronkelijk had dit terras de functie van solarium en kon het worden afgesloten met gordijnen. Op de bovenliggende verdieping van de woning bevinden zich de slaapvertrekken. Op enkele kleine ingrepen na bleef de indeling van deze woningen behouden.

Voor drie van de woningen in het complex, de huizen Breugelmans, Delaive en Schmook, ontwierp van Steenberg ook de hele binneninrichting en het meubilair. In de woning Schmook werd veel aandacht besteed aan de inrichting van de studio omdat de ruimte een belangrijke plaats innam in de beroepsactiviteit van Ger Schmook. Centraal stond een schrijftafel. Er rond werden een reeks bibliotheekkasten ontworpen. In de hoek stond een los meubel waarop boeken konden worden uitgesteld. Van Steenberg ontwierp voor deze woning ook de zithoek, de eetkamer, verlichting en enkele tapijten. De meubels waren vervaardigd uit eikenhout of multiplex met fineer van okoumé*. Daarvan werd enkel een wandkast en de bibliotheekkasten bewaard. Ook voor de overige huizen leverde Van Steenberg meubelontwerpen. Voor de trapkokers van drie woningen ontwierp hij de hoge glas-in-loodramen. Naast dit monumentaal glasraam bevindt zich in de badkamerdeur van enkele woningen ook een klein glas-in-loodraampje. Kenmerkend in de woonkamers zijn de schouwlijven uit baksteen met horizontale diepliggende voeg. In woning Stappaerts werden de wanden en het volledige plafond van de woonkamer en studio, naar ontwerp van Van Steenberg, bekleed met panelen van tropisch hout.

De eigenaars van deze drie woningen streven ernaar om hun pand in de oorspronkelijke staat te behouden en te restaureren. Zij gaan op zoek naar originele materialen en doen onderzoek om de oorspronkelijke kleurstelling van de woning te achterhalen.

An Vermoesen (°1973) werkte twintig jaar lang als zelfstandig architecte. Ze woont in een beschermde modernistische woning van architect Eduard Van Steenberghe in de Volhardingstraat, engageert zich in het wijkcomité van de Tentoonstellingswijk en schildert. Sinds kort werkt ze aan een nieuw grafisch project, waarbij ze de historische panden uit de wijk tekent met Indische inkt.

Wie door de Tentoonstellingswijk wandelt of fietst, voelt zich daar meteen thuis. De hele wijk straalt iets huiselijks uit, alsof alle deuren er voor je open staan en achter elke gevel een geurige kop koffie op je wacht. Het is een dorp in de stad, waar de stadsdrukke wel langsheen schimpt, maar niet helemaal in doordringt. Niets van die relatief groene luwte doet vermoeden dat deze plek van 4 april tot 4 november 1930 het bruisende brandpunt van de moderniteit was. Meer dan vijf miljoen mensen

bezochten toen de wereldtentoonstelling in Antwerpen. En vergis u niet: dat zorgt niet enkel voor grote infrastructuurwerken en de aanleg van straten en lanen. Een wereldtentoonstelling zindert ook op een andere manier na. Het verleent een plek het aura van het ultieme contemporaine, alsof de speerpunt van de geschiedenis er landde.

In de jaren na de wereldtentoonstelling wist de plek *the best and brightest of its time* aan te trekken.

Architecten gingen aan de slag met de nieuwste materialen, om volgens de laatste theoretische ontwikkelingen een modelwijk op te trekken. Het Bijzonder Plan van Aanleg dat de stad daarvoor uitschreef, vormde het richtinggevende kader. Het zou een uitgesproken residentiële wijk worden. Enkel in hoekpanden werd detailhandel toegestaan. Maar, ook bewoners van een historische wijk vol interbellumarchitectuur omarmden voor het doen van hun boodschappen het naoorlogse concept van het grootwarenhuis. De kruidenier op de hoek is uit het straatbeeld verdwenen, enkel een vereenzaamde bakker houdt stand.

Naast richtlijnen rond functionele invulling werd ook een duidelijk esthetisch kader vastgelegd. Het boegbeeld van de modernistische architectuur in België, Léon Stynen, kon zich daar zo goed in vinden dat hij zich begin jaren 1930 een perceel op de hoek van de Camille Huysmanslaan - de voormalige Kolonielaan - en de Volhardingstraat aanschafte. Aan een overbuurvrouw vertrouwde Stynen destijds toe dat hij die plek voor zijn woning uitkoos, om er zeker van te zijn dat hij altijd een goed uitzicht zou hebben, telkens wanneer zijn blik doorheen de ramen van zijn woning naar buiten zou glijden.

Vanuit zijn architectenwoning keek hij uit op de horizontale lijnen van het woningcomplex van architect Eduard Van Steenberghe. Al in 1932,

An Vermoesen

Geboortjaar: 1973

Link met de locatie: bewoonster complex Van Steenberghe en maakt tekeningen geïnspireerd op de Tentoonstellingswijk

Beroep: architect

Mijn tip: kans om een privaat bewoonde interbellumwoning met authentieke elementen te bezoeken

Tijdens Open Monumentendag ontdekt u An haar werk. (Woningcomplex Van Steenberghe)

vlak na de wereldtentoonstelling, lieten vier bevriende intellectuelen dit woningcomplex optrekken voor hun gezin. Achter het ensemble van vier woningen aan de straatzijde, staan ook nog twee achterliggende woningen verscholen. In het ontwerp is bijzonder veel aandacht voor licht, ruimte, openheid en lucht.

Wonen in erfgoed

Na een vriendelijke duw op de niet geheel lukraak gekozen bel van het woningcomplex, opent An Vermoesen het zware, logge, metalen luik van de garagepoort, waarvan de groene kleur verdacht dicht aanleunt bij het groene patina van geoxideerd

koper. 'Stoot je hoofd hier niet hé. Sommige plafonds zijn heel laag, anderen heel hoog', klinkt het ter begroeting. Maxx, een kranige yorkshire van bijna elf jaar, trippelt door een trappenhal mee naar de woonkamer.

Terwijl An koffie en cuberdons haalt in de keuken sijpelen de eerste indrukken van de leefomgeving binnen: hoge plafonds en uitzonderlijk brede deuren, met vlak naast de deurstijl een weggesneden stukje behang om kleurenonderzoek te doen.

Aan de muren hangt Panamarenko broederlijk zij aan zij met Pierre Alechinsky en in de tuin schittert een magnolia die nog een paar dagen nodig heeft om tot volle bloei te komen. Door het grote raam in de achtergevel lijkt het wel alsof hij midden in de kamer staat. Je kan hem haast ruiken. Het lijkt goed leven in de Tentoonstellingswijk.

An bevestigt dat volmondig. Ze groeide er op en kocht met haar man eerst een appartement in de Vlaamse Kunstlaan. Een aantal jaar en twee geboortes later verhuisde ze met het hele gezin naar dit huis in de Volhardingsstraat. An: 'Het pand was mooi onderhouden en er waren weinig of geen aanpassingen aan gedaan.' De vele originele elementen, zoals de deurklinken en de houten wandbe-

kleding in de woonkamer, geven het interieur een authentieke uitstraling. En – vermoedelijk niet geheel toevallig – draagt ook de keuze van de meubelen bij tot de authentieke sfeer: het retro design past perfect bij de architectuur, waardoor het geheel harmonieus aanvoelt.

Toch werden er onvermijdelijk ook toegevingen gedaan. 'Om de woning aan te passen aan de normen van het hedendaagse comfort kwam er een nieuwe badkamer en een

nieuwe keuken,' vertelt An. 'Daarvoor hebben we wel identiek dezelfde tegeltjes in gevlamd geel gebruikt. Na lang en veel zoeken op internet belandden we in een kleine gemeente tussen Brussel en Mechelen in het een magazijn van een stokoude man, die vanaf de jaren 1920 tot het einde van zijn carrière alle restjes en overschotjes van bouwmaterialen had bijgehouden. De familie wilde daar eigenlijk vanaf, dus hebben we meteen de hele partij opgekocht. Die deelden we met de burens. Zo konden we de échte, oorspronkelijke tegels gebruiken bij de renovatie van de keuken en kon de buurvrouw die gebruiken om haar terras te renoveren.'

An en haar man gaan duidelijk verder dan enkel een behoudsgezinde instelling: als het moet wringen ze zich in

vreemde bochten om de geest van het huis tevreden te houden. 'Het originele groen van de stalen ramen en buitendeuren, dat waarschijnlijk indruk van bronzen profielen moest opwekken, is bijvoorbeeld een bijzonder specifieke kleur. We hebben de verf speciaal laten maken.' Een nadeel wil An dat echter absoluut niet genoemd hebben: 'Soms is het - hoe zal ik het zeggen? - moeilijker om in een pand als dit te wonen.' De onvolkomenheden neemt ze er met veel liefde bij. Haar huis verruilen voor een ander, komt niet in haar op: 'De woning is al meer dan 80 jaar oud en wij zijn slechts de derde eigenaar. Mensen wonen hier graag. En ook zelf wil ik hier tot mijn laatste snik blijven.'

Hechte buurt

Wanneer de deurbel een verbaasde 'wie-kan-dat-nu-zijn' uitlokt, waaien er, nadat An zich naar de deur haastte, flarden van zinnen naar binnen, die te maken hebben met de activiteiten van het wijkcomité.

'Mijn buurvrouw Carla is al meer dan een decennium lang voorzitter. En daar mag ze trots op zijn, want met 540 aangesloten gezinnen zijn we het grootste wijkcomité van de stad.'

Er komt niet alleen onverwacht bezoek over de vloer, af en toe laat An ook georganiseerde rondleidingen toe. Een gids leidt de groep dan rond in het huis, toch ervaart ze dat niet als een inbreuk op haar persoonlijke levenssfeer: 'Vaak zijn het mensen die heel geïnteresseerd zijn, en die heel gerichte vragen stellen. Soms speelt de gids die mij door. Bijvoorbeeld wanneer mensen willen weten hoe het is om hier te wonen. Dat kan je natuurlijk niet in een boek over architectuurgeschiedenis lezen.' Af en toe krijgen An en haar man zelfs de vraag of het als decor gebruikt kan worden voor de opnames van een televisiereeks of een film. Daaruit blijkt dat er ook andere mensen zijn die het huis graag zien. 'Dat is leuk. Voor ons voelt het normaal en juist aan om de verantwoordelijkheid voor dit huis op te nemen en het in goede staat te bewaren. Maar als je daar dan een compliment over krijgt, dan doet dat deugd.'

'Ook wanneer ik op reis ga, kan ik het niet loslaten. En neen: het is niet obsessief. Maar het neigt er wel naartoe.'

Bij veel bewoners uit de wijk leeft diezelfde gezonde trots. En die trots had ook Léon Stynen al, toen hij in 1936 steen en been klaagde in het Franstalige

tijdschrift Bâtir, over 'Le Scandale de l'Avenue de la Colonie', omdat er een afwijking op de vastgelegde kroonlijsthoogte werd toegestaan. An spreekt met dezelfde combinatie van

'Mensen wonen graag in dit huis. En ook zelf wil ik hier tot mijn laatste snik blijven.'

bevlogenheid én bezorgdheid over panden 'waar aan wordt *gepoterd**'. Zelf vindt ze dat haar fascinatie voor het modernistische bouwen op een gezonde manier uit de hand loopt: 'Ook wanneer ik op reis ga, kan ik het niet loslaten. De city-trips die ik maakt staan vaak in het teken van interbellumarchitectuur. En neen: het is niet obsessief. Maar het neigt er wel naartoe.'

Artistiek project

Terwijl An het tijdschrift weer opbergt, verschijnt er ook iets anders in

beeld: grote tekeningen van bekende panden uit de wijk. De lijnvoering doet denken aan oude architectuurschetsen en door de geportretteerde gebouwen wekt het werk een retro indruk. Maar te oordelen aan de wagens die in straten geparkeerd staan, moeten de schetsen recent gemaakt zijn. 'Sinds november vorig jaar werk ik aan een nieuw artistiek project', vertelt An. 'Ik ga met mijn fototoestel op pad in de wijk en maak beelden van panden die me aanspreken. Daarna teken ik ze thuis met Indische inkt. De tekening scan ik in, en soms werk ik ze nog bij met gespecialiseerde software.' Op haar telefoon gaat

ze op zoek naar de beelden, scrolt daarbij eerst voorbij ander artistiek werk – van kleurrijke schilderijen tot sobere zwart-wittekeningen – en toont dan een tiental tekeningen van panden in de wijk. Haar favoriet? 'Mijn eigen huis natuurlijk!'

39 Architectenwoning Léon Stynen

Camille Huysmanslaan 85, 2020 Antwerpen

Rondleidingen: om 14, 14.30, 15, 15.30, 16, 16.30, 17 en 17.30 uur. Duur 20 minuten. Groepen van 8 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Graag 10 minuten voor de rondleiding start aanwezig zijn. Deze rondleidingen worden aangeboden door Visit Antwerpen.

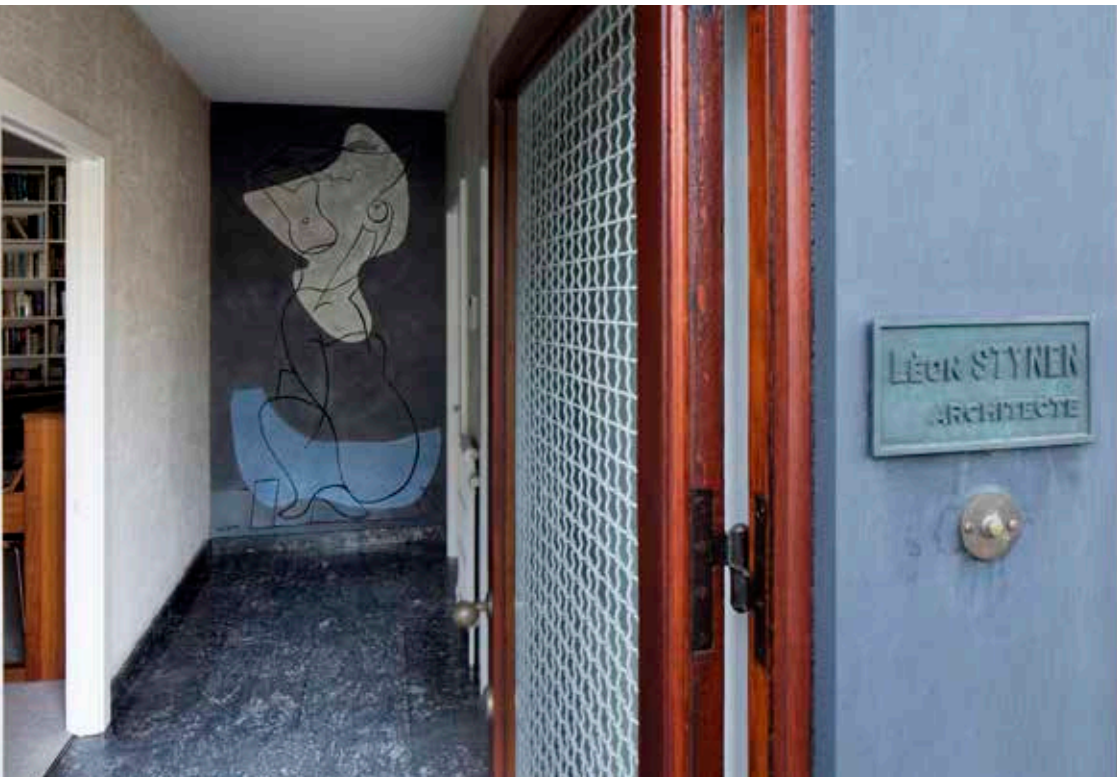
Wat kan je bekijken? Gelijkvloerse en eerste verdieping.

Nadat Léon Stynen op de wereldtentoonstelling een aantal paviljoenen had gerealiseerd, kocht hij hier in 1932 een hoekperceel voor het oprichten van zijn eigen woonhuis met atelier. Het complex vormt een architecturaal geheel met de woning ernaast, die Stynen voor de familie Verheyen oprichtte. Omwille van de bouwvoorschriften werden de gevels opgetrokken in een combinatie van bak- en natuursteen. Uit financiële overwegingen werd gekozen voor een staalskelet in plaats van een betonnen constructie, dat een vrijere plan- en gevelindeling toelaat. De oostelijke gevel is open en bestaat bijna helemaal uit raampartijen. De noordgevel daarentegen maakt een erg gesloten indruk. Aan de zuidzijde werd een garage toegevoegd met erboven een terras, palend aan het woongedeelte.

Op het gelijkvloers bevonden zich de werkvertrekken met ingang langs de Volhardingstraat. In de hal bracht René Guiette in 1937 een wandschildering aan. Links van de gang ligt de tekenzaal. In de jaren 1960 werd deze ruimte versmald voor de uitbreiding van de garage en verbouwd tot conciërgewoning. Rechts lag een kleine ontvangstkamer met ingebouwde kast gefineerd met Franse notelaar. Een glazen schuifpui zorgt voor een verbinding met de hal van het privégedeelte, die een afzonderlijke toegang heeft via de Camille Huysmanslaan. De centrale spiltrap leidt naar de woonvertrekken op de eerste verdieping.

De keuken is van het merk CUBEX. Onder deze naam werden vanaf de jaren 1930 de eerste gestandaardiseerde keukens, naar ontwerp van

L.H. De Koninck, door de firma Van de Ven op de markt gebracht. De leefruimte is langs drie zijden voorzien van grote raampartijen. Om de lichtinval niet te belemmeren werden de radiatoren haaks geplaatst. Oorspronkelijk waren de wanden bekleed met gele jute. Later werd deze vervangen door een olieverfschildering, die vervolgens werd getamponneerd om een zijdeglans te bekomen. De wanden van de eethoek waren donkerbruin en de lange wand was lichtblauw, een kleurstelling die doorheen de jaren behouden bleef. Op de vloer liggen eiken vloerdelen. Verder bevinden zich in de ruimte een aantal ingebouwde meubelen. Bij de eethoek is dat een buffet met erboven een doorgeefluik. Dit meubel is evenals de bibliotheekkasten uitgevoerd in limbahout* gefineerd met Franse notelaar. Boven de bibliotheek en boven de radiatoren zijn platen in travertijn* aangebracht. De grote spiegel is een latere toevoeging en moesten de ruimte visueel vergroten.

De slaapvertrekken op de tweede verdieping zijn op het oosten gericht. Oorspronkelijk waren er vier slaapkamers, een badkamer en een toilet. Ook hier werden in de jaren 1960 verbouwingen uitgevoerd. Dit kon, dankzij het staalskelet zonder constructieve problemen. De ouderslaapkamer werd vergroot en van ingebouwde kasten voorzien. Er bleef een tweede kleinere slaapkamer en een gastenkamer met eigen badkamer. In de bijna zestig jaar dat Stynen hier woonde, heeft hij het huis regelmatig aangepast aan de behoeften en modes van het moment. Afgezien van het vernieuwen van de badkamers en het terugbrengen van de conciërgewoning tot één ruimte werden er bij de restauratie geen structurele veranderingen doorgevoerd.

40 Openluchtexpo: van Tentoonstellingswijk in de jaren dertig tot moderne buitenwijk van de stad

In de jaren dertig streken exotische paviljoenen neer voor de wereldtentoonstelling. Hier en daar zijn er nog stille getuigen van. Daarna werden de paviljoenen afgebroken en maakten ze plaats voor moderne stadsuitbreiding, een speeltuin voor toonaangevende architecten. Waar stonden die paviljoenen van de expo? Wat was er te zien? Waarom werden ze afgebroken? Hoe was het om te wonen in een modern huis met strakke ramen en een nieuw idee over waar de keuken precies moest liggen? Hoe beleefden de bewoners een woning waar plots ook een garagepoort in stond om de blitse auto te parkeren? Herbeleef de jaren twintig en dertig in de Tentoonstellingswijk van Antwerpen langs de openluchtexpo. Tien punten in de wijk brengen je terug naar de tijd van toen met oude plannen, ontwerptekeningen, historische en recente foto's. Op pagina 136-137 vind je een handig plannetje dat je vlot van het ene naar het andere punt loodst.

- Dankzij het handige plan op pagina 136-137 mis je geen enkele plek. De rode stippen duiden de locaties aan.

41 Woning Eugène De Bock

Van Varickstraat 4, 2020 Antwerpen

Rondleidingen: om 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 en 17 uur. Duur 40 minuten. Groepen van 6 personen. Enkel na inschrijving via 03 22 11 333. Graag 10 minuten voor de rondleiding start aanwezig zijn.

Wat kan je bekijken? Gelijkvloers, trapzaal, atelier op de 2de verdieping.

Website: www.hendrikvandenbossche.be

Eduard Van Steenberghe bouwde deze woning in 1941 voor Eugène De Bock (1889-1981). De Bock was uitgever, promotor van het boek in Vlaanderen en de Nederlandse taal en actief in de Vlaamse Beweging. In 1934-35 had Van Steenberghe reeds met De Bock samengewerkt voor het ontwerp van diens vakantiewoning in Heide-Kalmthout. De modernistische woning in de Van Varickstraat werd opgericht op een groot perceel. Het plan bestaat uit een L-vormig plan en drie bouwlagen. Door de inplanting bijna tegen de achterzijde van het perceel ligt de nadruk op de voortuin. De woning werd opgetrokken in een betonskelet en bekleed met baksteen. Op het gelijkvloers is dat een gele glazuursteen in tegelverband, op de eerste verdieping een donkere Boomse klampsteen in Vlaams verband. De tweede verdieping werd als een mansardedak uitgewerkt met een decoratieve band afwisselend in tegel- en Vlaams verband gemetste bakstenen.

Door het spel van open en gesloten vormen is er bijzondere aandacht voor de relatie tussen binnen en buiten. In tegenstelling tot de donkere indruk van de buitenkant is binnen alles lichtig en licht. De afgeronde hoeken van de binnenmuren zorgen voor een zachte sfeer doordat het licht nergens op een scherpe manier wordt afgelijnd. Er is een nauwe relatie tussen de woning, de tuin en het aanpalend park. De ramen van de voorbouw op het gelijkvloers lopen door over de hoek en steken uit de gevel. Ook kan men vanuit de living rechtstreeks in de tuin. De gesloten zijgevel op de eerste verdieping contrasteert met het opengewerkt gelijkvloers. Op het blinde vlak bevindt zich een betonnen sokkel met een sobere stenen sculptuur van Adriaan Mertens van Nele, de vrouw van Tjil Uilenspiegel. Het bandraam op de bovenste verdieping biedt opnieuw zicht op het Rockoxplein. Ook het overdekt terras dat zich op de tweede verdieping van de zijvleugel bevond, bood zicht op de omgeving. Het werd dichtgemaakt om dienst te doen als bijkomende kamer.

Van Steenberghe maakte ook de ontwerpen voor het interieur. Zo wordt de traphal verlicht door een langgerekt verticaal venster over twee verdiepingen in glas-in-lood. Het stelt een doorsnede van het universum voor met bovenaan de zon en de sterren, daaronder de lucht met vogels, nog lager de bomen en planten om onderaan over te gaan in de zee met vissen, waterplanten en diepzeecreaturen. Ter hoogte van de bordessen werden voor de ramen metalen borstweringen aangebracht. Verder zijn er hoge houten lambriseringen, wandhoge bibliotheekkasten en decoratieve bakstenen schouwmantels met kachels. Wellicht had Van Steenberghe ook losse meubels voorzien.

42 Teletijdmachine Mastvestbrug: flits terug naar 1930

In de jaren dertig liep je van de Mastvestbrug in de wondere wereld van de werelddtentoonstelling. Vandaag brengt deze iconische brug je opnieuw naar de tijd van weleer.

Flits terug in de tijd

Oldtimer-liefhebbers laten je kennis maken met automobielen en motocycten die rondreden in het Interbellum, dat is de periode tussen de twee wereldoorlogen.

Herken jij de dansers van Dansstudio Arabesque? Ze zijn gekleed in kostuums uit de jaren 1930 en hangen rond op de brug. Om 14 en 16 uur doen ze leuke dansperformances geïnspireerd op onder andere de lindy hop, balboa en shag, dansen uit deze periode.

Wil je graag zelf eens dansen alsof het 1930 is? Doe dan om 13 of 15 uur mee met de workshop tapdans onder leiding van Dansstudio Arabesque.

Ben je benieuwd welke spelletjes jouw overgrootvader en – moeder 85 jaar geleden speelden?

Kom naar de speeltuin en bikkkel, hinkel, knikker, rekker, ... met de animatoren van de Jeugddienst alsof je een kind in 1930 bent.

43 BP-building

Jan Van Rijswijcklaan 162, 2020 Antwerpen

Open: van 11 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? Hal en gelijkvloerse verdieping.

In 1960 gaf het BP-concern aan Léon Stynen de opdracht een kantoorgebouw te ontwerpen waarin alle Antwerpse personeelsleden konden worden ondergebracht. Hij deed dit in samenwerking met Paul De Meyer en Joseph Reusens. Het vrijstaande complex werd opgetrokken in een groene omgeving op de kruising van de Camile Huysmans- en Jan Van Rijswijcklaan, toen de belangrijkste invalsweg vanuit Brussel. De stedenbouwkundige context en de verkeerssituatie wijzigden kort na de voltooiing van het gebouw met de aanleg van de Ring en de Singel op de plaats van de Brialmontomwalling.

Het complex is opmerkelijk omwille van zijn innovatief constructieprincipe. In de 57 meter hoge centrale kern van gewapend beton werden de liften, trappen, het sanitair, de lucht- en ventilatiekokers opgenomen. Bovenop deze centrale kooi werden twee 55 meter lange hoofdbalken aangebracht waarboven nog eens negen dwarsbalken werden geplaatst. Ze zijn achttien meter lang en steken langs elke kant zes meter uit. Aan de uiteinden zijn 22 platte, zachte stalen kabels van zeven bij zestien centimeter vastgemaakt. Daaraan werden de verdiepingsvloeren en de gevels van het complex opgehangen.

De constructie steunt op het technisch principe van de scheiding van de druk- en trekkrachten. De eerste worden afgeleid naar de centrale kern, de tweede worden opgevangen door de stalen kabels. Het gebouw was de eerste Europese realisatie van een ophangstelsel met niet dragende gevelwanden. Toch was de techniek niet nieuw. Hij werd reeds in 1927 ontwikkeld door de Duitse architecten Heinz en Bodo Rash. Het project werd bekroond met de architectuurprijs van de *Société Belge des Urbanistes et Architectes modernistes*.

Door het toepassen van de techniek van de hangconstructie zijn kolommen en steunpunten overbodig geworden. Het grote gebouw komt daardoor licht en transparant over. Het raamwerk van de gordijngewel is uitgevoerd in hout. Tussen de ramen en de borstwering bevindt zich een smalle loopstrook. Aan de oost-, zuid- en westgevel is een zonnewering van kunststoflamellen aangebracht. Aanvankelijk zou op het gelijkvloers, aansluitend bij de inkompartij een conferentiezaal ingericht worden. Deze zou dwars op het grondplan van de bovenbouw worden ingeplant. Enkel de inkompartij werd gerealiseerd. Aangezien ze oorspronkelijk ook bedoeld was als opvangruimte voor de bezoekers van de conferentiezaal lijkt ze enigszins overgedimensioneerd.

In de massieve sokkel bevindt zich de toegang- en ontvangsthal, rijk uitgevoerd in marmer. Op de verdiepingen zijn de kantoren. Rond de centrale kern bevond zich een omlopende gang. De kantoren waren aan de gevelzijde

gesitueerd. Voor de kantoorindeling werd gebruik gemaakt van verplaatsbare, met hout beklede wanden met glas in de bovenlichten. Het kantoormeubilair was in eigentijds design. Het ontwerp was van Claude Blondel, Raymond Van Loo en industrial designer Camus, in samenwerking met de Kortrijkse Kunstwerkstede Gebroeders De Coene. Van de oorspronkelijke kantoorinrichting bleef niets bewaard. Op de bovenste verdiepingen bevonden zich het personeelsrestaurant, een club voor de directie en één voor het personeel, omringd door ruime dakterrassen.

De gevel van het complex werd in 2015-2016 gerestaureerd.

44 Kunstsit deSingel

Desguinlei 25, 2018 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Rondleidingen: om 10, 12, 14 en 16 uur. Duur 90 minuten. Groepen van 20 personen. Enkel na inschrijving via 03 248 28 28 of tickets@desingel.be.

Website: www.desingel.be

In 1958 kreeg Léon Stynen de vraag om in de groene omgeving van de Brialmontomwalling een nieuw Koninklijk Vlaams Muziekconservatorium te bouwen. Het gebouw was onderdeel van een grootschalig stedenbouwkundig ontwerp dat bestond uit verschillende torens ingeplant en geïntegreerd in een groene omgeving. Door de aanleg van de ring, de spoorlijn en het zwembad werd een deel van het landschap opgeofferd waardoor het evenwicht tussen natuur en architectuur verloren ging. Van Stynens stedenbouwkundig project werden enkel deSingel, de BP-building aan de Jan Van Rijswijcklaan en het Crest hotel (nu Crowne Plaza) gerealiseerd.

Het huidige Singelcomplex werd in verschillende fasen gerealiseerd. De eerste steen werd gelegd in 1964 voor de realisatie van de laagbouw. De gelijkvloerse verdieping werd zoveel mogelijk vrij gehouden. Een brede trap met zachte helling leidt naar de lokalen op de eerste verdieping. Deze zijn geschikt rondom twee binnentuinen en vormen een onvolledige achtvorm. De scheiding tussen de klassen en de gang werd uitgevoerd met akoestische wanden of ingemaakte kasten. Doordat ze hoger zijn opgetrokken dan de gang valt er natuurlijk licht binnen. Door het vele glas heeft het gebouw een grote transparantie tussen de verschillende onderdelen en naar de binnentuin.

De tweede fase, opgeleverd in 1980, omvatte de bouw van twee zalen en opname- en uitzendstudio's voor Radio 2. Het departement van Schone Kunsten van het ministerie wilde liever één polyvalente zaal, maar Stynen overtuigde hen dat het onmogelijk was een goede concertzaal te bouwen die tegelijkertijd gebruikt zou worden als theaterzaal. Voor het conservatorium werd boven de blauwe zaal een bibliotheektoeren gebouwd.

Beton speelde in het werk van Stynen een grote rol. Ook in deSingel paste hij het veelvuldig toe, zowel voor de zichtbare draagstructuur, de gevel als de afwerking. Voor de buitenmuren opteerde hij voor een ter plaatse gestort beton, afgewerkt met een spuitlaag kiezelsteentjes. De binnenmuren bestaan uit geprefabriceerde betonplaten.

De derde fase voorzag in een uitbreiding van het Conservatorium en de publieksfoyer van deSingel. De plannen waren van Paul De Meyer, een medewerker van Stynen tijdens de vorige fases en werd gerealiseerd tussen 1985 en 1988. Gezien de funderingen van de bestaande vleugel niet voorzien waren op bijkomende verdiepingen werd beslist hem te overbouwen. Dit resulteerde in een massieve constructie die ondanks gelijke vormkenmerken sterk afwijkt van Stynens concept van openheid en doorzicht.

Sinds het ontwerp in 1958 zijn de ruimtewensen en het ruimtegebruik sterk geëvolueerd. De werking van het Koninklijk Vlaams Muziekconservatorium veranderde en deSingel kreeg er heel wat nieuwe gebruikers bij. Zo herbergt het gebouw al geruime tijd een unieke combinatie van kunstdisciplines onder één dak: theater, dans, muziek en architectuur. Daarom werd in 1995 aan architect Stephane Beel gevraagd een masterplan op te maken voor de uitbreiding en reorganisatie van deSingel en het conservatorium. In eerste instantie werd een bijkomende circulatieas gecreëerd, het podium van de Rode Zaal en de artiestenfoyer werden vergroot in 1999-2000. Ondertussen is ook de tweede fase gerealiseerd, een nieuwbouw. Deze omvat een hoogbouw aan de Jan Van Rijswijcklaan en een laagbouw ter hoogte van de snelwegberm. Het is een ambitieus plan met productiezalen, ruimte voor podiumkunsten en muziek, een echte tentoonstellingsruimte, een multimediale leeszaal, kantoren, een ruim café-restaurant en pauzebuffet voor het publiek, tal van studio's en twee kleine zalen voor het conservatorium.

In het zuiden van Antwerpen ligt een unieke, door het modernisme geïnspireerde wijk: de Tentoonstellingswijk. Eeuwenlang was dit een groen gebied met weiden en bos tot de Olympische Spelen van 1920 en de wereldtentoonstelling van 1930 voor de definitieve ommekeer zorgden. Er groeide een wijk waarin de meest uiteenlopende visies op het moderne wonen van toen met elkaar geconfronteerd werden. We vinden er pareltjes van nieuwe zakelijkheid naast sociale woningbouw volgens de meest vooruitstrevende principes. Tijdens deze stadsverkenning leidt een gids van Expeditie De Stad/ Antwerpen Averechts u langs werk van modernistische architecten: Eduard Van Steenbergen, Léon Stynen, Huib Hoste, Renaat Braem en anderen.

45 Wandeling: De Tentoonstellingswijk, Modernistisch Antwerpen

Wandelingen: om 10, 12 en 14 uur. Start aan de hoofdingang van deSingel, Desguinlei 25, 2018 Antwerpen. Einde Kristus Koningkerk, Jan De Voslei, 2020 Antwerpen. Duur: 1.30 uur. Enkel na inschrijving via 03 338 39 39 of via secretariaat@antwerpenaverechts.be.

Boeiende monumenten in de binnenstad en er buiten

Antwerpen heeft honderden boeiende monumenten, elk met een eigen verhaal en allemaal de moeite om eens te bezoeken. Om jou een interessante keuze aan te bieden op Open Monumentendag stelt de stuurgroep een programma samen rond een thema en clustert de locaties op basis van hun ligging. Dit vormt het hoofdprogramma.

Los daarvan zijn er de vrije inschrijvingen. Enthousiaste deelnemers die zich voor het verstrijken van de deadline voor deze brochure hebben ingeschreven willen we in deze kalender nog eens extra onder de aandacht brengen.

Wil je een volledig overzicht van alle Antwerpse deelnemers? Neem dan een kijkje op www.openmonumentendag.be.

1 Beklimming Kathedraaltoren

**Blauwmoezelstraat 1, 2000 Antwerpen
(links van de hoofdingang)**

Rondleidingen: om 11, 12, 13, 14, 15 en 16 uur. Duur 1,5 uur. Groepen van 15 personen. De rondleidingen vinden plaats onder voorbehoud van de weersomstandigheden. Deelnemers mogen geen hoogtevrees hebben en dienen over een goede fysieke conditie te beschikken. Kinderen onder de 12 jaar zijn niet toegelaten, kinderen tussen 12 en 18 worden begeleid door een volwassene.

De kathedraaltoren is een icoon, opgenomen op de lijst van UNESCO-werelderfgoed. Mis deze kans niet om de toren en al zijn geheimen te ontdekken. De noordertoren valt onder de verantwoordelijkheid van de stad Antwerpen. Tussen 1928 en 1990 werd hij volledig gerestaureerd. Onder andere de torenspits werd hersteld, er waren verschillende steenrestauraties, en de beiaard, het uurwerk en de weerhaan werden gerepareerd. In 2012-2013 waren er opnieuw werken waarbij de vloerluiken werden hersteld en galmplanken vervangen. In 2014 werd het beiaardklavier vernieuwd. Op het programma staat nog de restauratie van het automatisch speelwerk van de beiaard.

2 Historische Pieter Pot Kapel

Grote Pieter Potstraat 15, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Na jarenlange leegstand, heeft de Pieter Pot Kapel eindelijk een nieuwe bestemming gekregen. Na een grondige renovatie, mits respect voor de bestaande architectuur, vormt ze nu het unieke kader voor betaalbare designmeubelen en slaapcomfort. De Pieter Potkapel werd gebouwd in 1433 door de Nederlandse weldoener Pieter Pot, toegewijd aan Sint-Salvator. Bij de kapel werd een aalmoezenhuis gevestigd dat later opgedragen werd aan de Bernardijnenorde om er een klooster te stichten. Zo ontstond de Sint-Salvators of Pieter Potpriorij. In de 17de eeuw werd het klooster tot abdij verheven. Vanaf 1909 werd de kapel in gebruik genomen door de Sint-Jozefschool. In de jaren 1960 werd het klooster openbaar verkocht.

4 Demonstraties bij goudsmid Pascale Masselis

Zirkstraat 42, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 17 uur

5 Het Verloren Brood

Korte Sint-Annastraat 13-15, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

“Het Verloren Brood” vertoont alle karakteristieken van een typisch Antwerps binnenhofje: schilderachtige lage huisjes, geteerd tot op 1 meter en verder witgekalkt, een pomp bekroond met een lichtarm waarboven een volks Ma-donnabeeld nl. O.L. Vrouw van Bijstand.

6 De Grote Robijn van klooster tot centrum voor onthaal, oriëntatie en observatie

Korte Sint-Annastraat 4, 2000 Antwerpen

Open (Van Straelentoren): van 10 tot 18 uur

Open (kapel): van 12 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? Prachtige renovatie van klooster van Apostolinnen en bezoek Van Straelentoren.

Het Hotel Van Straelen, een 16de-eeuws gebouwencomplex dat grenst aan de Korte Sint-Annastraat, het Frans Halsplein en de Sint-Jacobsmarkt, werd in 1902 gekocht door de zusters Apostelinnen. De Van Straelentoren is 500 jaar

oud. In 1998 lieten de zusters de gebouwen via een erfpachtregeling over aan vier organisaties, waaronder De Grote Robijn. In 2014 startten de renovatiewerken. Het historisch pand werd aangepast aan de eigentijdse bouw- en comfortnormen met respect voor de structuur en geschiedenis van het gebouw.

7 Maagdenhuismuseum

Lange Gasthuisstraat 33, 2000 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Rondleidingen: om 11, 14 en 16 uur. Enkel na inschrijving via 03 338 26 30.

Het museum is ondergebracht in een interessant historisch gebouw uit de 16de-17de eeuw, een voormalig meisjesweeshuis. Van hieruit werd de armenzorg in Antwerpen georganiseerd. Aan de hand van dagelijkse voorwerpen en bijzondere kunstwerken kom je er alles te weten over de zorg voor vondelingen, wezen en mensen in armoede door de eeuwen heen. Je kan er de unieke kunstcollectie van OCMW Antwerpen bekijken. Laat je tijdens Open Monumentendag rondleiden in het historische gebouw uit de 16de eeuw en kom meer te weten over de boeiende sociale geschiedenis van de armenzorg in Antwerpen.

8 Sint-Pauluskerk

Veemarkt, Antwerpen

Open: van 13 tot 17 uur

De Sint-Pauluskerk is oorspronkelijk een dominicaner kloosterkerk uit de 16^e eeuw. De kerk verving vanaf 1517 een gebouw dat in 1276 was ingewijd en is grotendeels gebouwd in laat-gotische stijl. De voorgevel vertoont renaissancekenmerken. Domien de Waghmakere en Rombout de Drijvere zijn vermoedelijk de architecten van de kerk. Na een brand in 1679 werd een barokke toren toegevoegd. Het interieur is eveneens voor het grootste deel in barokke stijl. Tussen 1699 en 1747 werd naast de Sint-Pauluskerk een Calvarieberg opgericht als ‘levend theater’, in een tuin versierd met talrijke beelden op sokkels langs een

pad dat tot de heuvel leidt waar het kruis is geplaatst. Na de sluiting van het klooster door de Fransen in 1796 werd de kerk door de stad aangekocht en bestemd als parochiekerk. In 1968 werd de kerk door brand zwaar beschadigd; omwonenden, voor een groot deel parochianen, wisten een groot deel van de kunstwerken in de nacht uit het interieur te redden. De restauratie van de kerk liet hierna lang op zich wachten; pas na twintig jaar kreeg het gebouw weer een dak.

9 Sint-Laurentiuskerk: kleurrijke mozaïeken

Markgravelei 93, 2018 Antwerpen

Open: van 13 tot 18 uur

Laat je eens verrassen door de kleurrijke kant van de neobyzantijnse Sint-Laurentiuskerk! Talrijke mozaïeken versieren er nissen, muren en altaren. Ze geven er kleur, warmte, schittering aan het gebouw. Pro Mosaico International laat u zien hoe mozaïek gemaakt wordt volgens de traditionele Italiaanse methode, met hamer (martellina) en aambeeld (tagliolo). De demonstratie vindt doorlopend plaats.

10 Belle époque woning (brasserie Victor Hugo)

Van Schoonbekestraat 28, 2018 Antwerpen

Open: van 10 tot 18 uur

Wat kan je bekijken? De gelijkvloerse, eerste verdieping, de tuin en filmpjes over Antwerpen uit de oude doos. Mogelijkheid om iets te drinken en eten (kleine snacks/zoetigheden).

Oude patriciërs woning, gebouwd in 1875. De oude stijlelementen zijn mooi be-

waard: indrukwekkende trappen, hoge plafonds, molurus, ontvangstruimtes, balkon, oude keuken en een verassend grote tuin met Belle Époque terras.

11 125 jaar Sint-Willibrorduskerk

Kerkstraat 89, 2060 Antwerpen

Open: van 11 tot 18 uur

Op 23 september 2016 is het precies 125 jaar geleden dat kardinaal Goossens de huidige Sint-Willibrorduskerk inwijdde. Een reden om te feesten en te gedenken. Na de eucharistie van 10.30 uur is iedereen welkom om de kerk te bezoeken. Vandaag kan je de kerk op een andere manier leren kennen. Je kan een nieuwe tentoonstelling bekijken en ruimtes, zoals o.a. de crypte, waar je meestal geen toegang tot hebt.

12 De Roma

Turnhoutsebaan 286, 2140 Borgerhout

Open: van 10 tot 18 uur

Rondleidingen: doorlopend.

Neem een kijkje in de oude projectiecabine die werd omgetoverd tot minimuseum! Hij werd dankzij Cinemuzee waarheidsgetrouw ingericht zoals het er begin 1950 moet hebben uitgezien, inclusief projectoren (geschonken door het gemeentebestuur van Hemiksem) en inrichting uit deze periode. De bezoeker zal tevens aan de hand van foto's en beeldmateriaal de evolutie van de projectietechniek kunnen bekijken. Vzw Cinemuzee ijvert voor het behoud van ons cinemaverleden als erfgoed, restaureert oude projectoren, en organiseert themavoordrachten en rondleidingen.

In de foyer op de eerste verdieping ontsluiten we een ander stukje geschiedenis van onze zaal: je kan onze originele posters bewonderen van enkele legendarische concerten uit de jaren 1970 en 1980: Ellen Foley, Iron Maiden, Janis

Ian, Japan, Kayak, Manfred Mann's Earth Band, Mott The Hoople, Oh Calcutta (film), Robert Palmer, Roxy Music, Ry Cooder, Saxon en Whitesnake.

Doorlopende vertoning van interview Roel van Bambost met wijlen Paul Corluy, voormalig operateur van Cinema Roma in de naoorlogse jaren.

In onze foyer kan je gezellig nakeuvelen met koffie en taart, een frisse pint of een lekkere kom soep. Bovendien kan je die dag tickets aan kortingsprijs kopen voor alle concerten en voorstellingen van het nieuwe seizoen.

De Roma is één van de drie laureaten voor de Vlaamse Onroerenderfgoedprijs 2016. Stem op www.onroerenderfgoedprijs.be De Roma naar de overwinning.

13 Sint-Jan Evangelistkerk (Peperbus)

Sint-Janstraat 35, 2140 Borgerhout

Open: van 10 tot 18 uur

Rondleidingen: starten elk uur. Duur 45 à 60 minuten. Groepen van 20 personen.

Imposante Neo-Romaanse kruiskerk in bak- en natuursteen, gebouwd tussen 1887 en 1890, opgetrokken door architecten H. Beyaert en F. Baeckelmans. Driebeukig schip, een kruisbeuk een westkoor en een vierkante Oostertoren, gekend als De Peperbus. Op de vierkante toren een ronde spits. Een hoge middenbeuk met galerij, triforium en bakstenen tongewelf.

14 Fort 8, Hoboken

Hoofdfrontweg, 2660 Hoboken

Open: van 10 tot 18 uur

Geef acht! Fort 8 verwacht u. Vandaag kan iedereen op eigen tempo het fort van Hoboken ontdekken. Het fort werd gebouwd tussen 1860 en 1865 en maakt deel uit van de Brialmont fortengordel rond Antwerpen. Wegwijzers laten je toe een 'tour de fort' te maken, waarbij infoborden je meer uitleg over de gebouwen geven. Maar met een gids zie je meer. Daarom worden er ook begeleide wandelingen voorzien.

Verklarende Woordenlijst

baluster

Een speciaal voor zijn doel vormgegeven, sterk geprofileerde zuil of spijl. Balusters zijn doorgaans onderdeel van een balustrade.

basreliëfs

Een beeldhouwwerk in reliëf dat slechts over geringe afstand uit het platte vlak komt.

brutalisme /

brutalistische architectuur

Een stroming binnen de architectuur die is ontstaan vanuit het modernisme. Het brutalisme kende zijn hoogtepunt in de jaren 50 tot en met de jaren 70. De term brutalisme is afgeleid van het Franse *béton brut*, of 'ruw beton'. Kenmerkend voor de stijl zijn blokachtige, geometrische en herhalende vormen.

campanile

Een klokkentoren die naast een kerkgebouw staat maar er geen bouwkundig onderdeel van uitmaakt.

cassetteplafond

Een plafond bestaande uit verdiepte – meestal rechthoekige – vlakken.

colonnades

Een rij zuilen die een overdekking draagt.

dwangburcht

Een versterkt bouwwerk waar de bewoners van de plaats of de omliggende regio onder bedwang werden gehouden.

edict

(*Latijn: edicere, verkondigen*)

Een aankondiging van een wet.

erker

Een uitbouw aan een gevel waardoor een kamer boven de straat of tuin uitspringt.

esplanade

Uitgestrekt voorplein vóór een groot gebouw, een monument of een andere bezienswaardigheid.

fries

Een ingekaderde verhalende voorstelling op of in een gebouw.

gebouchardeerd beton

Beton dat behandeld is met een *bouchard*-hamer om het beton mee af te vlakken of het een ruwe oppervlaktestructuur te geven.

gepoterd/ poteren

Bedriegen, valsspelen, misleiden.

gevelparement

Natuurstenen gevelbekleding. Meestal vlakke blokken natuursteen die alleen aan de zichtzijde afgewerkt zijn.

gewapend beton

Een combinatie van beton en wapeningsstaal.

De stalen staven nemen de trekkrachten op en het beton neemt de drukkrachten op. Zo wordt scheurvorming vermeden of sterk beperkt.

hof van plaisantie

Een buitenverblijf voor begoede burgers. Ze ontstonden in de 15de eeuw, maar werden pas in de 16de eeuw (economisch en cultureel de Gouden eeuw) in groten getale gebouwd.

interbellum

De periode tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog.

kabberdoes

Een kroeg van min of meer laagstaand allooï. De naam zou afkomstig zijn van een verbastering van het Franse begrip *cabaret douze*. In de 19de eeuw werden in Frankrijk de herbergen in categorieën verdeeld. 'Categorie 12' (*douze*) was de laagste categorie.

kaleien

Een oude schildertechniek waarbij een dunne kalkpleister met een blokborstel op de muur (meestal metselwerk) wordt aangebracht.

lambrisering

Een wandbetimmering die meestal bestaat uit paneelwerk, aangebracht tegen het onderste gedeelte van een binnenmuur of wand.

limbahout

Limbahout is afkomstig uit tropisch

West-Afrika en Belgisch Congo. Het wordt ingevoerd als zaag- en fineerhout. De limbaboom is een hoge rechte cilindrische boom van gemiddeld 40 tot 50 meter met een doorsnee van 60 tot 150 cm.

loggia

Een open ruimte of galerij, vroeger door zuilen of pilaren gedragen. De loggia is soms voorzien van een borstwering of balustrade. De loggia kan zowel in een gebouw zijn opgenomen als er los van staan.

Okoumé

Een houtsoort die afkomstig is uit tropisch West-Afrika, voornamelijk uit Gabon. Okoumé heeft een rossige kleur.

rankwerk

Een versiering bestaande uit een buigzame, slingerende tak, versierd met lofwerk.

reliëfs

Een driedimensionale beeldhouwkundige afbeelding in steen, hout, keramiek of metaal die niet helemaal vrijstaand is. Een reliëf heeft een driedimensionale voorkant en meestal een platte achterkant.

spant

De drager van een dakconstructie.

stadsrecht

In het middeleeuwse Europa werden aan sommige plaatsen bijzondere rechten en privileges toegekend.

travee

Een deel van een gebouw, dat wordt bepaald door twee opvolgende steunpunten in de lengterichting van het gebouw.

travertijn

Een kalksteen die gevormd wordt door de neerslag van kalk uit met calciumcarbonaat (kalk) oververzadigd water uit warme bronnen. Takjes, bladeren en ander materiaal die in dit water vallen en later verteren, veroorzaken de kenmerkende onregelmatige poriën van dit materiaal.

winkelpui

De voorkant van de winkel. Meestal bestaat een winkelpui uit veel glas.

Op de hoogte blijven van het Antwerps onroerend erfgoednieuws?

In 2017 gaat de wedstrijd 'Het Schoonste Gebouw' opnieuw door. Wil je jouw project laten meedingen voor de titel of ben je benieuwd naar de laureaten? Blijf op de hoogte en schrijf je voor onze nieuwsbrief in door een mailtje te sturen naar monumentenzorg@stad.antwerpen.be met in het onderwerp 'nieuwsbrief'.

Erfgoeddag 2017

Op zondag 23 april 2017 is het Erfgoeddag. Met het thema 'Zorg' zoekt Erfgoeddag in 2017 toenadering tot de zorgsector. Erfgoeddag brengt in kaart hoe deze sector er in het verleden uitzag en hoe zorg doorheen de eeuwen heen evolueerde. Ook de cultureel-erfgoedzorg komt aan bod. Je krijgt een exclusieve kijk achter de schermen en een antwoord op wat zorg-erfgoedinstellingen bewaarden en hoe en waarom ze dat doen.

Literatuurlijst

Buyle M. en Manderyck M., 'Wonen in een schilderij: de conservering en restauratie van 'Jozef Peeters' atelierflat (1926) in Antwerpen', *Monumenten en Landschappen*, jg. 17, 1998/6, p. 4-22.

Buyle M., 'Kleur in de modernistische architectuur', *Monumenten en Landschappen*, jg. 19, 2000/4, p. 10-11.

De Meyer R., e.a., Omtrent het Antwerpse Zuid, Brussel, 1993.

Hofman J., 'Apotheek De Nijs te Antwerpen, *De apotheek: Maandelijksch bijblad van het pharmaceutisch weekblad*, jg. 3, 1935/11, p. 161-166.

Jaenen M., 'Léon Stynen: interieurontwerpen tijdens de jaren 30 in Antwerpen', *Monumenten en Landschappen*, jg. 34, 2015/2, p. 4-19.

Jubileumboek, 1884-1984: s.s. Michiel & Pieter, Antwerpen, Antwerpen 1984.

Laureys D. en Migom S., Van sprookjestuin tot modelstad Antwerpen 1930 en tentoonstellingswijk, Antwerpen, 2005.

Laureys D., e.a. Bouwen in beeld. De collectie van het Architectuurarchief van de Provincie Antwerpen, Antwerpen, 2004.

Loosen C., Verborgene moderniteit. Een herwaardering van interbelluminterieurs in de Tentoonstellingswijk. Antwerpen, Masterthesis Monumenten en Landschapszorg 2012-2013.

Malliet A., 'Gebouwen van architect Eduard Van Steenberghe uit het interbellum', *Monumenten en Landschappen*, jg. 12, 1993/3, p. 83-98.

Migom S., Denys I., Een 'schoone kerk' voor het Zuid: de Sint-Michiel & Petruskerk te Antwerpen, Antwerpen, 2011.

Nauwelaerts, N., De droom van de metropool. Antwerpen en de wereldtentoonstellingen, in: De panoramische droom. Antwerpen en de wereldtentoonstellingen 1885-1894-1930, Antwerpen, 1993, p. 51-67.

Lombaerde P., e.a., Antwerpen versterkt, Antwerpen, 2009-2011.

Prims L., De Meyer R., Het Zuid (Antwerpen, 1875-1890): architectuur & maatschappij, Antwerpen, 1993.

Smolderen L., 'Een Art-Decofestival: de internationale tentoonstelling van Antwerpen in 1930. Het droombeeld van architect Jos Smolderen, *Monumenten en Landschappen*, jg. 21, 2002/3, p. 4-27.

Stynen H. en Van Der Avoirt I., 'Kunst brengt gunst'. Jean Jacques Winders (1849-1936) en de neo-Vlaamse renaissance, *Monumenten en Landschappen*, jg. 5, 1986/6, p. 6-26

Vandekerckhove F., De tentoonstellingswijk te Antwerpen: studie van een moderne woonwijk uit de jaren '30, onuitgegeven verhandeling, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Universiteit Gent, 2002.

Van Dongen A., De inkomhal, nieuw in oud met respect. Interbellumappartementen in de tentoonstellingswijk van Antwerpen, Masterthesis Monumenten- en Landschapszorg 2013-2014.

Van Zadelhoff W., 'Een manier van leven, een manier van bouwen. Het eigen woonhuis van Léon Stynen', *Monumenten en Landschappen*, jg. 16, 1997/4, p. 41-56.

Wilssens M-A., Antwerpen Nieuw-Zuid: van goederenstation tot Bank J.Van Breda & C°, Tielt, 2007.

<https://inventaris.onroerendergoed.be>

De teksten in deze brochure zijn gebaseerd op de bovenstaande literatuurlijst. Mogelijk is deze niet volledig.

Colofon

Georganiseerd op initiatief van Herita

Lokaal comité

A. Cortvriendt, E. Daelman, V. De Boeck, R. De Graef, A. De Roeck, G. Donckers, A. Klaes, R. Mannaerts, G. Mertens, I. Michielsens, S. Migom, J. Pandelaers, R. Steenmeijer, M.-H. Van Tichelen en D. Wyns

Teksten

Met dank aan Greet Donckers, Sabine Mous, Jan Pandelaers, Patricia De Landtsheer en de deelnemers

Interviews

Inkernaut | Thomas Abelshausen

Redactie

Eline Daelman

Eindredactie

Eline Daelman, Greet Donckers en Isabel Michielsens

Vormgeving

Gunter Segers

Verantwoordelijke uitgever

Patricia De Somer, Grote Markt 1, 2000 Antwerpen

Foto's

Stefan Dewickere

p. 28, 106 en 154: Thomas Abelshausen

p. 142-143: Emma Thyssen voor Herita

p. 169 links: Alain Honorez

p. 169 rechts: Belgian Vehicle Heritage vzw

Wettelijk depotnummer

D/2016/0306/83

Met dank aan alle deelnemers en alle stedelijke diensten voor hun medewerking!

